

DIDÀCTICA, HISTÒRIA, COOPERACIÓ I JUSTÍCIA SOCIAL

Reconeixement al doctor Antoni Gavaldà

**Coordinació de
Josep M. Pons-Altés**

DIDÀCTICA, HISTÒRIA,
COOPERACIÓ I JUSTÍCIA
SOCIAL

Reconeixement
al doctor Antoni Gavaldà

Coordinació de
Josep M. Pons-Altés

Tarragona, 2021

PUBLICACIONS DE LA UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI

Av. Catalunya, 35 - 43002 Tarragona

Tel. 977 558 474 · publicacions@urv.cat

www.publicacions.urv.cat

1a edició: novembre de 2021

ISBN (paper): 978-84-8424-947-4

ISBN (PDF): 978-84-8424-948-1

DOI: 10.17345/9788484249474

Dipòsit legal: T 1069-2021

Cita el llibre.

Consulta el llibre a la nostra web.

Llibre sota una llicència Creative Commons BY-NC-SA.

➤ Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili és membre de la Unió de Editoriales Universitarias Españolas i de la Xarxa Vives, fet que garanteix la difusió i comercialització de les seves publicacions a nivell nacional i internacional.

Índex

PRESENTACIÓ	7
<i>Josep M. Pons-Altés</i>	
HISTÒRIA	
Història per formar, història per ensenyar	11
<i>Montserrat Duch Plana</i>	
Sociabilitat i associacionisme	27
<i>Ramon Arnabat-Mata</i>	
Tot repassant l'obra d'Antoni Gavalvà: com encarar la història de la cultura política popular i obrera?	33
<i>Pere Gabriel</i>	
Antoni Gavalvà Torrents i el franquisme	39
<i>Joan Maria Thomàs</i>	
DIDÀCTICA DE LES CIÈNCIES SOCIALS	
Antoni Gavalvà, didàctica de les ciències socials i formació de docents: mestratge i compromís	47
<i>Josep M. Pons-Altés</i>	
Reflexions a l'entorn del compromís polític i social del professorat	61
<i>Roser Batllori i Obiols</i>	
Antoni Gavalvà. Acte de reconeixement	65
<i>Pilar Benejam Arguimbau</i>	
La didàctica de la història i la geografia de Catalunya i la formació de mestres	71
<i>Francesc Xavier Hernández Cardona</i>	
La formació continuada, l'impuls per ser millors	77
<i>Montserrat Martí Solanes</i>	
La pràctica reflexiva o com superar el dilema teoria-pràctica	83
<i>Montserrat Oller Freixa</i>	

CIUTADÀ GAVALDÀ

Antoni Gavalrà, la implicació social com a raó de vida 91

Josep Santesmases i Ollé

Antoni Gavalrà i els *Plecs d'Història Local* 109

Jesús Mestre Campi

Unes paraules per a l'Antoni des de la Fundació Roca Galès 115

Patronat de la Fundació Roca Galès

Compromisos compartits 121

Mercè Renom Pulit

Historiadors i pagesos 127

Pep Riera

ANTONI GAVALDÀ TORRENTS, PROFESSOR I INVESTIGADOR

Biografia d'Antoni Gavalrà Torrents 133

Selecció bibliogràfica d'Antoni Gavalrà Torrents. 138

Presentació

Josep M. Pons-Altés

Universitat Rovira i Virgili

A l'estiu de 2020 Antoni Gavaldà va deixar la seva condició de professor titular d'universitat, en haver complert setanta anys. Tot i que continua vinculat a la Universitat Rovira i Virgili amb allò que s'anomena *venia docenci ad honorem* (ja que és el director de tres tesis doctorals en preparació), el cert és que el canvi en la seva condició laboral era una bona excusa per preparar-li un reconeixement ben merescut.

Vam emprendre la iniciativa des de l'Àrea de Didàctica de les Ciències Socials, amb la col·laboració del Departament d'Història i Història de l'Art i de la Facultat de Ciències de l'Educació i Psicologia. I en l'organització i la presa de decisions hi van estar involucrats, des de l'inici, els seus bons amics Montserrat Duch, Montserrat Oller i Josep Santesmas. No va costar gens aconseguir tot seguit la col·laboració de moltes persones significatives, que han aportat els seus textos al llibre que teniu a les mans.

Massa sovint veiem propostes de tota mena que malden per presentar-se com a completament innovadores, sense cap mena d'arrel en el passat, que fins i tot s'esforcen a camuflar la tradició històrica en què s'insereixen. I això afecta tant corrents historiogràfics i educatius com col·lectius humans. Contràriament, nosaltres estem orgullosos de reivindicar els moviments i les persones que ens han servit de referent: aquesta és una de les motivacions del llibre.

La segona motivació és comprendre la trajectòria personal que volem homenatjar. Els quatre conceptes que serveixen per titular el llibre —didàctica, història, cooperació i justícia social— reflecteixen, en realitat, una vida en què el compromís per una societat millor va lligat a l'exigència en l'estudi històric i en l'àmbit educatiu. Per aquesta raó, en cadascun dels tres apartats del llibre («Història», «Didàctica de les ciències socials» i «Ciutadà Gavaldà») hi ha un primer capítol destinat a presentar una

síntesi de l'obra i de les aportacions d'Antoni Gavaldà (a càrrec de Montserrat Duch, Josep M. Pons-Altés i Josep Santesmasas) seguit d'altres textos dedicats a qüestions més específiques.

I la tercera motivació del llibre és la de servir d'agraïment. Un agraïment que ha costat de materialitzar més del que mai ens hauríem imaginat, enmig d'una pandèmia amb un impacte extraordinari. Escriure un llistat exhaustiu de motius de gratitud desbordaria l'extensió acceptable per a una presentació, però els lectors se'n faran una molt bona imatge en les pàgines següents.

HISTÒRIA

Fotografia feta per Pere Català Roca.

Història per formar, història per ensenyar

Montserrat Duch Plana
Universitat Rovira i Virgili

El professor Antoni Gavalrà ha volgut una vida dedicada a l'educació i a la investigació històrica. Els seus companys i amics li retem el nostre reconeixement amb motiu de la seva merescuda jubilació. Uns i altres comentem, cadascú a la seva manera, aspectes de la seva fecunda tasca humanística, sigui en la formació de mestres o en la publicació de les seves recerques.

En aquestes pàgines hi trobareu el que, segons el meu criteri, cal emfatitzar de la seva aportació a la historiografia catalana. A Gavalrà li interessa l'esforç tenaç i continuat per tal «d'intentar sempre precisar ensenyances socials de present i sobretot de futur»; una llarga vinculació amb la Unió de Pagesos en pot ser l'exponent. Conrea, doncs, una història útil, compromesa, rigorosa, inserida en els debats del present. El títol d'aquesta contribució l'he manllevat d'un curs d'estiu que va dirigir (URV, 2010), que fa palès aquesta voluntat seva educadora. A la didàctica de les ciències socials hi ha dedicat la seva tasca universitària des del 1979 fins a enguany, 2020. Abans s'havia guanyat la vida fent tant de mestre jove com de professor de secundària (1975-1990).

En una mena d'autopresentació sosté que «entro a estudiar els segments de persones i grups que es podrien qualificar sense història, centrat en moviments que intenten donar un gir social en les relacions capitalistes al camp». Una clara vocació, doncs, pel conreu de la història social. I de manera més concreta pel món agrari, del qual prové, ja que va néixer a Vallmoll en una família pagesa (1950). Així farà recerques singulars sobre sindicats i cooperatives agràries tot bastint pautes metodològiques que il·luminaran altres recerques d'àmbit local o comarcal. Li interessin els sindicats de classe, els conflictes agraris com les diverses tradicions sindicals en espais territorials diferenciats, les formes contractuals i les influències legislatives en el cooperativisme

(2020), així com els moments de conflicte manifest, siguin vagues o col·lectivitats agràries. No oblidar els grups de pressió, com ara les mútues de propietaris o les federacions agràries i avançar en la delimitació, imprescindible, de l'estructura de la propietat (jornalers, mitjans i grans propietaris).

La historiografia, és a dir, «la memòria dels fets passats posada per escrit», en el cas català ha prestat bagatge i complexitat a la consciència nacional. Gavaldà ha fet notables aportacions al conjunt d'obres i d'estudis a partir de fonts documentals i bibliografia. Amb una metodologia rigorosa, perfeccionista sovint, ha pejat per clarificar actituds, dinàmiques i conflictes socials.

Formació

L'Escola Normal de Magisteri i la Facultat de Lletres a Tarragona de la Universitat de Barcelona van acompanyar un procés formatiu intens des del 1977, quan obtingué la llicenciatura en Filosofia i Lletres, i fins al 1988, quan assolí el doctorat. Especialitzat en filologia catalana (1983) i geografia i història (1985), va compatibilitzar aquests estudis amb l'exercici del professorat. Una trajectòria reeixida, doncs, que mostra la passió pel coneixement i la tenacitat personal en treballar a primària, secundària i en estudis universitaris al llarg de cinquanta anys. Una proesa d'algú forjat en el treball dur, continuat, ambiciós. La participació en simposis, col·loquis i congressos alimentarà una formació continuada com a historiador i docent.

Recerca

Gavaldà ha esmerçat energies en l'obtenció de recursos imprescindibles per a la investigació. Ha obtingut ajuts de la Generalitat (Departament de Cultura, Centre d'Història Contemporània, Museu d'Història de Catalunya, AGAUR), de la Universitat de Barcelona i de la Rovira i Virgili, de la Diputació de Tarragona, de la Coordinadora de Centres d'Estudi de Parla Catalana o del Memorial Democràtic, com també del Ministeri de Ciència. Ha participat en projectes de recerca col·lectius sota la direcció de Pere Anguera i Montserrat Duch en el grup de recerca consolidat Isocac (Ideologies i Societat a la Catalunya Contemporània),¹ que fundà Anguera, el qual també li dirigí la tesi doctoral, que es publicà en dos volums: *L'associacionisme agrari a Catalunya. El model de la Societat Agrícola de Valls: 1888-1988*, vol. I (23) i vol. II (24) (1989).

Les temàtiques de la recerca completen el perfil de l'historiador Gavaldà amb la participació destacada en projectes col·lectius, com ara «La primera guerra carlista (1833-1840) en la Catalunya meridional» (1989), «La premsa republicana en la pro-

¹ <<http://isocac.blogspot.com/>>

víncia de Tarragona» (1990), «El sindicalismo en la provincia de Tarragona en la década de los cuarenta» (1995), «Orígenes, configuración y elementos simbólicos del catalanismo político» (1998), «Recerca, classificació i documentació de fotografies i documents textuais referents a la història i vida quotidiana de Catalunya» (1998), «El batec de Josep M. Rendé, des de la Mancomunitat a la renovació agrària de Catalunya» (2005), «El pas de la cooperació agrària lliure a una estructura regulada (anys quaranta al Priorat i a la Conca de Barberà)» (2007), «Ideologías y sensibilidades en la Cataluña contemporánea» (2008), «Ideologies i societat a la Catalunya contemporània» (2009), «Los espacios y la memoria de la sociabilidad popular en la Catalunya contemporánea» (2012), «Sociabilidades: espacios de construcción de la ciudadanía en Cataluña (1868-1939)» (2015) i «Historia de la Catalunya subalterna contemporánea: alternativas solidarias y cooperativas» (2019). En la seva condició de professor titular de Didàctica de les Ciències Socials ha dirigit el Grup d'Investigació Didàctica i Continguts Curriculars (2015-2020).

Les beques i els premis incentiven i reconeixen la tasca investigadora. Un acadèmic com Gavaldà ha reeixit a aconseguir les beques Prous i Vila (1996), Antoni Agustí (2005) i Lucius Licinius Sura (2010), i ha treballat en la creació i com a membre del jurat dels premis Terra d'Ateneus, Roca Galès i Penedès. Estic convençuda que haver estat padrí de Pilar Benejam, nomenada doctora honoris causa per la Universitat Rovira i Virgili, a proposta seva, va constituir una de les satisfaccions més preuades de la seva vida acadèmica (2020, URV).

Transferència

En la Universitat actual s'empeny, cada dia més, a transferir a la societat els resultats de la recerca, una cultura ben allunyada de la idea de tancament en una torre de vori. La recerca es realitza amb recursos públics, que han de ser ben administrats. En el cas de les humanitats el retorn social pren la forma de publicacions, organització d'exposicions, conferències i cursos, presentacions de llibres o taules rodones. En aquesta dimensió també ha esmerçat saber i saber fer el doctor Gavaldà en múltiples vies de divulgació. Així, ha publicat nombroses ressenyes de llibres d'altri en especial a *L'Avenç* i a *Iberoamericana*, com també a *Comunicació Educativa* i *Cooperació Catalana*, com ara la crítica del llibre de Manuel Ballarín i José Luis Ledesma *Avenida de la República. Actas del II Encuentro Historia y compromiso: sueños y realidades para una República* (2010), i el de Manuel Ballarín, Diego Cucalón i José Luis Ledesma, *La II República en la encrucijada: el segundo bienio* (2010). També la ressenya del llibre de María Rosa de Madariaga *Abd-el-Krim el Jatabi. La lucha por la independencia* (2011), la crítica del llibre de Matilde Eiroa San Francisco *Política internacional y comunicación en España*

(1939-1975). *Las cumbres de Franco con jefes de estado* (2011), la crítica del llibre de Josep Clara *Els fortins de Franco. Arqueologia militar als Pirineus catalans* (2011) i del llibre d'Abdón Mateos *La batalla de México. Final de la Guerra Civil y ayuda a los refugiados, 1939-1945* (2011).

El comissariat d'exposicions és una altra via de difusió que Gavaldà assumí en una exposició necessària i imprescindible com «El món rural a les terres de parla catalana» (2015), de caràcter itinerant. També «Catalunya, terra cooperativa» (2019), al Museu d'Història de Catalunya, institució que ha rebut el seu assessorament durant un període ben llarg.

La participació en obres col·lectives, com ara en el *Diccionari biogràfic del moviment obrer als Països Catalans*, sota la coordinació de Pelai Pagès i Maria Teresa Martínez de Sas, engegat el 1995 i publicat el 2000, o la direcció del *Llibre blanc dels centres i instituts d'estudis de parla catalana* (1998), i la intervenció en publicacions de caràcter didàctic sobre història contemporània de Catalunya: «La metodologia didàctica del coneixement de Catalunya a l'entorn social» (1993) i *Història il·lustrada de Catalunya per a petits i grans* (2008), mostren els seus centres d'interès i una agenda de treball complexa i precisa. Participa en la *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*, sota la direcció de Borja de Riquer, amb una aportació sobre «La pervivència del model cooperatiu» (1995), «La vida al camp (1900-1939)» (1996) i «Els estatuts de societats agrícoles» (1996). També cal destacar la seva participació en el *Diccionari d'història de Catalunya* (1992), el *Diccionari biogràfic: «Homes del catalanisme. Les Bases de Manresa»* (1995), l'*Atlas d'història de Catalunya* (1995) i el *Diccionari d'historigrafia catalana* (2003).

La creació de la col·lecció de biografies Cooperativistes Catalans, amb l'empareda de la Fundació Roca i Galès,² constitueix una fita rellevant de la seva incansable passió per l'ofici. Amb la direcció de Gavaldà, els homes que lideraren el cooperativisme inspirat en els principis de Rochdale han estat recuperats, i la seva tasca militant, contextualitzada. Fins a enguany ja s'han publicat 33 monografies; ell n'ha escrit tres: *Josep M. Rendé i Ventosa* (2005), *Benet Vigo Trulls* (2007) i *Josep Roig Magriñà* (2018).

Josep Santesmases, bon amic i company, explica la seva notable activitat en l'àmbit dels centres d'estudi. Primerament va entrar a l'Institut d'Estudis Vallencs per consolidar, en la democràcia postfranquista, una institució com un programa ambiciós d'acció cultural. La seva experiència contribuï i culminà en la creació de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana (1992).

2 <<http://www.rocagales.cat/>>

Publicacions

Els llibres i capítols de llibre i articles publicats per Antoni Gavaldà són molt nombrosos, alguns dels quals es comenten en altres contribucions d'aquest llibre d'homenatge. Em referiré al que considero la seva producció més destacable entorn dels àmbits i les problemàtiques que ha investigat i publicat; així, doncs, els seus treballs giren al voltant dels temes següents:

- Història local
- Biografies
- El treball i els dies en la Guerra Civil
- La dictadura franquista
- Els moviments socials, associacionisme agrari i cooperativisme

Abans de caracteritzar de manera sintètica una producció amplíssima en cadascun dels temes, voldria emfasitzar el que, des de la meua opinió —forjada en lectures dels seus llibres, converses i trobades amicals—, és el criteri que orienta l'historiador Gavaldà, que ha sabut localitzar-ne les fonts, les entrevistes dels anys setanta a persones exiliades, la documentació en arxius locals, provincials, estatals... La seva actitud entusiasta a descriure les troballes i els «moments *sapiens*» en treballar pacientment a les institucions que serveixen la documentació és d'una professionalitat autoexigent per descriure, relacionar, sistematitzar i fer comprensible les dades i les coordenades de les temàtiques estudiades.

Ell ha sabut trobar títols molt potents per als seus llibres, descriptius i punyents, que animen la lectura des d'un coneixement situat, com ara: *Ni pagesos ni industrials: residuals* (1990); *Jo delato, tu inculpes, ell denuncia* (1997); *Muts i a la gàbia! Aportació al sindicalisme emergent àcrata a Catalunya i al País Valencià* (1998), *Els inicis del sindicalisme vertical comercial-industrial franquista a la província de Tarragona* (2001), *Josep Recasens i Mercadé: la torxa d'un socialista irreductible* (2004), *La Catalunya pagesa: entre l'argolla d'una conflictivitat heretada i de solucions confuses (1931-1939)* (2008), *Fam de pa i de terra. La col·lectivització agrària a Catalunya* (2016) i *Enmig d'un riu desbocat. Josep Piñas Serra. President del Comitè i alcalde de Valls en temps de guerra* (2017).

Així mateix, ha sabut trobar i persuadir prologuistes de molta anomenada al llarg de la seva obra, com Josep Tarradellas (1988), Quim Arrufat (2017), o de Sans Travé a Solé Sabaté, de Pere Anguera a Pere Gabriel.

I, finalment, voldria fer notar la coherència en les seves línies de recerca. És obvi que l'anàlisi del que unes i altres publiquen mostren, implícitament, les dèries, il·lusions, vindicacions i reconeixements a l'hora de triar una temàtica, submergir-se en la recerca, articular una narrativa, intentar comprendre, no pas jutjar, comportaments del

passat... Així m'ho sembla i per això mateix es fa indestriable catalogar de biografia o d'estudi sobre la Guerra Civil el llibre *Vides imprescindibles*. Victorià Casaprima, alcalde de Valls (2015) com també succeeix en considerar Pere Segarra i l'entramat social de Societat Agrària o la insòlita experiència de les col·lectivitats agràries en el context de la Guerra Civil amb llibres importants, com ara *Fam de pa i de terra. La col·lectivització agrària a Catalunya* (2016).

Història local

La història local va viure una embranzida notable en les dècades finals del segle xx, sorgida dels nous investigadors universitaris, i en el context de la florida dels centres d'estudi locals i comarcals va proveir de consciència històrica les múltiples expectatives en la transició a la democràcia postfranquista. Gavaldà hi participà en una posició destacada.

Vallmoll serà l'espai inicial del seu interès quan hi organitza l'arxiu municipal i publica *El llibre de Vallmoll* (1986) i fins a una desena de lliuraments de la «Bibliografia Vallmollenca» publicats a *Quaderns de Vilaniu* (1984-2002) o la monografia *Cooperativa Agrícola de Vallmoll 1896-1990* (1990). En una perspectiva que s'arrela en el que és local i comarcal, posarà l'objectiu a Valls: *Cinc alcaldes de Valls per a la història: biografia i recordança de la guerra d'Espanya (1936-1939)* (1986) i *Enmig d'un riu desbocat*. Josep Piñas Serra. *President del Comitè i alcalde de Valls en temps de guerra* (2017).

En l'homenatge a Pere Anguera (1953-2010), el grup Isocac va voler fer èmfasi, entre altres aspectes, com ara el liberalisme o les relacions Catalunya/Espanya, en la renovació historiogràfica tributària de la història local. Gavaldà i Arnabat n'editaren els materials del Congrés de 2011: «Homenatge al doctor Pere Anguera». *Història local. Recorreguts pel liberalisme i el carlisme* (2012).

Biografies

Pel que fa a la persona, aconseguir captar els éssers humans amb les seves contradiccions ha estat una altra dèria que ha assolit amb excel·lència en més de mitja dotzena de perfils d'homenots catalans, com ara *Josep Recasens i Mercadé: la torxa d'un socialista irreductible* (2004), *Josep M. Rendé i Ventosa* (2005), *Benet Vigo Trulls* (2007), *Josep Piñas Serra. President del Comitè i alcalde de Valls en temps de guerra* (2017) i, juntament amb Marcel·lí Piñana Edo, la biografia de *Josep Roig Magriñà. La cooperació agrària valenta de gestió eficaç* (2018).

La República i la Guerra Civil

Algú nascut en una família pagesa del Camp de Tarragona i de la seva generació havia de dedicar hores d'estudi i consulta documental i reflexió entorn de la gran clivella social derivada de la Guerra Civil. Més en concret, com farà amb el període franquista, centrant l'atenció en el món rural i el conflicte agrari. Així, trobem textos ben escrits i ben resolts en hipòtesis contrastades a «Economia de guerra. Imatges 1936-1939. La guerra civil a les comarques tarragonines» (2008); «La Catalunya pagesa: entre l'argolla d'una conflictivitat heretada i de solucions confuses (1931-1939)» (2008), al voltant de l'horitzó d'expectativa i les limitacions objectives en la política social agrària republicana; «Aspectes de la vida al món rural: canvis i continuïtats en confrontació» (2006) o «La república i el cru conflicte social de la terra, 1931-1939» (2007), o una mena de trilogia fonamental de la majoritària Catalunya no urbana als anys trenta.

L'alternativa col·lectivista a les relacions socials pageses esdevingué realitat en el breu període de la guerra i revolució social. Gavalrà n'ha estudiat les tipologies, les actuacions i els debats confrontats: *La col·lectivització agrària a l'Alt Camp (1936-1939)* (2016), *Fam de pa i de terra. La col·lectivització agrària a Catalunya* (2016) i *Cataluña: avatares de la colectivización agraria (1936/1939). Una persistente disputa social y política* (2019). Antoni Gavalrà és, sens dubte, el millor especialista de l'experiència revolucionària al camp català entre 1936-1938.

El franquisme

L'aproximació historiogràfica a la dictadura ha abastat aspectes diversos, però el que caracteritza les publicacions de Gavalrà sobre aquesta temàtica és la focalització en la repressió franquista i el sindicalisme vertical agrari.

En el primer cas va ser pioner en l'estudi de la denominada Causa General, que pretenia criminalitzar els republicans vençuts partint d'un qüestionari que havien d'emplenar els ajuntaments i les institucions del règim. El resultat no assolí la magnitud que la propaganda feixista augurava sobre les barbaritats de l'acció republicana (repressió contra els béns i els homes de l'Església... i violència a la rereguarda), si bé va servir per ampliar els perímetres de la repressió militar i socialitzar la por, com també ho feu l'aplicació de la legislació sobre responsabilitats polítiques. El llibre «*Jo delato, tu inculpes, ell denuncia*» (1997) i l'article «La Causa General, font històrica de fonts» (2006) aportaren una radiografia exhaustiva de la comarca de l'Alt Camp i van esdevenir un model metodològic que altres recerques han fet servir. Ha publicat anàlisis d'àmbit local per als municipis de la Riba, Vila-rodona, Alcover o Figuerola del Camp: «Aspectes de la repressió franquista a la Riba (I)» (1994), «Aspectes de la repressió franquista la Riba (II)» (1995), «La repressió franquista a Alcover als primers anys

de la postguerra» (1996), «Apunts de la repressió franquista a Vila-Rodona» (1997), «Vicissituds de la repressió franquista a Figuerola» (1997).

La columna vertebral de la repressió, «Les presons de Franco» (2004), o la relació del franquisme amb la tradició cooperativa han interessat molt a Gavaldà; així, hi dedicà el llibre *Joan Busquets Queralt, afusellat. Repressió franquista a Valls* (2005). I també la reflexió en publicacions locals en ocasió de commemoracions, com ara *Història econòmico-social de les cooperatives agrícoles de Nulles (1917-1992)* (1993), *100 anys creixent junts. Centenari del Celler Cooperatiu de Vila-Rodona (1919-2019)* (2019) i «La Palma d'Ebre: els avatars d'un sindicat agrícola viu i actiu» (2019).

El sindicalisme vertical, una pretensió feixistitzant de suprimir la lluita de classes, s'expressa al món rural en les *hermandades de labradors y ganaderos*. Conèixer en profunditat la contrarevolució agrària, els seus mecanismes i les persones que hi donaren forma a la província de Tarragona ha ocupat les dues darreres dècades de la recerca de Gavaldà amb una primera aproximació: *La formació del sindicalisme franquista a Reus i el Baix Camp* (2000), «Els inicis del sindicalisme vertical comercial-industrial franquista a la província de Tarragona: (sindicació de *carajillo* i *fària*)» (2001), «L'estudi del sindicalisme vertical: cap a nous punts de vista» (2007) i «El sindicalisme pagès a les Terres de l'Ebre (1939-1944)» (2013). També *Les hermandades de labradors y ganaderos a l'inici de la postguerra: el cas del Baix Penedès* (1996), «Sindicalisme agrari durant el franquisme i la transició» (2003), *El naixement del nou sindicalisme d'orden y mando. Anys quaranta a Valls i comarca* (2006), «¡Viva el sindicato!» *. Pagesos a les Terres de l'Ebre (1939-1944)* (2011), *El sindicalisme al Priorat: de l'eufòria al destorb (1939-1944)* (2012) i *L'articulació sindical a la Conca de Barberà (1939-1944)* (2013). Una autèntica sèrie de monografies sobre el sindicalisme a les deu comarques de la Catalunya nova. Una pretensió assolida de radiografia dels modes i els homes que vertebraren el franquisme al camp. Els seus estudis han animat recerques en altres territoris hispànics en un exercici de mestratge.

L'exili, l'èxode humà que comportà la victòria franquista en la Guerra Civil, ha estat un tema d'interès sobre el qual ha fet ressenyes crítiques dels llibres d'Herrerín López: *La CNT durante el franquismo. Clandestinidad y exilio (1939-1975)* (2006), d'Egido i Eiroa: *Los grandes olvidados. Los republicanos de la izquierda en el exilio*. (2006), de Fontserre: *Un exiliado de tercera. En París durante la Segunda Guerra Mundial* (2006) o de Martínez i Tapia: *El ojo del exilio. Fotografía de Enrique Tapia Jiménez. El exilio de los republicanos españoles en Francia* (2006).

Cooperativisme, sindicalisme i lleure sota control: «Oci i "formació" de postguerra a través de commemoracions forçades: cap als "25 años de paz" a una població del Camp de Tarragona» (1993) i «Consideracions entorn de les festes del franquisme a l'Alt Camp» (1997) completen una llarga dedicació a l'estudi d'aspectes sovint bandejats en la caracterització de la dictadura de Franco. I és que, com bé sosté el professor Thomàs, allò que captiva Gavaldà són les relacions socials al camp sota el franquisme.

Cooperativisme i moviment social agrari

Altres contribucions en aquest llibre m'eximeixen de descriure amb detall les aportacions del doctor Gavaldà en aquesta temàtica tan central.

La recerca sobre sociabilitats ha ocupat els membres del grup de recerca Isocac, que en obres col·lectives hem conreat una aproximació a la realitat dels grups formals i informals que vehiculen les relacions humanes, ajuden a resoldre necessitats i polititzen la vida quotidiana i el lleure. Sobre això Gavaldà ha publicat, juntament amb Ramon Arnabat, «Sociabilidad y asociacionismo como factores de movilización social: el mundo rural catalán entre 1870 y 1980» (2015), així com en solitari, com la majoria de la seva obra, «El cooperativismo agrario catalán: un espacio de sociabilidad y ciudadanía» (2017), «Sociabilidad agraria en la Cataluña contemporánea» (2014), «Sociabilitats a la Catalunya pagesa: de les col·lectivitats a les Hermandades (1936-1944)» (2015) o «La Catalunya agrària associada: societats i sindicats» (2020).

En acabar aquesta complexa, per impressionant, síntesi selectiva de les publicacions realitzades per Antoni Gavaldà, m'agrada esmentar dues obres. La contribució al llibre *Ni pagesos ni industrials: residuals* (1990), palesa el compromís social de l'historiador en resposta al Pla de Residus que la Generalitat presidida per Jordi Pujol volia implantar a Forès i al Pla de Santa Maria i l'acció col·lectiva que articulà el refús i l'assoliment de la retirada del projecte. La segona, d'un significat *engagé*, s'ha publicat més recentment a Xile amb Pablo Aravena i Ramon Arnabat: *La razón de la historia. ¿Qué es pensar históricamente?* (2019), amb motiu de la seva estada acadèmica a la Universitat de Valparaíso.

Amb aquestes paraules voldria retre homenatge a l'amic Antoni Gavaldà, que gaudeix d'una jubilació ben merescuda. En la confiança que, per molts anys, ens continuarà interpel·lant amb la seva perspectiva crítica de la realitat i amb nous treballs d'una història per formar, una història per ensenyar.

Bibliografia

- ARAVENA, P., ARNABAT, R., i GAVALDÀ, A. (ed.) (2019). *Josep Fontana: La razón de la historia. ¿Qué es pensar históricamente?* Colección Política de la Teoría. Xile: Ediciones Escaparate SpA–Universidad de Valparaíso/ URV. Publicacions URV.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (1983). *El llibre de Vallmoll*. Valls: Institut d'Estudis Vallencs.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (1984). «Bibliografia vallmollenca I». *Quaderns de Vilaniu. Miscel·lània de l'Alt Camp*, maig (5), 157-205.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (1986). «Bibliografia vallmollenca II». *Quaderns de Vilaniu. Miscel·lània de l'Alt Camp*, maig (9), 29-54.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (1986). «Cinc alcaldes de Valls per a la història: biografia i recordança de la guerra d'Espanya (1936-1939)». *Quaderns De Vilaniu* (10), 77-96.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (1988). «El Josep Tarradellas que vaig conèixer.» *Llum*, agost, 23-24.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (1989). *L'associacionisme agrari a Catalunya. El model de la Societat Agrícola de Valls: 1888-1988* (2 vol.). Valls: Institut d'Estudis Vallencs.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (1990). «Cooperativa Agrícola de Vallmoll 1896-1990». *Revista Unió*, març (329-332), 10-14.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A., et alii (1990). *Ni pagesos ni industrials: residuals*. Valls: Institut d'Estudis Vallencs-Estudis Comarcals.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (1991). «Bibliografia vallmollenca III». *Quaderns de Vilaniu. Miscel·lània de l'Alt Camp*, maig (19), 71-92.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (1992). «Bibliografia vallmollenca V». *Quaderns de Vilaniu. Miscel·lània de l'Alt Camp*, novembre (22), 65-84.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (1992). «Bibliografia vallmollenca IV». *Quaderns de Vilaniu. Miscel·lània de l'Alt Camp*, maig (21), 71-89.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (1992). «23 entrades». Dins J. MESTRE (dir.), *Diccionari d'història de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (1993). *La metodologia didàctica del coneixement de Catalunya a l'entorn social*. Tarragona: Universitat Rovira i Virgili.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (1993). «Oci i "formació" de postguerra a través de commemoracions forçades: cap als "25 años de paz" a una població del Camp de Tarragona» (p. 139-150). Dins M. BARCELÓ CRESPI, & B. SUREDA GARCÍA (coord.), *Espai i temps d'oci a la història, XI Jornades d'estudis històrics locals: Palma, del 14 al 17 de desembre de 1992*. Palma: Institut d'Estudis Balearics.

- GAVALDÀ I TORRENTS, A., & SANTESMASES I OLLÉ, J. (1993). *Història econòmico-social de les cooperatives agrícoles de Nulles (1917-1992)*. Valls: Institut d'Estudis Vallencs.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (1994). *Aspectes de la repressió franquista a la Riba (I)*. El Brugent (desembre), 18-19.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (1994). «Bibliografia vallmollenca VI». *Quaderns de Vilaniu. Miscel·lània de l'Alt Camp*, maig (25), 49-66.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (1995). «Bibliografia vallmollenca VII». *Quaderns de Vilaniu. Miscel·lània de l'Alt Camp*, novembre (28), 97-114.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (1995). «Aspectes de la repressió franquista a la Riba (II)». *El Brugent*, 136, 18-21.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (1995). «Autor de textos i figures: cooperativisme agrícola; col·lectivitzacions i bombardejos». Dins AADD, *Atles d'història de Catalunya* (p. 240; 252-241; 253). Barcelona: Edicions 62.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A., GATELL VIDAL, J., & OLLÉ ROMEU, J.M. (1995). *Homes del catalanisme. Bases de Manresa. Diccionari biogràfic*. Barcelona: Rafael Dalmau.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (1995). «La pervivència del model cooperatiu» (p. 291-299). Dins B. DE RIQUER (dir.), *Història, política, societat i cultura cels Països Catalans* (vol. VIII). Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (1996). «La repressió franquista a Alcover als primers anys de la postguerra», *Centre d'Estudis Alcoverencs* (74), 14-30.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (1996). «La vida al camp» (p. 240-257). Dins B. DE RIQUER (dir.), *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans* (vol. VIII). Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (1996). «Els estatuts de societats agrícoles» (p. 156-157). Dins B. DE RIQUER (dir.), *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans* (vol. VII). Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (1996). *Les «hermandades de labradors y ganaderos» a l'inici de la postguerra: el cas del Baix Penedès*. Vilafranca del Penedès: Institut d'Estudis Penedesencs.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (1997). «Consideracions entorn de les festes del franquisme a l'Alt Camp» (p. 221-232). Dins J. CAPDEVILA I CAPDEVILA, & A. GARCIA LARIOS, *La festa com a vehicle de sociabilitat i d'expressió política*. Montserrat: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (1997). «Jo delato, tu inculpes, ell denuncia...» (*Repressió franquista a Valls i comarca*). Valls: Institut d'Estudis Vallencs.

- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (1997). «Apunts de la repressió franquista a Vila-rodona». *La Resclosa* (1), 97-118.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (1997). *Vicissituds de la repressió franquista a Figuerola*. El Diabló, 6-9.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (1998). «Muts i a la gàbia! Aportació al sindicalisme emergent àcrata a Catalunya i al País Valencià» (p. 305-322). Dins J. BARRULL, J. J BUSQUETA, & E. VICEDO (ed.), *Solidaritats pageses, sindicalisme i cooperativisme*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (1998). *Llibre blanc dels centres i instituts d'estudis de Catalunya*. Saragossa: Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (1998). «Bibliografia vallmollenca VIII». *Quaderns de Vilaniu. Miscel·lània de l'Alt Camp*, novembre (34), 109-126.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (1999). «Bibliografia vallmollenca IX». *Quaderns de Vilaniu. Miscel·lània de l'Alt Camp*, novembre (36), 77-93.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (2000). «415 entrades biogràfiques». Dins P. PAGÈS BLANCH, & M. T. MARTÍNEZ DE SAS (coord.), *Diccionari biogràfic del moviment obrer als Països Catalans*. Montserrat: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (2000). *La formació del sindicalisme franquista a Reus i el Baix Camp*. Reus: Associació d'Estudis Reusencs.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (2001). «Els inicis del sindicalisme vertical comercial-industrial franquista a la província de Tarragona: sindicació de *carajillo* i *fària*» (p. 155-164). Dins R. ARNABAT, & M. MARÍN (ed.), *Franquisme i transició democràtica a les terres de parla catalana*. Barcelona: Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (2002). «Bibliografia vallmollenca X». *Quaderns de Vilaniu. Miscel·lània de l'Alt Camp*, maig (41), 67-88.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (2003). «2 entrades.» Dins A. SIMON I TARRÉS (dir.), *Diccionari d'historigrafia catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (2003). «Sindicalisme agrari durant el franquisme i la transició» (p. 151-170). Dins S. GARRIDO, et alii (ed.), *Sindicalisme i món rural a Catalunya, 1900-1975*. Barcelona: L'Arc de Berà.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (2004). *Josep Recasens i Mercadé: la torxa d'un socialista irreductible*. Barcelona: Arxiu Històric - Fundació Rafael Campalans.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A., et alii (2004). *Les presons de Franco. Museu d'Història de Catalunya, 27 de novembre de 2003-12 d'abril de 2004*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (2005). *Joan Busquets Queralt, afusellat. La repressió franquista a Valls*. Tarragona: El Mèdol.

- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (2005). *Josep Maria Rendé i Ventosa*. Barcelona-Valls: Fundació Roca i Galès-Cossetània.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (2006). «La Causa General, font històrica de fonts». *Informació*, febrer (29), 2.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (2006). «Aspectes de la vida al món rural: canvis i continuïtats en confrontació» (p. 255-284). Dins J. BOLÓS, J. JARNE, & E. VICEDO (ed.), *Condicions de vida al món rural. Cinquè congrés sobre sistemes agraris, organització social i poder local*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (2006). *Iberoamericana* (2001-), 6(22), 271-272.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (2006). *Iberoamericana* (2001-), 6(22), 272-273.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (2006). *Iberoamericana* (2001-), 6(22), 273-275.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (2006). *Iberoamericana* (2001-), 6(24), 267-268.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (2006). *El naixement del nou sindicalisme d'orden y mando. Anys quaranta a Valls i comarca*. Tarragona: El Mèdol.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (2007). «L'estudi del sindicalisme vertical: cap a nous punts de vista». *Frontissa. Publicació semestral de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana* (13), 15-17.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (2007). «La república i el cru conflicte social de la terra, 1931-1939. Perspectiva des de la Catalunya autònoma» (p. 107-121). Dins S. SERRA BUSQUETS, & A. COMPANY MATES (coord.), *La Segona República. XXV Jornades d'Estudis Històrics Locals*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (2007). *Benet Vigo Trulls*. Barcelona-Valls: Fundació Roca i Galès-Cossetània.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (2008). «Economia de guerra» (p. 178-186). Dins A. MAYAYO ARTAL, *Imatges 1936-1939. La Guerra Civil a les comarques tarragonines*. Girona: Hermes Comunicacions.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (2008). Assessor didàctic. *Història il·lustrada de Catalunya per a petits i grans. De la prehistòria a Jaume I* (vol. 1). Barcelona: Edicions 62.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (2008). Assessor didàctic. *Història il·lustrada de Catalunya per a petits i grans. De Napoleó al nou Estatut* (vol. 3). Barcelona: Edicions 62.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (2008). Assessor didàctic. *Història il·lustrada de Catalunya per a petits i grans. Atlas històric* (vol. 4). Barcelona: Edicions 62.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (2008). «La Catalunya pagesa: entre l'argolla d'una conflictivitat heretada i de solucions confuses (1931-1939)» (p. 715-738). Dins J. SANTESMASES (coord.), *Republicans i republicanisme a les terres de parla catalana*. Valls: Cossetània-Publicacions de la CCEPC.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (2010). *Iberoamericana* (2001-), 10(39), 338-339.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (2011). *Iberoamericana* (2001-), 11(44), 236-238.

- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (2011). *Iberoamericana* (2001-), 11(44), 231-232.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (2011). *Iberoamericana* (2001-), 11(41), 258-260.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (2011). «¡Viva el sindicato!». *Pagesos a les Terres de l'Ebre (1939-1944)*. Barcelona: Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (2012). *El sindicalisme al Priorat: de l'eufòria al destorb (1939-1944)*. Barcelona: Pagès editors.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A., & ARNABAT MATA, R. (2012). «Història local. Recorreguts pel liberalisme i el carlisme», *Homenatge al doctor Pere Anguera* (vol. 1, p. 11-22). Catarroja: Editorial Afers.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (2013). *L'articulació sindical a la Conca de Barberà (1939-1944)*. Montblanc: Centre d'Estudis de la Conca de Barberà.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (2013). «El sindicalisme pagès a les Terres de l'Ebre (1939-1944)» (p. 273-282). Dins AADD, *Terres de cruïlla. Estudis sobre les comarques de la diòcesi de Tortosa*. Benicarló: Onada Edicions.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (2014). «Sociabilidad agraria en la Cataluña contemporánea» (p. 145-154). Dins R. ARNABAT I MATA, & M. DUCH PLANA (coord.), *Historia de la sociabilidad contemporánea. Del asociacionismo a las redes sociales*. València: Universitat de València - Servei de Publicacions.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (2015). «Vides imprescindibles. Victorià Casaprima, alcalde de Valls». Dins J. CASASSAS (dir.), *La llavor de la llibertat. La Segona República a Catalunya. Un país en tensió 1934-1936* (vol. 2). Barcelona: Ara Llibres.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (2015). «Sociabilitats a la Catalunya pagesa: de les col·lectivitats a les Hermandades (1936-1944)» (p. 207-246). Dins M. DUCH I PLANA, R. ARNABAT I MATA, & X. FERRÉ I TRILL (coord.), *Sociabilitats a la Catalunya contemporània. Temps i espais en conflicte*. Montserrat: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A., & ARNABAT MATA, R. (2015). «Sociabilidad y asociacionismo como factores de movilización social: el mundo rural catalán entre 1870 y 1980» (p. 169-194). Dins S. CASTILLO & M. DUCH (coord.), *Sociabilidades en la historia*. Madrid: Los Libros de la Catarata.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (2016). *Fam de pa i de terra. La col·lectivització agrària a Catalunya*. Tarragona: Servei de Publicacions de la URV.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (2016). *La col·lectivització agrària a l'Alt Camp (1936-1939)*. Tarragona: Servei de Publicacions de la URV.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (2017). *Enmig d'un riu desbocat. Josep Piñas Serra. President del Comitè i alcalde de Valls en temps de guerra*. Barcelona-Valls: Fundació Roca i Galés - Cossetània.

- GAVALDÀ I TORRENTS, A., & ARNABAT MATA, R. (2017). «El cooperativismo agrario catalán: un espacio de sociabilidad y ciudadanía (1887-1939)» (p. 831-843). Dins D. A. GONZÁLEZ MADRID, M. ORTIZ HERAS, & J. S. PÉREZ GARZÓN (coord.), *La Historia: lost in translation?* Ciudad Real: Universidad de Castilla la Mancha - Ediciones de la Universidad de Castilla la Mancha.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A., & PIÑANA EDO, M. (2018). *Josep Roig Magriñà. La cooperació agrària valenta, de gestió eficaç*. Barcelona-Valls: Fundació Roca i Galés - Cossetània.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (2019). *Cataluña. Avatares de la colectivización agraria (1936/1939). Una persistente disputa social y política*. Madrid-Tarragona: Fundación de Estudios Libertarios Anselmo Lozano - URV.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (2019). «La Palma d'Ebre: els avatars d'un sindicat agrícola viu i actiu» (p. 15-21). Dins FILELLA CUBELLS, Josep Lluís (coord.), *Lo Sindicat de la Palma. Cent anys de cooperativisme (1919-2019)*. La Palma: Agrícola i Secció de Crèdit la Palma SCCL.
- GAVALDÀ I TORRENTS, A. (2020). «La Catalunya agrària associada: societats i sindicats» (p. 53-76). Dins M. DUCH PLANA, R. ARNABAT MATA, & A. GAVALDÀ I TORRENTS (ed.), *La Catalunya associada (1868-1938)*. València: Publicacions de la Universitat de València.
- SANTESMASES I OLLÉ, J. (2019). *100 anys creixent junts. Centenari del Celler Cooperatiu de Vila-rodona (1919-2019). Conreus, paisatge, patrimoni i història*. Vila-rodona: El Celler Cooperatiu.

Sociabilitat i associacionisme

Ramon Arnabat-Mata

Universitat Rovira i Virgili

Durant la contemporaneïtat Catalunya ha estat i és una terra d'associacions, tal com podem comprovar en el fet que entre 1840 i 1939 se'n van crear unes 25.000 en una població mitjana de 2.500.000 d'habitants, és a dir, 1 associació per cada 100 habitants.¹ Actualment, al registre d'associacions de la Generalitat de Catalunya hi ha 81.000 entitats inscrites en una població de 7.700.000 habitants, 1 associació per cada 95 habitants.²

El *Diccionari d'història de Catalunya* defineix l'associacionisme com el «fenomen de naturalesa historicosocial i jurídica, en virtut del qual les societats modernes s'estructuren en grups d'adscripció, més o menys, lliure voluntària, amb la finalitat d'obtenir la satisfacció d'interessos i necessitats específiques».³ Des del punt de vista de la historiografia, l'associacionisme «fa referència a les manifestacions intencionals i (generalment, no sempre) institucionalitzades de la sociabilitat. Manifestacions intencionals, és a dir, iniciatives coherents, fruit de desig i motivacions concretes. Manifestacions institucionalitzades, o sigui que han conduït a la creació d'entitats amb una dimensió física i humana palpable, dotada de protecció social, seu física i efectius materials i humans propis».⁴ Concepte que abasta la gran diversitat sectorial de l'associacionisme, i la seva llarga trajectòria a Catalunya, els inicis del qual podríem situar a l'edat mitjana amb els gremis i les confraries, però que s'expandeix i es diversifica exponencialment a la

1 Les dades a les referències bibliogràfiques esmentades en les notes 2 i 3.

2 Les dades actuals a <<https://analisi.transparenciacatalunya.cat/Legislaci-justicia/Entitats-juridiques-del-Registre-d-entitats-de-Cat/y6fz-g3ff>> [consulta feta el 05/06/2021].

3 Jesús MESTRE (director), *Diccionari d'història de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1992, pàg. 72-73.

4 Pere SOLÀ, *Itineraris per la sociabilitat meridional catalana. L'associacionisme i la cultura popular a la demarcació de Tarragona (1868-1964)*, Tarragona, Diputació de Tarragona, 1998, pàg. 20.

societat contemporània: centres, cercles, casinos, ateneus, societats, casals, germandats, cooperatives, sindicats.

Els estudis històrics sobre la Catalunya contemporània mostren un país amb un alt nivell associatiu: una societat civil força organitzada que, alhora, té un protagonisme important en la vida social, cultural, econòmica i política. Malgrat això, no ha estat fins a les dues darreres dècades del segle xx i les dues primeres del segle XXI que s'han generalitzat els estudis sobre el món associatiu català, estudis que ens permeten disposar d'una radiografia força precisa de l'associacionisme català contemporani, tant des del punt de vista sectorial com geogràfic. En aquest sentit, cal destacar els estudis pioners i sistemàtics de Pere Solà⁵ i els que ha fet durant els darrers anys el grup de recerca consolidat Ideologies, Història, Societat, Política i Cultura des de Catalunya al Món (Isocac-URV).⁶ Aquest grup de recerca és el responsable de la Base de Dades de l'Associacionisme Català Contemporani (BDACC) consultable en obert a: <<https://www.irmu.org/base-de-dades-associacionisme>>.⁷

Si l'associacionisme popular, en general, no ha merescut l'interès dels historiadors i historiadores fins fa pocs anys, l'associacionisme popular rural i agrari, en particular, continua rebent poca atenció encara avui. En aquest sentit, cal destacar la recerca realitzada durant els darrers 35 anys per l'historiador Antoni Gavalrà Torrents sobre l'associacionisme agrari: cooperatives, societats, sindicats, germandats, etc. Cal destacar-ne llibres com el que va sorgir de la seva tesi doctoral: *L'associacionisme agrari a Catalunya. El model de la Societat Agrícola de Valls, 1888-1988*, sobre l'associacionisme agrari durant el franquisme amb els volums dedicats a les comarques de l'Alt Camp, el Baix Camp, el Baix Penedès, la Conca de Barberà, el Priorat o el Tarragonès; sobre el pensament agrari, com el que dedicà a l'anarquista Pere Sagarra; la direcció i redacció d'alguns volums de la col·lecció Cooperativistes Catalans de la Fundació Roca i Galès, que porta 33 biografies publicades, o l'estudi sobre les col·lectivitats agràries a Catalunya: *Fam de pa i de terra. La col·lectivització agrària a Catalunya*, a més de nombroses col·laboracions en revistes, congressos i llibres col·lectius.⁸

5 Pere SOLÀ, *Història de l'associacionisme català contemporani. Barcelona i comarques de la seva demarcació*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1994; *Itineraris per la sociabilitat meridional catalana. L'associacionisme i la cultura popular a la demarcació de Tarragona (1868-1964)*, Tarragona, Diputació de Tarragona, 1998; *Cultura popular, educació i societat al nord-est català, 1881-1957*, Girona, Col·legi Universitari de Girona, 1993.

6 Ramon ARNABAT i Montserrat DUCH (ed.), *Historia de la sociabilidad contemporánea. Del asociacionismo a las redes sociales*, València, PUV, 2014; Ramon ARNABAT, Montserrat DUCH i Xavier FERRÉ (ed.), *Sociabilitats a la Catalunya contemporània: temps i espais en conflicte*, Barcelona, PAM, 2015; Montserrat Duch i Josep M. PONS-ALTÉS (coord.), Dossier «Sociabilidades y espacios de ciudadanía», *Historia Social*, 95 (2019): 61-144; Montserrat DUCH, Ramon ARNABAT i Antoni GAVALDRÀ (coord.), *La Catalunya associada (1868-1938)*, València, PUV, 2020.

7 Ramon ARNABAT, «La Base de dades de l'associacionisme català contemporani», *Canemàs*, 19 (2020): 38-47.

8 Antoni GAVALDRÀ, *El pensament agrari de l'anarquisme a l'Alt Camp: 1923-1939. El paper de Pere Sagarra i Boronat*, Tarragona, IET Ramon Berenguer IV, 1986; *L'associacionisme agrari a Catalunya. El model de la Societat Agrícola de Valls: 1888-1988*, Valls, IEV, 1990; *La formació del sindicalisme franquista a Reus i el Baix Camp*, Reus, AER, 2000; Josep M. Rendé i Ventosa, Valls, Cossetània, 2005; *El naixement del nou sindicalisme d'orden y mando: anys quaranta a*

L'associacionisme català contemporani: diversitat i porositat

L'associacionisme català ha estat i és present en camps tan diversos com el polític, l'econòmic, el religiós, el cultural, el social, l'educatiu, el laboral, l'esportiu, el recreatiu, el cooperatiu o el de les mútues, i ha anat configurant un teixit associatiu dens que ha contribuït a cohesionar la societat catalana. Fins al punt que, en molts períodes de la nostra història, la societat civil i la xarxa associativa han estat les bases sobre les quals s'ha recolzat la continuïtat política i cultural del país, malgrat no disposar d'unes institucions pròpies i poder fer front als intents d'anorrear-la.

Les dues característiques diferencials de l'associacionisme català respecte del conjunt de l'Estat espanyol són l'alta densitat associativa i l'àmplia penetració geogràfica. Pel que fa a la densitat, els estudis més recents mostren com al llarg de l'època contemporània l'oportunitat associativa (nombre de persones per associació) és més elevada a Catalunya que al conjunt de l'Estat, de manera que Catalunya sempre té entre el 25% i el 40% del total de les associacions espanyoles en les diverses categories i cronologies, malgrat representar tan sols al voltant de l'11% de la població espanyola. D'altra banda, a la Catalunya contemporània l'associacionisme hi penetra amb força en la majoria de comarques i municipis del país, mentre en moltes altres regions espanyoles es limita a les capitals i a les ciutats i viles més grans. Tan sols Astúries i el País Valencià mostren tendències semblants a les del Principat en els segles XIX i XX, i el mateix passa a Andalusia durant el segle XIX.⁹

Cal cercar les raons de tot plegat en les característiques socioeconòmiques i culturals de Catalunya durant la contemporaneïtat caracteritzades pel procés d'implantació de les relacions socials capitalistes i de la industrialització i de la creixent urbanització de la població. Però també en una llarga tradició històrica de participació política no democràtica en l'Administració i els municipis mitjançant els gremis i les confraries, que dotà un sector de la societat catalana d'una cultura comunitària, associativa i participativa, des de l'època medieval reforçada per les institucions polítiques de la Corona catalanoaragonesa medieval (Corts i Diputació del General) i per la reglamentació del govern dels municipis (o universitats) que permetia espais de participació dels gremis.¹⁰

Valls i comarca, Tarragona, El Mèdol, 2006; «¡Viva el Sindicato!». *Pagesos a les Terres de l'Ebre (1939-1944)*, Tarragona, Diputació de Tarragona, 2011; *El sindicalisme al Priorat: de l'eufòria al destorb (1939-1944)*, Lleida, Pagès, 2012; *El primer franquisme sindical a Tarragona i comarca. Persones i actuacions*, Tarragona, Arola, 2013; *Fam de pa i de terra. La col·lectivització agrària a Catalunya*, Tarragona, URV, 2016; Josep Roig Magriñá. *La cooperació catalana valenta*, Valls, Cossetània, 2018.

9 Ramon ARNABAT, *Asocioos y seréis fuertes. Sociabilidades, modernizaciones y ciudadanías en España, 1860-1930*, Saragossa, PUZ, 2019; i Jean-Louis GUEREÑA (ed.), *Cultura, ocio, identidades: espacios y formas de la sociabilidad en la España de los siglos XVIII y XIX*, Madrid, Biblioteca Nueva, 2018.

10 Josep FONTANA, *La formació d'una identitat*, Vic, Eumo, 2016.

El creixement i l'expansió geogràfica de l'associacionisme català contemporani és irregular, discontinu, ja que el país pateix greus restriccions de les llibertats col·lectives, imposades per l'Estat espanyol amb el suport de les classes dominants catalanes. Malgrat tot, la importància de les associacions en la vida social i política de qualsevol poble, vila o ciutat està fora de dubte. Primer, per la seva imbricació en la dinàmica política i social de l'espai i el marc geogràfic; segon, per la participació massiva de la gent, no sols com a socis passius, sinó com a persones actives; tercer, per la seva gran utilitat a l'hora de resoldre problemes quotidians de les persones, i quart, perquè és una escola de participació activa dels ciutadans en la presa democràtica de decisions.

Sociabilitat i societat civil

La sociabilitat és un element consubstancial de la condició humana, ja que els humans som éssers sociables. A la societat contemporània aquestes interrelacions humanes s'expandeixen i assoleixen un alt grau significatiu que es mou entre la comunitat i l'associació. La comunitat, la família per exemple, com a forma d'agrupar-se es fonamenta en els lligams afectius, emocionals i en les lleialtats i adhesions incondicionals; i l'associació ho fa en la voluntat racional o arbitrària de les persones. Ara bé, aquestes relacions intergrupals poden ser de col·laboració o de confrontació, tal com hem vist en diversos períodes de la història contemporània del nostre país.

L'historiador francès Maurice Agulhon va posar sobre la taula del taller de l'historiador el concepte de *sociabilitat*, procedent del camp de la sociologia. Agulhon definí la sociabilitat com «l'aptitud especial per viure en grups i per consolidar els grups mitjançant la constitució d'associacions voluntàries», l'aplicà a l'anàlisi de la sociabilitat en diverses regions de l'Estat francès i posà al servei dels historiadors aquest concepte provinent de la sociologia.¹¹ Tampoc no podem oblidar les aportacions d'historiadors com E. P. Thompson o E. J. Hobsbawm. Amb tot, feia ja més de vint anys que Ferdinand Tönnies, Georges Gurvitch o Max Weber, des del camp de la sociologia, havien posat aquest concepte o eina al taller de les ciències socials.

Per als historiadors, sociabilitat és la disposició a la relació social, espontània, quotidiana i voluntària dels individus en el si de cada grup o classe social, i el resultat d'aquesta relació. Aquesta sociabilitat se'ns presenta en diversos graus i formes, des de la més informal (trobades ocasionals als carrers, a les places, freqüentació de cafès i bars, etc.), fins a la més ritual i cíclica de les festes patronals, religioses. A més, acostumem a dividir la sociabilitat en dos grans camps: la sociabilitat organitzada i estable,

¹¹ Maurice AGULHON, *La sociabilité méridionale. Confréries et associations en Provence orientale dans la deuxième moitié du XVIIIe siècle*, 2 vol. Aix-en-Provence, 1966; *La cercle dans la France bourgeoise, 1810-1848*, París, Armand-Colin, 1977, i «Clase obrera y sociabilidad antes de 1848», *Historia Social*, 12 (1992): 141-166. AADD, «En torno a Maurice Agulhon», *Historia Social*, 29 (1997): 45-143.

la que s'esdevé en clubs, societats, germandats; i la sociabilitat no organitzada, la que té lloc en colles, grups informals. La primera correspon a allò que anomenem societat civil o associacionisme popular: el conjunt d'associacions creades pels ciutadans per solucionar els seus problemes i poder viure en millors condicions. En qualsevol cas, més que de dues formes excloents de sociabilitat (formal/informal), hem de pensar en una multitud de formes que sovint incorporen elements formals i informals.

Pere Gabriel assenyala amb encert que avui «ningú discuteix [que la sociabilitat] pot ser un bon instrument, al costat d'altres, per dur a la història, la gent de carn i ossos i uns problemes usualment marginats per les grans construccions historiogràfiques teològiques i abstractes». Per això proposa que serveixi per a «la comprensió dels mecanismes d'articulació i vertebració cultural, moral i política d'una classe, i en especial del món dels sectors populars i de la classe obrera». És a dir, per conèixer millor la «vertebració classista de la societat» i «la cultura popular, la cultura burgesa, la cultura política».¹²

De l'associacionisme i la sociabilitat anem a la societat civil. Segons el Centre for Civil Society del London School of Economics, «la societat civil es refereix al camp d'acció col·lectiva no forçada entorn d'interessos, propòsits i valors tinguts en comú. En teoria, les seves formes institucionals són diferents de les de l'Estat, la família o el mercat, si bé, en la pràctica, els límits entre Estat, societat civil, família i mercat són sovint complexos, esborrats o negociats. La societat civil, de forma comuna, abraça una diversitat d'espais, actors i formes institucionals, que varien pel que fa al grau de formalitat, autonomia i poder».¹³

Durant la segona meitat del segle xx, la confiança en l'Estat com a garant del benestar del conjunt de la societat i la creixent mercantilització de les relacions socials va fer recular el concepte de societat civil. Ara, a les primeres dècades del segle XXI, en el marc de les crisis sistèmiques que vivim, sembla que torna a aparèixer l'interès per la societat organitzada en la seva diversitat. Va prenent forma un espai polític, social, cultural i econòmic fonamentat en l'interès col·lectiu i en els bens comuns, entre el mercat i l'Estat.¹⁴ Robert Putnam ha insistit que els sistemes sociopolítics més desenvolupats i cohesionats són els que tenen una gran densitat associativa i unes relacions de col·laboració que superen les de confrontació.¹⁵ Són societats que han estat capaces de generar interessos comuns i pràctiques col·laboratives i cooperatives entre els seus

12 Pere GABRIEL, «Sociabilismes obrers i populars i història política a la Catalunya contemporània», a AADD, *Sociabilitat i àmbit local. Actes del VI Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya*, Barcelona, L'Avenç, 2003: 141-156.

13 <www.lse.ac.uk>

14 Jean-Louis LAVILLE, *Asociarse para el bien común*, Barcelona, Icaria, 2015; Jordi ESTIVILL i Iván Miró, *L'economia social i solidària a Catalunya*, Barcelona, Icàrisa, 2020.

15 Robert H. PUTNAM, *Per a fer que la democràcia funcioni. La importància del capital social*, Barcelona, Proa, 2000; i Robert H. Putnam (ed.), *El declive del capital social. Un estudio internacional sobre sociedades y el sentido comunitario*, Barcelona, Galaxia-Gutenberg, 2003.

membres i que disposen d'una xarxa associativa diversa, densa i heterogènia que ho fa possible. Catalunya és un país d'associacions i la seva gent té una llarga experiència sociabilista. Ara cal que aquesta xarxa associativa ocupi l'espai públic i encari els reptes que té plantejats a la tercera dècada del segle XXI.

Tot repassant l'obra d'Antoni Gavalrà: com encarar la història de la cultura política popular i obrera?

Pere Gabriel

Universitat Autònoma de Barcelona

No em pertoca a mi cap repàs de la trajectòria professional i historiogràfica d'Antoni Gavalrà ni cap incursió concreta, ja que altres, amb un coneixement més estret i quotidià, se n'han encarregat. A mi m'han demanat que parli dels moviments populars i del republicanisme, temàtiques en què l'amic Gavalrà des de sempre ha incidit. Cal posar en relleu la coherència de la seva obra, molt extensa, iniciada amb la seva tesina, publicada el 1986, sobre Pere Sagarra i el pensament agrari de l'anarquisme a l'Alt Camp, quan aquestes primeres recerques constituïen baules fermes de la incorporació de la història contemporània i, molt particularment, de la història social del món treballador i popular a la història més professional i rigorosa. Fixem-nos-hi. La seva tasca com a historiador contemporaneïsta es mou en el temps llarg, secular, entre el darrer terç del segle XIX i el darrer terç del segle XX, i fins més a prop, fins al temps present. Amb recerques de primera mà, emmarcades per la problemàtica social agrària i la realitat, no sols rural sinó també urbana, de les comarques catalanes del sud. No caldria afegir que els eixos diguem-ne institucionals dels seus treballs han estat el moviment sindical i el cooperativisme, atent sobretot a la seva realitat concreta i personal, amb una mirada des de baix que sovint l'ha dut a denunciar els controls i el domini de les autoritats locals i també les seves corrupcions, de qualsevol signe.

Parlava d'una mirada i d'un coneixement de temps llarg. És ben palpable: gràcies a aquest coneixement secular, les seves aportacions són més riques i suggeridores, alhora més plenes de matisos, i són més explicatives que no les d'altres anàlisis, sovint epistemològicament més sincopades, de bona part de la historiografia que gira a l'entorn

de la Guerra Civil i el primer franquisme. Ara bé, voldria introduir aquí una altra consideració més general i de fons. És aquesta mirada de temps llarg la que permet anar descobrint alguns dels elements que han anat configurant la cultura popular, si més no, la militant i d'esquerres. Qualsevol intent ambiciós d'entrar en el significat, evolució i configuració d'una cultura política determinada exigeix moure's en aquest temps llarg. Si ens tanquem en una conjuntura, en un període curt, podrem recollir els programes de partit, el llistat de reivindicacions d'un sindicat, l'anàlisi i la valoració de les realitzacions d'una cooperativa; també el resum de conferències o de llibres i textos doctrinals, i no parlem ja dels resultats d'una o altra elecció local, provincial o general, o de l'èxit d'una vaga determinada o moviment de protesta, però amb tot això, important sens dubte, no serem en cap mirada d'història cultural ni avançarem gaire en la comprensió i caracterització d'una cultura política determinada. Els ritmes i el rellotge de l'evolució i dels canvis culturals (que inclou la moral, els valors, la lectura i comprensió del món i l'evolució social, o el llenguatge de l'economia que manté i utilitza la gent comuna de carn i ossos) no són els de la política instituïda ni els de la conjuntura.

Hi ha un altre factor que cal tenir molt en compte, també íntimament relacionat amb el temps llarg, que és el de la història local. És ben sabut que l'amic Gavalrà és un referent de la renovació de la història local catalana. Justament, el temps llarg és el que li permet d'escapar tant de l'anècdota com de la simple erudició localista. Aconsegueix, per tant, situar els seus treballs en el debat sempre difícil d'una reinterpretació de la història contemporània més general, sense defugir-ne la complexitat, lluny dels clixés més canònics —i si es vol, barcelonins— imperants. Com incideix o pot incidir aquesta història local en els estudis que cal fer sobre la cultura política, la sindical o la cooperativa? Implícitament, ja ho he esmentat: en aquest terreny, el que importa no és tant la discussió acurada sobre els grans noms de la història del pensament social i polític i la seva obra, com trobar les eines per apropar-nos a la cultura que es manifesta en el dia a dia de la gent comuna. Si pretenem entrar en la cultura popular —perdoneu la retòrica i la contraposició excessiva—, no es tracta tant d'explicar i de conèixer el que pensava el gran teòric, com de saber en quin marc de valors i d'idees heretades, compartides i debatudes es movia el dirigent local i fins el soci d'una cooperativa, d'un sindicat, d'un ateneu, d'una societat de ball, cor o centre popular. Si volem evitar el parany de les grans paraules i de la magnificència de les grans institucions centrals, justament és la història local i la història del barri, amb una anàlisi el màxim de detallada i concreta possible, personalitzada, la que ens pot permetre un millor estudi des de baix. Sé que, per aquest costat, estarem prop de la microhistòria (no sempre ben entesa) i prop de la història de la quotidianitat, amb molt ressons deutors de l'antropologia. En tot cas, si no volem renunciar a la nostra especificitat com a historiadors, ens cal recórrer també aquí a les visions de llarga durada, que trenquin amb l'eruditisme del detall i la simple anècdota individual, per tal d'entrar en la discussió àmplia sobre la història general.

Les exigències d'un bon treball i d'una recerca històrica adequada sobre la cultura política i social dels sectors populars són moltes. Així, les possibilitats obertes per les anàlisis fonamentades en el temps llarg i la pràctica de la història local i més concreta ens duen inevitablement a assumir les ambigüitats, les fronteres imprecises, les contradiccions i les transversalitats entre els diversos moviments, pensaments i actuacions socials i polítiques. Pensem, per exemple, en el paper i en l'estudi històric precís i concret de la francmaçoneria o del lliure pensament, per no parlar de la multiplicitat de situacions i matisos que amaguen moviments com l'esperitisme o el protestantisme. Sense oblidar, és clar, la potència i l'esforç del feminisme, un moviment també de llarga durada i secular, o del pacifisme. El que cal, segons crec, és adonar-se que les ambigüitats i les transversalitats tingueren lloc no sols en els grans moviments socials consolidats i molt amplis (és a dir, en les centrals sindicals, les grans cooperatives i les seves federacions, els partits obrers i les organitzacions anarquistes, o —ara ens hi referirem— en els partits i els grups republicans que pretenien un abast general), sinó en tot l'ampli ventall associacionista i en tots els seus esgraons territorials. Fou aquest associacionisme en el seu conjunt, no ho oblidéssim pas, amb parèntesis i múltiples dificultats, el que articulà els sectors populars i les classes treballadores, i els permeté servir una certa identitat social. Arribats fins aquí el nostre repte com a historiadors és no caure en el relativisme i l'eclecticisme eixorcs. Menys encara hem de negar la possibilitat de fer història social (és a dir, història de les tensions i conflictes socials i el seu significat), per conformar-nos, com a vegades es fa, amb el simple relat i la literatura. Hauríem de ser capaços de superar molts dels tractaments imperants que tendeixen a limitar-se, en la pràctica, a l'anàlisi ideològica o al relat institucional dels partits i les organitzacions socials, confonent i identificant, de forma abusiva, l'una i l'altre amb la cultura política popular i malversant les possibilitats d'una veritable història cultural dels moviments socials.

I la cultura republicana?

Soc dels que pensen que la *cultura republicana* no pot ser considerada unívoca i unidireccional, ni pensar que ha experimentat —o pot experimentar— un desenvolupament lineal i progressiu. Com és fàcil de constatar, encara avui és usual parlar *del* moviment republicà, *del* republicanisme o fins *del* partit republicà. Em sembla un error: fins i tot sense adonar-nos-en, en fem unes interpretacions inapropiades, perquè ni històricament ni conceptualment ha existit mai la hipotètica uniformitat que l'article sembla indicar. La defensa d'aquesta hipotètica unitat ignora i amaga el contingut classista de les diverses apostes republicanes que s'han confrontat i es poden confrontar. El mínim que es pot dir, segons crec, és que el *republicanisme* i la *república* necessiten un adjectiu

que en clarifiqui el significat social i també polític. Aquesta exigència és doblement peremptòria si, més enllà dels moviments i organitzacions republicanes i l'establiment de d'un o altre règim republicà concret, intentem l'anàlisi cultural. La cultura republicana és fonamentalment heterogènia i plena de revolts i tensions internes. No he de repetir aquí el que he intentat de comentar i explicar en mantes ocasions. Recordem, això sí, que hem d'esforçar-nos a tenir en compte les diverses polaritats que l'anaren configurant; per exemple, a l'entorn del significat del federalisme, la defensa de la democràcia, l'afirmació del progressisme o la seva aspiració socialista i la seva fonamentació liberal.

En l'obra i trajectòria d'Antoni Gavalrà hi sura sovint la temàtica republicana. Potser d'una manera implícita, ja que no acostuma a situar-la en el títol com a un dels objectius de recerca des seus treballs. Ara bé, tant en la seva obra, com en la seva actuació i trajectòria, hi ha múltiples consideracions i fets que ens permeten d'entrar en el significat de fons de la cultura republicana i democràtica popular, en uns espais i uns temps precisos. Pel que ja he dit fins ara, és clar que no em refereixo al llistat o les aportacions sobre la vida de determinats partits i associacions que se'n deien, de republicanes. Ho sabem tots i ho he anat reiterant: això de la cultura política sempre és molt relliscós, difícil d'encabir en calaixos i taxonomies. En tot cas, en bona part de l'obra de Gavalrà hom hi pot anar resseguint el manteniment d'uns fils interpretatius de la realitat social i afirmacions doctrinals que, de manera recurrent, feren diversos sectors, grups i militàncies populars. Em refereixo a qüestions com l'aposta per un cert laïcisme —que no impedia necessàriament les creences religioses—, la defensa i fins la magnificació de la solidaritat —que tampoc calia que rebutgés radicalment la caritat—, o la idea de la necessitat de la Il·lustració per assegurar una veritable emancipació dels individus i la societat mateixa. Foren temàtiques, al costat d'altres com la separació de l'Església i l'Estat, la denúncia de la tirania i fins la defensa del dret a la insurrecció i la revolució, així com del dret d'associació i l'associacionisme, que, al costat també d'apel·lacions més abstractes a la llibertat i a l'autonomia de l'individu, configuraven, sovint a les palpentes, un cert concepte de ciutadania, democràcia i república populars, com a idees força i discurs retòric. Paral·lelament, i sovint de manera oposada al que la dreta social anava definint, quan gosava proclamar-se també republicana.

No ens hauríem, però, d'equivocar. Com palesen les mirades arran de terra que sovint ens aporta Gavalrà, i com he procurat d'anar explicant en aquestes pàgines, tot plegat no ha d'entendre's com un corpus ideològic ben travat i monolític, impol·lut. Precisament el que donava el to eren les contradiccions internes i les moltes fronteres imprecises fins i tot respecte de les crides i el discurs de la dreta dominant. La seva hegemonia cultural no deixava d'influir en múltiples àmbits, i no sempre era nítida i sense fissures l'oposició republicana a la moral catòlica, a l'ordre establert i fins, en ocasions, a la repressió de les classes treballadores. Certament, una altra cosa eren les elabora-

cions ideològiques dels anarquistes i anarcosindicalistes, dels socialistes de referència marxista i, més endavant, dels comunistes, les quals fixaven unes prioritats distintes i d'alguna manera pretenien generar unes cultures polítiques específiques, no estrictament republicanes. Ara bé, com és fàcil de constatar, mantenien no sols un substrat cultural comú amb el republicanisme, sinó una interconnexió operativa molt directa en molts moments de repressió i fracàs dels intents democràtics reals del país. En tot cas, el republicanisme més popular i esquerrà, si hi fem una mirada cultural, tendia a incorporar en algun grau la identitat de classe, tot establint almenys un contrast entre els poderosos i les velles forces dominants reaccionàries i el poble i els treballadors amants del progrés i l'afirmació ciutadana. Això sí, quan existia, el seu socialisme era, per dir-ho així, fonamentalment liberal, i fàcilment s'oposava al totalitarisme i l'absolutisme.

Acabo. M'agradaria haver sabut transmetre, amb aquestes reflexions molt generals i mal girbades, fins a quin punt crec que ha estat i continuarà sent important, suggeridora i eficaç l'obra d'Antoni Gavalrà. Ell, un català de Vallmoll i l'Alt Camp, de veu potent i rotunda, un home entusiasta, amb empena i capacitat d'agitació, ha sabut des de sempre mobilitzar els amics i coneguts i tirar endavant projectes i actuacions d'abast i llarga trajectòria. Ho continuarà fent, n'estic ben segur.

Recepció al Palau de la Generalitat del M. H. Josep Tarradellas a l'escola
—mestres i alumnes— on estava treballant Antoni Gaudí (1979).

Antoni Gavalrà Torrents i el franquisme

Joan Maria Thomàs

Universitat Rovira i Virgili

L'Antoni Gavalrà és un historiador de combat. No li conec la trajectòria política durant el franquisme, però estic segur que la tingué en l'antifranquisme militant, com la tinguérem tots aquells del nostre grup de recerca a qui, per edat, ens tocà viure les acaballes d'aquell règim. Uns anys finals que foren, contràriament a la visió edulcorada que en determinats sectors s'ha volgut donar, a partir dels anys vuitanta de la Transició cap a un règim constitucional, molt violents.

Tampoc conec cap dels avatars vitals del nostre homenatjat d'avui. Ni hi he tingut gaires vivències compartides, tot i haver format part del mateix departament, si bé cadascú pertanyia a àrees de coneixement diferents: ell a la de Didàctica de les Ciències Socials i jo a la d'Història Contemporània. Tampoc no hi ha ajudat el fet de treballar en facultats diferents, allunyades físicament.

Allò que sí que he fet ha estat llegir-lo des de fa anys, des dels noranta, quan la seva producció va començar a créixer sense aturall. Per això mateix tinc clar que és un historiador de combat, disposat a no amagar fets ni noms, la qual cosa, treballant en l'àmbit en què ell ho ha fet, com és el local, comporta sempre, i de ben segur li ha comportat a ell, disgustos, males cares i censures.

Per ser de combat i creïble, un historiador ha de ser alhora rigorós i professional, i ell ho és amb escreix. Ha de ser capaç de reconstruir la història amb tots els ets i uts i explicar-la; n'ha de conèixer les fonts i interrogar-se sobre aquestes fonts, sobre què diuen i sobre allò que no diuen. En historiar el franquisme per dintre, com ell ha fet —i amb això entro en matèria—, sovint les fonts oficials no solament donen una versió esbiaixada i partidista dels fets, sinó que, en fer-ho, n'oculten —fets i persones— o en deixen de banda volgudament.

L'Antoni ha maldat per contribuir a l'esclariment d'alguns dels aspectes més sinistres i foscos del franquisme en ciutats i pobles de Tarragona, com va ser la repressió, la qual, tot i haver persistit durant tot el període de vigència del Règim, es concentrà a casa nostra —i a la resta dels territoris de l'Estat conquerits a les acaballes de la Guerra Civil— durant els primers quatre o cinc anys de la primera postguerra, amb especial incidència el mateix 1939 de l'ocupació de la totalitat del territori català.

En fer-ho, s'ha hagut d'interrogar igualment sobre la violència del bàndol republicà de l'estiu de 1936 i mesos subsegüents; sobre l'esperit i les pràctiques venjatives dels vencedors i sobre la participació de la mateixa població catalana en aquesta repressió via denúncies, recalcant la necessitat d'esbrinar les delacions, qui les instigava —o no, hi afegiria jo, plantejant al voluntariat.

Tot això entenent, en suma, la repressió franquista correctament, és a dir, no només com a expressió de la voluntat repressiva i venjadora del bàndol invasor i forà, sinó d'unes autoritats franquistes que també en bona part eren catalanes i que actuaven amb l'auxili i el suport de sectors de la població de casa nostra. Amb les seves pròpies paraules, que subscriu, «aproximar-nos a la realitat social del règim [...] analitzant la teoria de les noves institucions sindicals i la pràctica amb què les velles forces socials van aconseguir d'utilitzar-les per mantenir la seva dominació, és una de les millors maneres d'entendre allò què va ser la Catalunya franquista atès que (no va ser) solament el producte d'una invasió exterior sinó el fruit d'una aliança dels enemics externs amb les forces internes».

Però, quines forces internes? L'Antoni entén la mateixa dictadura franquista com l'expressió d'una coalició autoritària diversa i conformada per diversos actors com l'Exèrcit; l'Església catòlica; el partit únic Falange Española Tradicionalista y de las JONS creat el 1937 a la dita «España Nacional» durant la contesa i hegemnitzat pels feixistes —vells i nous—; els carlins de l'antiga Comunió Tradicionalista —ben arrelats a l'Alt Camp i no sempre realment integrats al partit únic—; els *alfonsinos* de l'antiga Renovación Española - Derecha de Cataluña (Dreta de Catalunya); els antics membres del Bloque Nacional; els de la CEDA, també amb força arrelament al país i agrupant bona part de la gran i mitjana propietat agrària; empresaris, banquers..., però també centenars de milers de camperols mitjans i petits i classes mitjanes urbanes i rurals, catòlics, que esdevindran bona part del suport del règim franquista al conjunt del país, i també en parts del nostre país.

Per això cal tenir en compte que el Règim havia creat el 1937 el seu propi partit únic, mitjançant la confiscació i unificació de les dues principals forces polítiques que havien ajudat al cop militar —els feixistes de la Falange Española de las JONS i els carlins de l'esmentada Comunió Tradicionalista—, i l'havia modelat sobre la base de l'estructura i la idea de la primera. Per tant, no seria estrany, sinó ben al contrari, que

molts dels membres d'aquest partit no se sentissin identificats amb la idea feixista de Falange encara que formessin part d'un partit únic sustentat per aquesta ideologia. Però això —com bé sap i explica l'Antoni— acabaria sent un avantatge per a la pervivència del Règim, el líder del qual podria utilitzar després de la derrota de l'Eix de 1945 altres sectors del bloc polític i social franquista més presentables als aliats, com els catòlics autoritaris o altres, mentre es dedicava cínicament a enfosquir i maquillar la no supressió de la FET y de las JONS exigida pels aliats vencedors. És a dir, que el Règim tenia un autèntic arsenal politicoideològic fins a cert punt diferent que li permetia configurar diversos governs per adaptar-se a situacions internacionals canviants... i perviure fins al 1977.

Explicar tot això, en un país on la història forma sovint part del combat polític, mai no resulta senzill; i donar noms i cognoms —no en sentit acusatori, confonent el paper d'historiador amb el d'acusador, de fiscal—, menys encara. És més, ell ho ha viscut en carn pròpia.

Des d'aquest punt de vista, com en altres aspectes del règim franquista que ha estudiat, l'Antoni ha sabut diferenciar entre el ciutadà compromès que és i el professional obligat, no en una equidistància asèptica, sinó en l'obligació ètica de reconstruir i explicar uns fets del passat complexos i poc donats a simplificacions.

D'altra banda, en parlar de les autoritats franquistes que ha hagut d'estudiar, les locals —sobretot, caps de Falange i delegats sindicals, a més d'alcaldes, entre d'altres—, no s'ha estat de denunciar els poders dictatorials de què disposaven; com els exerciren; les coses que alguns foren capaços de fer —com contribuir amb informes negatius a afusellaments—; o l'aprofitament i la corrupció en què també alguns caigueren —com el delegat sindical agrícola que emmagatzemava i venia d'estraperlo adobs que havien arribat per ser distribuïts entre tots, o tants altres.

Junt amb això, mou l'Antoni l'honesta indignació de veure com, amb el règim de Franco, malgrat que hi havia sectors que teòricament pretenien fer una *revolució nacionalsindicalista* —és a dir els feixistes del partit únic—, retornaren al poder els rics, l'Església catòlica, els conservadors, els d'ordre, els grans propietaris agraris i els cacics... *els de sempre*, en suma, frustrant les ànsies de canvi de tants durant tant de temps, com eren aquells que realment interessaven i són objecte de l'atenció, sovint no explícita, de l'Antoni Gavalrà.

Ens explica que els poders locals no només eren l'Ajuntament, el partit únic, la Guàrdia Civil o l'Església catòlica, sinó que incloïen igualment «les camarilles locals que dictaven i no s'embrutaven, que tiraven la pedra i amagaren la mà, els que assenyallaven però no eren assenyalats. Caciquisme pur». I com «alguns caps visibles d'aquests organismes [...] controlaven els "cupos" que es rebien de l'Estat en ares d'un repartiment equitatiu, tot i que a vegades no es produïa. Però el silenci imperava i el poder era

el poder. Hem trobat casos en els diferents estudis que hem dut a terme d'influències i de malvestats en els repartiments, des d'aquell president d'Hermandad que va aixecar un pis a la masia per encabir el gènere que arribava i no es repartia, en un robatori des-carnat i que servia per desviar productes al mercat negre per enriquiment particular, o el d'aquella Hermandad que classificada com estava la gent, feia la distinció d'atorgar cupos crescuts als considerats de dretes, mentre els d'esquerres veien postergades o fins i tot negades el que els corresponia. Tot i que no és general el que diem» —matisa— «és demostratiu que el poder dels homes podia portar —i portava— a abusos i menys-teniments que no passaren per la justícia, per quant aquesta era la perversió del que podríem entendre com a justícia».

Però, afegeix també, que no tots eren així. Hi havia feixistes autèntics amb altres actituds, com el cap provincial falangista de Tarragona dels primers anys, que «intentà denunciar aquestes pràctiques i aconseguí certs èxits, però la podridura era tan instal-lada que sovint només pagaren petits defraudadors o estraperlistes».

Perquè, diguem-ho ras i curt, el veritable centre d'atenció de l'Antoni Gavaldà no és el règim de Franco, sinó la petita pagesia, els petits propietaris, els jornalers, els parcers, els mitgers. Aquells que dobleguen l'esquena des de fa tant temps que ja ni ho recorden, sense poder gaudir, molts d'ells, de la vida que es mereixen mercès a la injusta distribució de la terra, als abusos dels grans propietaris, dels especuladors, dels presta-dors i usurers. Tots ells amb la complicitat dels poders —siguin els de la monarquia, els de la República en la seva etapa més conservadora o els d'un règim com la dictadura franquista.

Uns sectors que havien vist amb esperança l'arribada del reformisme republicà, però que s'havien frustrat amb els alts i baixos de les lleis que havien de permetre'ls mil-llores. Tot i que, tanmateix, pogueren gaudir de noves oportunitats i possibilitats. Però tornaven a la posició d'oprimits de sempre, després d'una guerra instigada en bona part pels seus opressors de sempre, via recurs a l'exèrcit sollevant.

El veritable combat de l'Antoni és el que lliura per la petita pagesia i la pagesia pobra, la que lluita, s'associa, socialitza en els seus propis espais —siguin societats, cafès o tavernes—, la que progressa en alguns moments, pocs, de la història de Ca-talunya, però que acaba caient derrotada. Aquells «sectors de la pagesia [que] no es quedaren de braços plegats a veure-les venir i, [que] organitzats en grups, feren deman-des, mal ateses», que «plantaren cara a un segment de propietaris que, sovint, només recollien el guany dels que els treballaven la terra, per la possessió secular que tenien, per compres i herències, sense una compassió declarada, que alguns deien tenir però que veia amb comptagotes».

Li interessien aquests pagesos i les seves associacions, com a «revulsius per fer sentir els pagesos partícips del seu esdevenir. De ser persones». De «parar els peus

als especuladors, comissionistes i representants, alguns, lucrats a costa de comprar-los els productes sovint just acabada la collita. I d'escanyar-los. Aquestes circumstàncies els farien adonar-se que la unió els beneficiava. Seria un pas decisiu». Tanmateix, ens explica, «la força de la unió va intentar ser esmicolada pels amos de les terres i fins per una Església que volia ramat i no caps de brot, defensora de l'ordre, decantada, per tant, cap als propietaris».

L'objecte del seu compromís moral i sentimental —perquè em sembla que l'Antoni és en el fons una persona molt emotiva— són aquells. I realitza, plasma, aquest compromís, a més a més, escrivint bé —com a mestre de català que també és. Farcint els seus textos de modismes d'aquí i de les seves contrades vallmollenques i vallenques.

I ho continuarà fent. Per a bé de la Història, amb majúscules.

DIDÀCTICA DE LES CIÈNCIES SOCIALS

Antoni Gavalrà, didàctica de les ciències socials i formació de docents: mestratge i compromís

Josep M. Pons-Altés

Universitat Rovira i Virgili

Mestre i formador de mestres

Les pàgines següents presenten una síntesi de les aportacions d'Antoni Gavalrà en l'àmbit de la didàctica de les ciències socials i, en general, de la temàtica educativa. No és un balanç exhaustiu, no menciono totes les publicacions ni totes les activitats que ha promogut, però sí confio haver estat capaç de sistematitzar-les de manera que reflecteixi les principals iniciatives i línies de treball. I, inevitablement, aquesta síntesi tindrà un component important de percepció subjectiva a partir de les experiències compartides els darrers anys.

Una primera constatació de l'obra d'Antoni Gavalrà en temes educatius és la importància de la col·laboració: una part substancial de les publicacions han estat d'obra col·lectiva, en el marc de projectes o de textos en què intervenien altres autors. Tot i que sovint fos l'Antoni Gavalrà qui ho liderés, també volia que s'hi reflectís l'enriquiment que suposa disposar d'aportacions diversificades.

Segurament aquesta tendència cap al treball en grup és una de les conseqüències d'una característica fonamental de l'Antoni Gavalrà: es presenta i té ànima de mestre, i això es percep tant en l'obra escrita com sobretot en el tracte personal. Ell remarca, amb orgull, que poca gent com ell pot afirmar que ha treballat en totes les etapes del sistema educatiu: infantil, primària, secundària i universitat.

És des d'aquesta perspectiva que, estudiants i companys, sempre li detectem aversió al discurs buit de substància. La reivindicació de les didàctiques específiques la fonamenta justament en el fet que darrere hi tenen una ciència referent que les dota

de continguts per treballar, d'una base de coneixements que volem que els estudiants adquireixin, compreguin i siguin capaços d'aplicar en nous contextos.

Abans que ens arribés tot el discurs de les competències, sobre el qual l'Antoni Gavalda sempre ha expressat que cal tenir un mínim sentit crític, a les seves classes ja tenia present el treball competencial (en realitat, com sempre han fet els bons mestres). Defensa que s'ha de saber el que es vol ensenyar, i aquest coneixement ha de ser profund per activar les relacions amb altres coneixements i fer despertar en l'alumne l'hàbit de fer-se preguntes estimulants: «Ara està en boca de tots la terminologia de competències. Crec que aquestes han servit per precisar, amb un nou llenguatge, allò que sempre s'ha intentat resoldre sense paraules grandiloqüents» (Irigoyen, 2020, p. 12).

Un coneixement no es domina realment fins que un no és capaç d'aplicar-lo en un nou context i relacionar-lo amb altres. L'Antoni Gavalda ho ha volgut portar a la pràctica real i per això sempre ha insistit als estudiants, i també als companys de la universitat, que als exàmens no havíem de preguntar el mateix que s'havia vist a l'aula: la clau era comprovar que els estudiants eren capaços d'aplicar els continguts apresos, no de repetir-los.

Aquest missatge, que sempre ha transmès, implica dos elements: exigència (en una tasca tan important com la formació de docents a la universitat, cal ser exigent amb un mateix i amb els estudiants) i saviesa (un mestre sense una base cultural, sense inquietuds, serà incapaç d'estimular els alumnes). I això ho ha aplicat a les seves classes, amb alguna queixa d'alumnes reticents, però també amb elogis dels qui consideraven que era imprescindible elevar el nivell dels estudis. Ell sempre diu que, quan va acabar els estudis de Magisteri, «sabia molt poc»: és l'exigència que ha tingut per millorar a partir d'una formació inicial escassa, la que reclama als altres.

Els editorials de la revista *Comunicació Educativa*, tot i que formalment signats durant molts anys per la Direcció de la revista, són una bona font per conèixer les propostes i les preocupacions d'Antoni Gavalda i resseguir-ne l'evolució. I pel que fa a la formació de mestres, l'any 1993 Antoni Gavalda i Antoni Santisteban van plantejar unes idees ben estructurades: «El futur del professorat ha de tenir un perfil pluridimensional, amb una especial rellevància de la dimensió crítica, perquè la renovació ha de venir de la reflexió en l'acció i perquè el professorat ha de ser el motor de les transformacions. Des d'aquesta perspectiva, la dimensió creativa ens ajuda a recordar que és el professorat el que en últim terme decideix què s'ensenya i com» (Gavalda i Santisteban, 1993, p. 28).

L'any 2000 l'editorial de la revista manifestava la queixa que els estudis de mestre eren encara una diplomatura, amb un rang inferior a les llicenciatures. I també en marcava les línies que caldria prioritzar, sobretot les pràctiques i el contacte amb la realitat educativa: «Els estudis de Magisteri haurien de donar als estudiants una

visió educativa global i integradora, les capacitats necessàries per prendre decisions innovadores, habilitats cooperatives, així com els instruments de pensament reflexiu, transformador, per a una intervenció didàctica conscient i responsable. Aquests elements de canvi s'han de situar, de manera ineludible, dins d'una relació de la pràctica i de la teoria en alternança, en diàleg continuat» (Direcció de la revista *Comunicació Educativa*, 2000).

De manera més específica, en contestar què era un mestre competent des de la perspectiva de l'àrea de didàctica de les ciències socials, va concretar:

Mestre competent en Ciències Socials seria aquell professional que té un domini prou consistent d'alguna de les disciplines socials —Història, Geografia, Política, Economia, Antropologia, Dret i Sociologia—, i que sap com, quan i per què ha de posar aquests continguts al servei dels alumnes amb els quals treballa. La competència l'entendríem, per tant, des de quatre vessants:

1. Domini ampli de la ciència referent, tant a nivell formal com amantent als canvis que es produeixen a la societat. 2. Bagatge de didàctica, entenent com s'articulen els processos d'aprenentatge en diferents etapes del cicle educatiu. 3. Un mestre amb competència seria aquell que sap investigar en la matèria i que per tant pot ensenyar les tècniques simples per tal que els alumnes s'hi exercitin, en el magma d'informació que hi ha al mercat. 4. Completaria la vessant competencial aquell mestre que planifiqués l'ensenyament com un exercici permanent de repensar críticament, amb uns continguts oberts, subjectes a canvis. (Salvat, Gavalda, Gimeno, Pérez, Viscarro, Marqués, Macaya, Ollé, Aymí, Gironde i Ríos, M., 2002, p. 5)

Uns quants anys més tard, el 2008, la revista (i també Antoni Gavalda, és clar) sistematitzava de manera més ordenada quin era el perfil de mestre que propugnava. En primer lloc, recollia una idea que sempre ha defensat Pilar Benejam: que el mestre primer hagués cursat una llicenciatura i després comencés la formació professionalitzadora. I a continuació sintetitzava les qualitats que havia de tenir un mestre:

- El mestre ha de saber; no s'hi val que el mestre no domini uns continguts que després haurà d'ensenyar o que només en tingui una referència superficial. Aquest saber s'hauria d'entendre tant en el domini sobrat de la matèria com en els avenços que es produeixen en el seu camp.
- El mestre ha de saber utilitzar recursos didàctics. Sens dubte la seva feina passa per arbitrar solucions perquè els alumnes aprenguin, amb qualitat. No s'hi val només a ser un expert teòric, sinó que cal saber moure's amb uns recursos, nous, que ha de fer seus.

- El mestre ha de ser culte. Evidentment el mestre ha de ser-ho per múltiples raons. Ha de posseir aquell bagatge que dóna haver llegit i entès diversos materials amb sapiència, format en una lògica de domini dels avatars del país i del món.
- El mestre ha de tenir consciència social. Seria il·lògic que sortís sense saber què succeeix en el seu entorn i en el de l'alumne, i que no estigués compromès amb la societat en què treballa.
- El mestre ha de tenir maduresa afectiva. Un equilibri emocional i vital que li permeti atendre les necessitats diverses en la formació de la personalitat dels alumnes. (Direcció de la revista *Comunicació Educativa*, 2008)

L'entrevista apareguda recentment a la revista *Comunicació Educativa* (Irigoyen, 2020) ens dona moltes pistes sobre el pensament de l'Antoni Gavalrà i hi recorrerem freqüentment. Així, pel que fa a la formació de mestres, hi afirma:

Voler ser un bon mestre avui és una tasca difícil ja que requereix saber de les disciplines, estar al dia de com abordar els aprenentatges, un bon domini de la llengua, tenir inquietuds d'aprendre, innovar amb tècniques contrastades, saber treballar en equip, psicologia per entendre i ajudar els alumnes individualment i social, comprensió i actuació amb alumnes nouvinguts, transmissió d'engrescament per ganes d'aprendre, adequació dels programes a les realitats de la classe, saber triar què cal treballar... Ser mestre avui implica ser un professional amb adaptació constant al que requereix la societat del present i del futur. (Irigoyen, 2020, p. 10)

I, en el nucli de la formació, hi ha les pràctiques als centres educatius:

El Pràcticum hauria de ser el centre del sistema. No ha de ser aparcar alumnes fent hores. Hauria de servir per analitzar els punts forts i els febles de l'acte educatiu, i en format de seminari amb el professor de la Facultat i el mateix mestre avançar per com donar-hi solució. Talment val a dir que s'ha avançat molt en aquest camp, però cal insistir que aquest *feedback* és del tot necessari per formar un bon professional, crític, en permanent estat d'aprenentatge i d'autoaprenentatge. (Irigoyen, 2020, p. 22)

La qualitat de la docència impartida a la facultat ha estat una prioritat absoluta d'Antoni Gavalrà, i ho podem corroborar tots els que hem treballat amb ell: considera que un professor universitari s'ha de dedicar tant a la bona recerca com a la bona docència (una consideració que sembla òbvia, però que cada vegada pateix un context més advers). Així, quan va ser secretari del Departament d'Educació i Psicologia, a principis de la dècada de 1990, es van organitzar tres seminaris de metodologia didàctica universitària, en què els participants exposaven els seus programes i els discutien un a un.

Pel que fa a les assignatures que ell ha impartit, de didàctica de les ciències socials, un dels objectius ha estat disposar d'un veritable laboratori, cada vegada millor equipat, que permetés activitats pràctiques reflexives (Gavalrà i Santisteban, 2002). I

quan el curs 2012-2013 es va implantar una nova assignatura (en paral·lel a la posada en marxa d'un nou pla d'estudis), va dedicar tots els seus esforços a idear i construir nous materials didàctics (Gavalrà i Pons-Altés, 2016), i, d'altra banda, a proposar la confecció d'un llibre que sintetitzés molts dels continguts teòrics que els estudiants havien de dominar (Gavalrà i Pons-Altés, 2013). A la introducció del llibre hi fèiem una defensa del coneixement científic, del saber racional com un element positiu en si mateix davant dels perills d'alguns discursos que acaben justificant la ignorància i la manca de rigor:

Compartim la necessitat de la interdisciplinarietat, però ens oposem a simplificacions en què les formes adquireixen més importància que els continguts, en què l'abús i la distorsió de determinats plantejaments pedagògics, sense substància, s'imposen sobre les ganes de conèixer. Creiem que els mestres han de potenciar la curiositat natural dels alumnes i introduir-los l'hàbit de plantejar-se preguntes i buscar respostes racionals sobre el món en què viuen, de manera que vagin adquirint interès i respecte pel coneixement científic. (Gavalrà i Pons-Altés, 2013)

No resisteixo la temptació de fer referència aquí al pròleg a l'edició anglesa d'un llibre traduït recentment al català (Allison i Tharby, 2021) que presenta una situació real i reflecteix alguns dels problemes essencials que preocupen Antoni Gavalrà. L'autor del pròleg, Doug Lemov, va visitar un districte escolar nord-americà que a l'estiu aplicava un programa de formació als professors novells, i semblava que amb èxit. Però la realitat li va rebaixar l'optimisme:

Hi havia una manca general d'exigència i de rigor. Se'ls feia fer poques activitats pràctiques en solitari. Semblava que es tenia com a objectiu evitar que els alumnes desconnectessin de les classes utilitzant el mètode d'estalviar-los les dificultats, i així, per exemple, els textos que els feien llegir eren massa fàcils. Els nois els llegien i rebien elogis pel sol fet de llegir-los. Però les recompenses que comporta llegir un text ric i exigent no es concedien a aquests joves. El producte final no els esperonava les ments [...] I el fet que les habilitats dels professors en certs aspectes de l'ensenyament haguessin canviat l'actitud dels alumnes només demostrava que la necessitat de rigor i exigència era més urgent. (p. 14)

Unes problemàtiques que afecten el nostre sistema educatiu, també la formació del professorat, i que sovint decidim dissimular-les i amagar-les davant la pressió d'unes autoritats massa preocupades pels resultats (en notes) del rendiment acadèmic, i no tant pels resultats (reals) dels aprenentatges aconseguits.

Línies de treball

Quant a les línies de treball d'Antoni Gavalrà, en l'àmbit educatiu sovint han estat vinculades a la pràctica, als problemes escolars reals o a la voluntat de millorar la formació dels docents. Fer una explicació completa de totes les temàtiques que ha tractat seria difícil, i, per tant, em limitaré a mencionar-ne de manera sintètica algunes de significatives.

Una temàtica tractada ha estat el pensament social dels estudiants de mestre, la capacitat per emetre judicis i la seva politització (Conde, Gavalrà i Santisteban, 2000; Gavalrà, 1993; Gavalrà i Santisteban, 1998). La realitat que aleshores es va constatar fou que hi havia grans deficiències en la formació d'opinions, per exposar les seves idees.

Tot seguit va abordar la capacitat argumentativa dels estudiants universitaris, entesa com una de les principals estratègies per vehicular l'aprenentatge. Junt amb col·legues d'altres didàctiques específiques i de psicologia, primer van comprovar que els futurs mestres tenien grans mancances: normalment les argumentacions eren incompletes, tant pel que fa als continguts com a l'estructura, i era molt poc freqüent l'ús de suports. La majoria de les argumentacions eren molt bàsiques i amb un vocabulari poc precís (Gavalrà, Santisteban, Conde, Girondo, Macaya i Viscarro, 2004).

En conseqüència, el pas següent va consistir a utilitzar l'estratègia de formulació de preguntes al voltant de les argumentacions dels estudiants per millorar aquesta competència. Tot i les millores detectades, els resultats globals van ser més aviat desencoratjadors: «A l'ensenyament de Mestre, especialitat d'educació primària, hi ha un segment d'alumnes —pocs— que argumenten amb solvència i eficàcia; un grup més nombrós argumenten de forma genèrica, sense categoria, i un tercer grup —bastants— que no argumenten res del que se'ls pregunta» (Gavalrà, Conde, Girondo, Macaya i Viscarro, 2008, p. 13).

Ha abordat l'aprofitament didàctic de les imatges i en particular de la fotografia. Aquesta línia va desembocar en diversos treballs (Gavalrà i Santisteban, 2003) i en la publicació d'un llibre que Antoni Gavalrà va coordinar, que, a banda d'unes quantes reflexions de caràcter teòric, estava farcit de propostes d'activitats ben concretes i aplicables (Gavalrà, 2008). A més a més, durant molts anys Antoni Gavalrà ha realitzat activitats pràctiques a les seves assignatures amb fotografies familiars, que els estudiants havien d'analitzar d'acord amb una pauta donada i després vincular a informacions complementàries i a activitats didàctiques. Per a la història, les imatges són una documentació fonamental que facilita l'ensenyament d'una part de la realitat, tant fotografies com cartells o caricatures, i ajuden a entendre millor realitats socials tant del passat com del present.

També és remarcable la seva integració en el grup liderat per Pilar Benejam (1999), que va treballar primer en els conceptes clau, conceptes transdisciplinaris rellevants des de la perspectiva de les ciències socials, capaços d'estructurar i generar coneixement, i útils en la pràctica escolar. Tot seguit van consensuar un llistat propi de conceptes clau, amb una definició precisa: *identitat i alteritat, racionalitat i irracionalitat, continuïtat i canvi, diferenciació (diversitat i desigualtat), conflicte, interrelació, organització social*. I, finalment, avançaren en la preparació de propostes didàctiques per treballar-los de manera eficaç. Antoni Gavalda es va centrar posteriorment en alguns d'aquests valors, com el conflicte, amb la mirada posada a aprofitar-ne tota la potencialitat didàctica i lligar-lo a la comprensió de la societat actual (Gavalda i Pons-Altés, 2017).

Una altra temàtica, amb professors de didàctiques específiques i de psicologia de l'educació, fou l'anàlisi del rol que podien representar les diverses àrees en el treball de les competències establertes al currículum d'educació primària, i també per aplicar el marc teòric de l'avaluació PISA a les àrees de matemàtiques, medi social i educació artística. Tot seguit van apostar per preparar i aplicar una proposta didàctica pràctica, interdisciplinària, que consistia en un projecte i analitzar-ne els resultats obtinguts (Gavalda, A., Gironde, L., Macaya, A., Pons, J.M., i Conde, C., 2010; Pons-Altés, Macaya, Gironde, Gavalda i Conde, 2011).

Tampoc no podem oblidar que a Antoni Gavalda sempre li ha interessat la història de l'educació al segle xx, tant la formal com la informal, amb una dedicació particular a Valls i a l'Alt Camp. Els seus estudis en aquest àmbit són prou variats i van des de l'escola primària fins a la formació de mestres (Gavalda, 1992; Gavalda, 2001b; Gavalda i Magriñà, 2003).

A banda de totes aquestes línies de recerca i d'innovació educativa, Antoni Gavalda ha participat en la preparació de materials didàctics molt diversos, per exemple en guies didàctiques del Museu d'Història de Catalunya o en els manuals de l'editorial Bruño durant la dècada de 1990, i ha escrit una síntesi sobre el franquisme amb vocació didàctica (Gavalda, 1994b). També ha participat en els quatre volums de la *Història il·lustrada de Catalunya per a petits i grans*, d'Edicions 62 (2008), i en els set volums de la *Història de Catalunya* de la mateixa editorial i de l'Ajuntament de Barcelona (2014).

I vinculat a les propostes de treball didàctic de la història local i comarcal, Antoni Gavalda ha tret profit tant del coneixement de les bases teòriques de la didàctica com de l'experiència adquirida durant molts anys en centres educatius i en la formació de mestres. Sempre ha insistit en la importància d'incorporar la història local a les pràctiques educatives, com un element essencial, i ha promogut reflexions i publicacions en el mateix sentit, de vegades relacionades amb l'ús de fonts (Gavalda, 1994a; Gavalda, 1995; Gavalda, 2014). En un número de *Plecs d'Història Local* que va coordinar,

escrigué: «Si la Història l'acabem amb un academicisme —malgrat sigui rabiosament actual— i no passem a l'estadi de la divulgació, la construcció i la participació, ens podem trobar que la seva aportació a l'ensenyament fins i tot pot perillar» (Gavaldà, 1991, p. 497).

La temàtica més destacada dels últims anys ha estat la vinculada a l'aprenentatge cooperatiu. L'interès d'Antoni Gavaldà per la cooperació prové de l'experiència directa amb les cooperatives i de la seva tesi doctoral, dedicada a l'estudi de l'associacionisme agrari català i, en particular, a la Societat Agrícola de Valls. I era lògic que volgués fer el pas de l'estudi de les cooperatives a l'aplicació a l'educació del treball cooperatiu, en la mesura que darrere hi ha un mateix conjunt de valors, amb la voluntat de donar una base teòrica i pràctica a uns futurs mestres que a penes rebien formació en aprenentatge cooperatiu al llarg dels seus estudis.

En una primera publicació de referència (Gavaldà, 2000), i a partir dels valors tradicionals del cooperativisme sintetitzats per l'Aliança Cooperativa Internacional, va seleccionar i descriure nou valors cooperatius que calia tractar a l'ensenyament: valoració de les idees divergents, necessitat de diàleg i consens, llibertat, igualtat, responsabilitat en participació, democràcia, aprendre/saber, economia en regulació, i constància i persistència. La proposta partia de dos principis: del fet «que treballar valors cooperatius a l'ensenyament ha de permetre comprendre des d'una perspectiva teòrica el que ha representat i representa el moviment, i que des de la pràctica poden vehicular-se actituds cap a una forma de fer que voldríem que fos present a l'interior de la persona i de la societat» (p. 15).

L'any següent va precisar alguns conceptes: «L'educació cooperativa consistiria a adquirir l'hàbit de veure, de jutjar i d'actuar conforme els principis cooperatius, mentre la instrucció cooperativa procuraria el coneixement de la part tècnica del moviment, la seva història, els principis essencials, la seva importància i extensió [...] Per tant sempre serà millor parlar d'educació cooperativa que d'instrucció cooperativa» (Gavaldà, 2001a, p. 20).

Posteriorment va liderar la formació d'un equip, denominat Ensenyament-Aprenentatge des dels Valors Cooperatius (<<http://eacoop.blogspot.com/>>), constituït arran d'un ajut de l'Agència de Gestió d'Ajuts Universitaris i de Recerca de la Generalitat de Catalunya l'any 2014. A banda de diverses publicacions i de la direcció de tesis doctorals, el resultat més important va ser el llibre que ell mateix va coordinar: *El treball cooperatiu. Una estratègia per ensenyar i aprendre des de les ciències socials* (2016). A la introducció hi va escriure una de les idees essencials: «Si basar-se en la cooperació fa molts i molts anys va ser una necessitat de les persones per avançar en un projecte comú de treball, d'alimentació, d'oci o d'ajuda mútua, l'escola ha de saber aprofitar aquest bagatge i dotar els alumnes d'estratègies d'entendre i practicar allò que la mateixa vida demana» (p. 9).

En un altre treball es van presentar experiències de cooperació aplicades tant a la Universitat Rovira i Virgili com a la Universitat de Vic (Gavalda, Pons-Altés, Girondo, Olivé, Grau, Suñé, Torrents, Callarisa i Arumí, 2015) i s'hi detectaven aquells elements en què la millora havia estat insuficient. Alguns paràgrafs, escrits de la mà d'Antoni Gavalda, són il·lustratius d'idees en què sempre insisteix, com que l'aprenentatge s'ha de vincular a continguts concrets per evitar caure en digressions sense utilitat: «La preponderància manifesta, creixent, de donar pautes de com s'ha de resoldre l'ensenyament-aprenentatge des de qualsevol ciència sense després fer-la servir, s'ha demostrat que no condueix a res o a ben poc. L'excés de teoria llibresca que no porta a la pràctica, i més en uns estudis professionalitzadors, indueix a tenir nocions generals no arrelades, falta de pràctica real» (p. 45).

Compromís amb l'escola, amb la universitat i amb la societat

El fil conductor de la trajectòria d'Antoni Gavalda és el compromís social. Així s'entén la implicació en tantes iniciatives que tenen en comú el compromís amb l'escola i amb la universitat, en tant que són institucions que tenen una funció social fonamental. A continuació en mencionaré sols alguns exemples.

Una tasca important va ser l'impuls de la revista *Comunicació Educativa*, editada a partir del 1990 per les àrees de didàctiques específiques de la Universitat Rovira i Virgili. Durant molts anys la van mantenir activa Agustí Salvat (exercia de director) i ell mateix, amb el suport d'altres professors com Jaume Aymí, Albert Macaya, Isabel Viscarro i Luisa Girondo. I sempre amb la voluntat que arribessin a la universitat experiències escolars, i alhora arribessin a les escoles les recerques acadèmiques.

En el moment de constitució de la Universitat Rovira i Virgili, el plantejament que es va fer des de la revista (i que expressava l'opinió d'Antoni Gavalda) tenia unes expectatives sobre la formació de mestres que no es van complir: «La futura Universitat [...] haurà de fer un gir copernicà en el seu disseny de preparació de professorat per al nivell que sigui [...] La nostra futura Facultat d'Educació i Psicologia haurà de fer plantejaments nous i de futur. No serà suficient fer una amalgama de l'Escola de Mestres —la qual inequívocament haurà de dur-ne el timó de la formació del professorat en tots els seus àmbits i nivells— amb les seccions de Psicologia i de Pedagogia» (Direcció de la revista *Comunicació Educativa*, 1991). I l'any següent, des de la mateixa revista, l'editorial es preguntava si l'Escola de Mestres podia acabar perdent el seu caràcter professional, que es reflectia en activitats tan diverses com tallers, sortides i intercanvis: «Ara, aquest perfil que agafaven els futurs mestres, veiem que pot quedar truncat si l'Escola queda engolida en aquest macroprojecte de Facultat. Si l'Escola no sap diferenciar-se d'aquesta estructura que ens ve damunt, l'essència del que ha de ser

un professional-mestre, actiu, integrat a un país, crític, i sobretot il·lusionat, pot anar-se'n en orris» (direcció de la revista *Comunicació Educativa*, 1992).

Antoni Gavaldà ha exercit sovint de catalitzador de les inquietuds de bona part del professorat de didàctiques específiques que no tenia prou força a la Facultat ni una organització eficaç per defensar els seus punts de vista. L'any 1996, entorn al debat sobre les assignatures optatives i el pla d'estudis de les diplomatures de mestres, ell i altres tres companys d'altres didàctiques específiques demanaven que s'implantessin noves assignatures (Aymí, Gavaldà, Girondo i Viscarro, 1996). Pel que fa a la didàctica de les ciències socials, les assignatures proposades eren Orientació i Representació de l'Espai Viscut, Investigació Social en el Medi Social i Natural i Tècniques de Dinamització Social. Les propostes no van reeixir.

Antoni Gavaldà també va lluitar per la creació d'un departament de didàctiques específiques a la Universitat Rovira i Virgili (a semblança de totes les altres universitats catalanes). Va ser una batalla perduda, a causa dels interessos de sectors diversos que van confluïr per evitar-ho. Observat en perspectiva, l'impacte ha estat molt important: «L'anàlisi del que va succeir és que crec que va ser un error greu perquè va estroncar una via formativa i de recerca, i una pèrdua per poder racionalitzar l'ensenyament» (Irigoyen, 2020, p. 18).

Una altra batalla perduda es va obrir amb l'aprovació dels plans d'estudi dels graus d'Educació Infantil i d'Educació Primària, vinculats a l'aplicació del procés de Bolonya. Per als estudis de mestre, el nou pla d'estudis va significar que s'equiparessin a la resta de graus universitaris i que aconseguissin una dignificació que havia tardat massa. No obstant això, el seu desencís va ser total per la manera com se'n va concretar l'aplicació a la Universitat Rovira i Virgili:

Podent fer un pla de mestre per al segle XXI s'ha passat a un pla poc pensat, impositiu en molts aspectes [...] Amb aquest canvi de pla, les disciplines pedagògiques pretenen convertir-se —tant en el grau d'educació infantil com en el d'educació primària— en el pal de paller de les dues titulacions [...] El nostre sistema escolar sap prou bé que la ciència que han de donar els futurs mestres no és si la llum entra a l'aula per la dreta o per l'esquerra, sinó saber com treballar les matemàtiques a l'escola, com treballar la llengua o com iniciar el pensament científic, la qual cosa implica dominar la ciència referent i saber com guiar la progressió constant dels alumnes [...] La línia torta d'ara serà difícil d'adreçar: malauradament seguirà ben torta. Mentre, alguns seguiran mirant en una altra direcció. (Direcció de la revista *Comunicació Educativa*, 2009)

Però no tot han estat fracassos. Moltes propostes s'han pogut materialitzar amb èxit. Així, l'any 2016 Antoni Gavaldà va promoure que l'aula utilitzada com a espai propi de didàctica de les ciències socials passés a denominar-se Aula Montserrat Bertran. Es tractava de fer un reconeixement a qui va ser mestra i directora de l'Escola

Normal de Tarragona durant la Segona República. Adscrita als corrents renovadors, aleshores va promoure l'ús de la llengua catalana i les sortides didàctiques. Amb l'arribada de la dictadura franquista va ser depurada i represaliada, i no va poder retornar a l'Escola de mestres de Tarragona fins a l'any 1951.

Un altre exemple reeixit és la jornada que es va organitzar a l'abril de 2018 «Podem treballar la realitat política i social a les escoles? Com fer-ho?». En el context de la repressió posterior als fets d'octubre de 2017, i de la pressió intensa que van patir durant aquells mesos els centres educatius catalans perquè no tractessin el conflicte polític existent (i, diguem-ho tot, també enmig del silenci d'algunes instàncies), calia defensar que les escoles i els instituts donessin respostes a les inquietuds dels estudiants. En realitat, constituïa la reivindicació de l'essència de l'ensenyament de les ciències socials: si no serveix per ajudar a comprendre el món en què vivim, perd la seva raó de ser.

Em sembla pertinent finalitzar aquestes pàgines amb la menció d'una última iniciativa important, quan el 2019 Antoni Gavaldà va promoure i apadrinar el nomenament de Pilar Benejam com a doctora honoris causa de la Universitat Rovira i Virgili. Es va homenatjar una persona referent en l'àmbit educatiu, i també en la reivindicació d'una determinada concepció exigent i rigorosa de l'educació en què l'ensenyament de les ciències socials ha de promoure una societat més justa i solidària. Uns ideals que Antoni Gavaldà comparteix i mira de transmetre en l'exemple diari.

Referències bibliogràfiques

- ALLISON, S., i THARBY, A. (2021). *Fes que cada classe funcioni*. Eumo Editorial.
- AYMÍ, J.; GAVALDÀ, A.; GIRONDO, L., i VISCARRO, I. (1996). «Matèries i assignatures optatives i lliures a l'ensenyament de mestres». *Comunicació Educativa*, 9, 4-7.
- BENEJAM, P. (coord.) (1999). «Los conceptos clave en la didáctica de las ciencias sociales». *Íber. Didáctica de las Ciencias Sociales, Geografía e Historia*, 21.
- CONDE, C.; GAVALDÀ, A., i SANTISTEBAN, A. (2000). «El pensament social dels estudiants de mestre: llums i ombres». *Comunicació Educativa*, 13, 31-34.
- DIRECCIÓ DE LA REVISTA COMUNICACIÓ EDUCATIVA (1991). «Els mestres de les comarques de Tarragona i la futura universitat». *Comunicació Educativa*, 3, 3.
- DIRECCIÓ DE LA REVISTA COMUNICACIÓ EDUCATIVA (1992). «Nous plans, nous mestres?» *Comunicació Educativa*, 4, 3.
- DIRECCIÓ DE LA REVISTA COMUNICACIÓ EDUCATIVA (2000). «Mestres de futur: quan la lògica ha de reeixir». *Comunicació Educativa*, 13, 3.
- DIRECCIÓ DE LA REVISTA COMUNICACIÓ EDUCATIVA (2008). «Calen mestres, mestres. Però quins mestres?» *Comunicació Educativa*, 21, 3.
- DIRECCIÓ DE LA REVISTA COMUNICACIÓ EDUCATIVA (2009). «Obligats a beure al galet: uns graus de mestre sense arguments». *Comunicació Educativa*, 22, 3.
- GAVALDÀ, A. (coord.) (1991). «Història local i ensenyament». *Plecs d'Història Local*, 33, 497-507.
- GAVALDÀ, A. (1992). «L'escola moderna de Valls (1909-1919)». Dins *XI Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans* (p. 25-48). Centre de Lectura.
- GAVALDÀ, A. (1993). «Els adolescents volen votar a les eleccions? Disfuncions entre les motivacions». *Plecs d'Història Local*, 47, 730-731.
- GAVALDÀ, A. (1994a). «La integració de la història local en el disseny curricular: referències catalanes». Dins J. AGIRREAZKUENAGA, i M. URQUIJO (ed.), *Perspectives de la història local en Catalunya* (p. 57-82). Universidad del País Vasco.
- GAVALDÀ, A. (1994b). *El franquisme. Quaranta anys sense llibertats*. Graó.
- GAVALDÀ, A. (1995). «La història local i comarcal en el disseny curricular. Aportacions necessàries per a la seva integració». *Escola Catalana*, 320, 13-15.
- GAVALDÀ, A. (coord.) (1999). «Cooperativisme i educació». *Plecs d'Història Local*, 84.
- GAVALDÀ, A. (2000). «Com abordar valors cooperatius a l'ensenyament?» *Cooperació Catalana*, 226, 14-17.
- GAVALDÀ, A. (2001a). «L'aprenentatge de valors cooperatius. Anàlisi i actuació». *Cooperació Catalana*, 236, 20-26.
- GAVALDÀ, A. (2001b). «Els inicis de l'escola en temps de guerra al partit judicial de Valls». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, XII, 53-84.

- GAVALDÀ, A. (coord.) (2008). *La fotografia històrica a l'aula: un mitjà per aprendre*. El Mèdol.
- GAVALDÀ, A. (2014). «Una història basada en fonts orals com a estratègia per a nous sabers». Dins M. ALONSO (coord.), *El color de la sang. Testimonis de la Guerra Civil* (p. 7-13). Institut Jaume Huguet.
- GAVALDÀ, A. (coord.) (2016). *El treball cooperatiu. Una estratègia per ensenyar i aprendre des de les ciències socials*. Universitat Rovira i Virgili i Universitat de Vic.
- GAVALDÀ, A.; CONDE, C.; GIRONDO, L.; MACAYA, A., i VISCARRO, I. (2008). «El plantejament de preguntes com a estratègia per millorar la capacitat argumentativa». *Comunicació Educativa*, 21, 4-13.
- GAVALDÀ, A.; GIRONDO, L.; MACAYA, A.; PONS-ALTÉS, J.M., i CONDE, C. (2010). «Competències i interdisciplinarietat». *Comunicació Educativa*, 23, 4-9.
- GAVALDÀ, A., i MAGRIÑÀ, C. (2003). «Una renovació educativa segrestada. Accions de l'alumnat a l'Escola Normal de Tarragona en el període 1931-1936». Dins *La renovació pedagògica. Comunicacions de les XVI Jornades d'Història de l'Educació dels Països Catalans* (p. 67-77). CCG Edicions.
- GAVALDÀ, A., i PONS-ALTÉS, J.M. (coord.) (2013). *El tractament de les ciències socials per a l'educació primària: proposta teòrica i pràctica*. Universitat Rovira i Virgili.
- GAVALDÀ, A., i PONS-ALTÉS, J.M. (2016). «La práctica como base en la enseñanza de las ciencias sociales. Un laboratorio para el Grado de Educación Primaria». *Revista Investigación en la Escuela*, 89, 71-93.
- GAVALDÀ, A., i PONS-ALTÉS, J.M. «¿Cómo abordar didácticamente los conflictos en la historia?» Dins R. ARNABAT, i M. DUCH (coord.), *Polítiques memorials, fronteres i turisme de memòria* (p. 167-184). Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili i Presses Universitaires de Perpignan.
- GAVALDÀ, A., i PONS-ALTÉS, J.M. (2020). «Hacia la cooperación práctica de estudiantes del grado de Educación Primaria». Dins D. CAÑABATE, i J. COLOMER (coord.), *Aprendizaje cooperativo en la universidad del siglo XXI. Propuestas, estrategias y reflexiones* (p. 119-128). Graó.
- GAVALDÀ, A.; PONS-ALTÉS, J.M.; GIRONDO, L.; OLIVÉ, C.; GRAU, V.; SUÑÉ, J.; TORRENTS, J.; CALLARISA, J., i ARUMÍ, P. «El treball cooperatiu de les ciències socials i les matemàtiques. Accions de connexió universitària catalana». *Comunicació Educativa*, 28, 39-46.
- GAVALDÀ, A., PONS-ALTÉS, J.M., GRAU, V., i SUÑÉ, J. (2015). «El trabajo cooperativo universitario y escolar: retos contrastados para una mejora». Dins M. de la P. BERMÚDEZ (coord.), *Proceedings of 3rd International Congress of Educational Sciences and Development* (p. 5-9). Asociación Española de Psicología Conductual.

- GAVALDÀ, A., i SANTISTEBAN, A. (1993). «El futur del professorat: tècnics, crítics o creatius?» *Comunicació Educativa*, 6, 26-31.
- GAVALDÀ, A., i SANTISTEBAN, A. (1998). «Construcción de la opinión y emisión de juicios: una investigación desde la formación inicial.» Dins *Los valores y la didáctica de las ciencias sociales* (p. 281-300). Universitat de Lleida.
- Gavaldà, A., i Santisteban, A. (2002). «El laboratorio de didáctica de las ciencias sociales». Dins J. ESTEPA, M. DE LA CALLE, i M. SÁNCHEZ AGUSTÍ (coord.), *Nuevos horizontes en la formación del profesorado* (p. 373-378). Libros activos.
- Gavaldà, A., i Santisteban, A. (2003). «El patrimonio fotográfico. Aportaciones a la formación universitaria y escolar». Dins E. BALLESTEROS, C. FERNÁNDEZ, J.A. MOLINA, i P. MORENO (coord.), *El patrimonio y la didáctica de las ciencias sociales* (p. 499-510). Universidad de Castilla-La Mancha.
- GAVALDÀ, A.; SANTISTEBAN, A.; CONDE, C.; GIRONDO, L.; MACAYA, A., i VISCARRO, I (2004). «L'argumentació en alumnes universitaris de Magisteri de la Universitat Rovira i Virgili. Primera aportació.» *Comunicació Educativa*, 17, 53-57.
- GAVALDÀ, A., i VIRGILI, M.J. (2007). «Cómo revivir las huellas romanas desde Tarragona: perspectivas didácticas para lograrlo». *Aula Historia Social*, 19, 73-82.
- GAVALDÀ, A., i VIRGILI, M.J. (2008). «Per un aprofitament conseqüent del medi: el lligam Roma-Tàrraco». *Comunicació Educativa*, 21, 49-54.
- IRIGOYEN, A. (2020). «Entrevista a Antoni Gavaldà». *Comunicació Educativa*, 33, 7-28.
- PONS-ALTÉS, J.M.; GAVALDÀ, A.; CASTILLO, V., i CASTRO, F. (2015). «La equidad, un valor cooperativo. Perspectivas de mejora educativa». *Íber. Didáctica de las Ciencias Sociales, Geografía e Historia*, 81, 57-62.
- PONS-ALTÉS, J.M.; MACAYA, A.; GIRONDO, L.; GAVALDÀ, A., i CONDE, C. (2011). «De les competències als projectes: una proposta des de les àrees curriculars». *Comunicació Educativa*, 24, 19-26.
- SALVAT, A.; GAVALDÀ, A.; GIMENO, S.; PÉREZ, M.C.; VISCARRO, I.; MARQUÉS, L.; MACAYA, A.; OLLÉ, À.; AYMÍ, J.; GIRONDO, L.; i RÍOS, M. (2002). «El mestre competent. Què hauria de posseir i què hauria de transmetre de les diverses àrees curriculars?» *Comunicació Educativa*, 15, 4-9.

Reflexions a l'entorn del compromís polític i social del professorat

Roser Batllori i Obiols

Universitat de Girona

Estem immersos en uns moments de canvi d'època que ens poden fer pensar en una disminució del compromís social del professorat, però només es tracta d'un canvi d'orientació. M'ha semblat que aquest és un bon tema per tractar en aquest acte de reconeixement al professor i doctor Antoni Gavalrà.

L'Antoni ha estat compromès, tota la seva vida, amb la seva professió com a educador i com a historiador, i ha ampliat el seu compromís més enllà de l'estricta professionalitat per abastar el territori, en una actuació que entronca amb el dels mestres d'abans, referents i autoritats locals. També he pensat amb el desaparegut prematurament Joan Pagès, amic i col·laborador seu, un dels referents de la didàctica de les ciències socials al nostre país, a l'Estat espanyol i a Amèrica llatina, que va tenir sempre un fort compromís amb l'educació. Ambdós tenien una àmplia formació personal i intel·lectual, uns objectius clars per assolir i, partint de la seva pràctica i estudi, han ajudat a crear consciència i saber en els seus camps. També he pensat en tots els mestres i professors que en aquests moments incerts de la covid han continuat educant els infants i joves, primer des de casa, sense suport material o econòmic, i després a les escoles i instituts, els quals, més enllà de tenir cura de la seva aula, s'hi han implicat personalment aportant el seu treball en unes condicions molt difícils i amb una dedicació que no ha estat prou reconeguda socialment.

Dues situacions que em porten a pensar en unes maneres d'actuar i de plantejar el compromís social i polític dels educadors en dos moments històrics que hem viscut: el del paradigma de la modernitat de l'època industrial i el de la postmodernitat de la re-

volució digital actual. Ambdós models tenen en comú l'objectiu de formar els infants, la necessitat d'integrar-los en la societat que es vehicula a través de plans d'estudis, metodologies, estratègies i recursos. Ambdós, si deixen de banda el model tradicional/tècnic, també comparteixen la necessitat de renovar la metodologia, el respecte pels alumnes, per les pràctiques democràtiques, la relació amb l'entorn, etc.

En el primer cas el compromís és clar i explícit: modernitzar l'educació per adaptar-la a les noves maneres d'actuar de la societat i a les tendències pedagògiques dominants al món occidental que van portar, en diferents moments del país, a compromisos forts amb la política. Pensem en la persecució i l'ajusticiament dels mestres de la República, en els riscos que corrien les primeres escoles i els primers moviments de renovació pedagògica, en les discussions amb les famílies sobre l'educació política dels joves o sobre el tractament de temes susceptibles. Pel que fa a les ciències socials, aquests mestres van renovar programes, saltant-se o reinterpretant el currículum prescrit, eren capaços de defensar el seu plantejament a les famílies o a les autoritats competents, malgrat que els temps no els eren sempre favorables. Potser hi haurà qui pensi que aquells temps eren més fàcils, que hi havia referents comuns, que el diàleg era possible, etc. I és que, vist en perspectiva, el futur se sol idealitzar, però el món actual, salvant les distàncies, ens dona encara exemples d'aquesta implicació política, com ara el cas dels professors francesos que han de dur escolta perquè defensen la llibertat d'expressió, els segrestos de noies al continent africà o el mestre popular que es presenta a les eleccions a president d'una república a l'Amèrica llatina i, sense anar tan lluny, els professors acusats d'adoctrinament després de l'1 d'octubre de 2017, en instituts de les Terres de l'Ebre.

En el segon cas la situació és més complexa. El dels educadors i mestres actuals, que es mouen una societat més diversa i global i s'enfronten a canvis molt importants dels quals no tenen experiència, com ara la consideració de l'individu com l'eix central de la societat, la visió d'una societat líquida que constantment ofereix noves propostes, el domini del relat i ara també dels continguts per part de les gran empreses digitals, la visió neoliberal de l'economia, l'aparició del consumisme com a valor cultural, la crisi d'autoritat i moltes altres circumstàncies que han estat ben explicades i que aquí només es nombren per establir un marc per explicar els diferents nous reptes als quals han de donar una resposta. Circumstàncies que faciliten o dificulten aquest compromís. Començo per les que constitueixen un obstacle:

El canvi constant de lleis d'educació i unes normatives estrictes imposades que frenen qualsevol projecte amb objectius a llarg termini i promouen una obediència estricta i la funcionarització de la professió o creen un desànim en els més resilients.

Unes ofertes d'innovació que aparentment responen a criteris de renovació i compromís però que no se sustenten en cap pensament pedagògic i filosòfic consistent i no van més enllà del canvi de metodologies.

Una visió desvirtuada de la democràcia basada en els aspectes instrumentals, com les votacions, que no afecten en profunditat la institució escolar, ni ajuden a construir el dia a dia d'una ciutadania.

En els cas de les ciències socials, una devaluació de la seva importància, un desconeixement de la història dels últims segles i de les lluites de la humanitat per arribar a les societats actuals i, per tant, un desarrelament identitari i social. Sembla com si el món hagués començat avui.

Totes aquestes circumstàncies, i altres que no he esmentat, han calat en una part important del professorat que no sent la necessitat de pensar, que no s'atreveix a fer notar la seva veu, de manera que sembla que ha deixat de comprometre's i es limita a formar part d'un engranatge de donar titulacions per accedir a la vida adulta. I aquest és un problema greu perquè en el context actual un canvi en l'educació és urgent.

Però el panorama no és desanimador. D'un temps ençà observo canvis a moltes escoles, i cada vegada a més instituts hi ha persones disposades a crear projectes des del quefer quotidià i col·lectiu. En general tot el sistema educatiu ha donat una resposta excel·lent al gran repte sanitari i educatiu que ha representat la covid malgrat tenir pocs mitjans.

Els plantejaments ecologistes i feministes es tenen en compte en les institucions i en els currículums, i molts professors i professores s'hi senten interpel·lats i estan disposats a comprometre's en aquestes lluites conjuntament amb els estudiants.

La inclusió de l'ensenyament digital, malgrat les dificultats i les desigualtats que crea, impulsa una nova manera d'entendre l'ensenyament en la qual s'esborra en gran mesura la distància social entre professors i estudiants, potencia unes aules més democràtiques i un model de professor acompanyat.

La diversitat cultural que demana la intervenció d'altres professionals en el marc de l'escola, amplia els horitzons i pot ajudar a la inclusió i a una societat més igualitària, a la vegada que pot anar trencant les barreres entre l'educació formal i la informal, creant una sola educació, introduïda i reivindicada des de fa molt temps i que ara compta amb projectes concrets.

La posada en pràctica de nous projectes o la necessitat de resoldre problemes ha activat el treball en xarxa entre el professorat de diversos centres, el treball amb la comunitat educativa i el debat intern. Cada vegada més els diversos agents són cridats a gestar accions comunes sense la tutela dels experts en un intent d'iniciar un camí amb veu pròpia, cosa que representa la democratització i l'empoderament de la professió.

L'educació emocional i la màxima preocupació i cura per cada estudiant adquireixen més pes en les escoles on ja el tenien i en els instituts sempre més preocupats per l'ensenyament i els continguts que per les persones; són l'índex d'una atenció global que fins ara no era considerada i que avança amb prudència i amb la mirada expectant, no sense el conflicte de les famílies.

Són petits canvis que guanyen terreny lentament i que cada vegada impliquen més persones, i aquest és un altre tret important del nou compromís del professorat. En el model que hem viscut els de la nostra generació, que arranca en l'últim quart del segle passat i s'estén a les primeres dècades del segle XXI, el compromís afectava poques escoles, moltes de les quals entroncades amb la burgesia i des dels marges del sistema educatiu, mentre que el compromís actual afecta moltes escoles públiques dels diversos barris i territoris.

Intencionadament no s'ha entrat en l'anàlisi en profunditat, i la visió n'ha estat especialment positiva perquè penso que cal un discurs que ajudi a crear confiança en el futur. També intento presentar les possibles vies del canvi que s'han iniciat. Malgrat tot, voldria apuntar uns quants temes de preocupació.

Un és la manca de reflexió intel·lectual dels mestres i professors, l'absència de la lectura dels clàssics o el coneixement de les actuacions del passat i de la rica tradició de la pedagogia progressista del nostre país, que no ajuda a valorar el treball que fan. Penso que el mestre ha de llegir per ser un petit intel·lectual capaç d'argumentar de manera seriosa les seves actuacions. Ha d'aprendre a pensar i a escriure la seva actuació més enllà de donar recursos.

L'altre, la importància que els mestres i professors recuperin un protagonisme social, que ara vol dir també mediàtic, i es comprometin en els debats socials que afecten l'escola i l'educació, com fan altres professionals en els seus camps. Les noves titulacions universitàries els equiparen a altres i els reconeixen, però hi ha tendència a donar la paraula als experts, que parlen des de la teoria, quan el bon discurs pedagògic és, segons el meu parer, el que neix de la pràctica ben fonamentada i argumentada. S'ha de perdre la por a la teoria. Sé les dificultats del tema i la necessitat d'empoderament que demana. També sé la complexitat de la conciliació familiar i com aquest fet pesa en un col·lectiu majoritàriament femení, per la qual cosa caldria una aposta política important en aquest sentit.

En temps de l'alta competència que significa l'ensenyament digital, la figura del professor és imprescindible. En temps dels grecs, els que exercien de formadors i educadors eren esclaus. Actualment si volem una educació extensiva a tota la població, cal que es mantingui i s'intensifiqui el compromís social i polític del professorat i que el col·lectiu es tingui en consideració com altres serveis bàsics. Com a societat hem de fer una aposta per l'educació, l'eina que permet navegar en aquesta societat líquida i canviant.

Antoni Gavaldà. Acte de reconeixement

Pilar Benejam Arguimbau

Universitat Autònoma de Barcelona

Avui és dia de celebració. Una ocasió per donar les gràcies a l'Antoni Gavaldà per tanta feina ben feta. Tanmateix, em sap greu que es jubili; la didàctica de les ciències socials encara el necessiten. Malgrat tot, penso que l'Antoni no es jubilarà mai del tot.

Les persones que estimem l'Antoni Gavaldà i que valorem la seva aportació a la didàctica de les ciències socials podríem dir-ne moltes coses. Ho farem entre tots. Ens hem repartit els temes i jo voldria destacar la seva preocupació per donar als futurs mestres una formació científica rigorosa.

La dictadura del general Franco va deixar per herència, en educació, molts problemes: gran dèficit d'escolarització, falta de democràcia en la gestió i baixa qualitat del sistema educatiu. Aquests problemes s'han intentat resoldre amb la promulgació d'una allau de lleis sense que cap s'hagi pogut desplegar a bastament ni hagi pogut ser degudament avaluada. Lleis fetes sense un consens ampli per la voluntat d'imposar, per via legislativa, el model educatiu dels partits que s'han anant rellevant en el govern. Amb l'Antoni Gavaldà sempre hem compartit que la formació del professorat és la clau i fonament de tota possibilitat de reforma educativa. Per canviar un sistema, primer has de preparar les persones que ho han de portar a la pràctica. Tanmateix, les lleis ho han tingut en poca consideració.

L'Antoni ha defensat sempre que el professorat de didàctica de les ciències socials que ensenya educant, hauria de fer uns estudis que garantissin un coneixement en profunditat d'una matèria. Això bàsicament per dues raons:

La primera: perquè qualsevol ciència social considerada en profunditat demana necessàriament la relació amb les altres. La mirada per entendre la societat s'ha de fer a partir de la perspectiva d'una matèria des de la qual les preguntes poden tenir rellevàn-

cia, significació, interès i urgència social, i en les quals resulta indispensable conjugar passat, present, futur, espai i temps. L'Antoni Gavalda ha mirat el món des de la història i ha treballat a primària en l'estudi del medi de Tarragona, que ell coneix tan bé, sense oblidar que cal fer veure als infants que, al llarg del temps, les societats han estat diverses al món. El seus treballs «Què s'ha d'entendre per història?» i «Què ha d'aportar la història als alumnes de primària?», publicats al llibre *El tractament de les ciències socials per a l'educació primària: proposta teòrica i pràctica*, editat per la URV, resulta exemplar i demostra el seu profund coneixement de la matèria, al temps que comprova que els mestres no ensenyen el que saben sinó allò que els alumnes poden aprendre.

La segona: perquè únicament estudiant, reflexionant i compartint un saber es pot arribar a entendre què és el coneixement. En aprofundir en una matèria, els mestres poden arribar a comprendre que el coneixement és una construcció social que s'edifica en el temps i que admet la interpretació, el dubte i l'alternativa; que el coneixement social és complex i que hi intervenen moltes variables; que per entendre un fenomen, esdeveniment o problema cal justificar, contrastar i valorar les raons que donen versemblança a les respostes i ser conscients que cal vigilar, perquè alguns dels arguments són molt intencionals; finalment, s'ha d'entendre que el coneixement admet alternatives i possibilitats de futur, perquè els nostres alumnes han de veure que sempre es pot millorar i que mai se'n sap prou.

En primer lloc, entendre què és el coneixement ens mostra el camí de com cal orientar l'ensenyament. Els mestres que tenen un bon coneixement d'una matèria saben el que és bàsic i preparen els alumnes per continuar aprenent tota la vida. D'acord amb el que hem dit sobre el coneixement, a la pràctica, primer cal que les nenes i els nens entenguin de què volem parlar i situar clarament el tema o problema; per exemple, què és una indústria?, què vol dir que un riu està contaminat?, etc., i tenir present que cada persona entén les coses o problemes segons el que coneix, el que desitja o el que té sentit per ell o ella. En segon lloc, una vegada posats d'acord sobre el tema cal treballar com són les coses o quins són els elements que hi intervenen o què cal tenir en compte, aquí escauen l'observació directa i els mètodes inductius i experimentals, sense oblidar parlar-ne sempre entre tots perquè, com diu Galileu, «la natura ha fet les coses a la seva manera i la ment humana n'entén una part amb fatiga». Cal el diàleg per expressar el que hom ha percebut per poder ser considerat, completat, corregit i sempre millorat. Si els mestres entenen què és el coneixement, proposaran buscar les raons que justifiquen el fet o el problema, amb el benentès que les raons o teories poden ser diverses, que cal valorar-les, cal veure a qui beneficien i cal aprendre a respectar les raons dels altres perquè tot diàleg posa sempre la base de la igualtat. Finalment, cal ensenyar a construir l'esperança; les coses i els problemes poden canviar, podem pensar alternatives. Ensenyar bé no vol dir ensenyar coses complexes. A primària, com diu

molt bé l'Antoni, podem plantejar qüestions que tots els infants poden entendre i, al mateix temps, ensenyar a pensar, a dialogar i a participar amb responsabilitat. Recordem que l'ensenyament obligatori i universal per a tots els futurs ciutadans no hauria d'admetre mai el fracàs escolar.

Sense menystenir les millores que han representat algunes lleis d'educació, al meu criteri, tan sols dues han estat rellevants en el camp de la formació del professorat:

La Llei general d'educació, LGE, de l'any 1970, que es va fer en el tardofranquisme quan el Plan de Estabilizació de 1959 va representar el final de l'autarquia. Aquesta obertura al món occidental, afavorida pels interessos de la Guerra Freda, va iniciar un desenvolupament econòmic notable que es va trobar frenat per l'analfabetisme de la mà d'obra i va plantejar la necessitat urgent d'alfabetitzar la població. La preocupació essencial d'aquesta llei es va centrar en l'ensenyament primari o ensenyament general bàsic. La llei va ampliar l'escolaritat obligatòria, universal i gratuïta fins als catorze anys, considerant dues etapes: l'EGB, de sis a onze anys, integrada i comprensiva amb ensenyaments generalistes, i l'etapa de dotze a catorze anys o cicle superior, amb certa opcionalitat per àrees de coneixement. Aquesta ampliació va comportar una gran demanda de mestres.

Una de les mesures més importants de la LGE va ser situar les antigues escoles normals, considerades fins aleshores de nivell inferior al batxillerat superior, en el nivell universitari com a diplomatura de tres anys. Aquesta mesura va justificar que l'accés als estudis de magisteri demanés el batxillerat superior i, pocs anys després, el COU. Els estudis constaven d'un any comú i dos d'especialitat per àrees de coneixement. Certament la LGE dignificava la formació dels mestres, però també donava una atenció preferent a les àrees de coneixement. Com sempre, amb un curs bastava per preparar els mestres generalistes, mentre en necessitaven dos si aquests mestres feien la docència en una àrea de coneixement. Per ensenyar els més petits no es necessiten gaires coneixements! En aquest punt l'Antoni Gavaldà mai hi ha estat d'acord.

Amb l'entrada d'Espanya a la CEE, el 1986, es va demostrar que per equiparar l'ensenyament obligatori als nivells europeus calia allargar el tronc formatiu comú. La Llei orgànica general del sistema educatiu, LOGSE (1990), va allargar l'escolaritat obligatòria, universal i gratuïta fins als setze anys. Els nens i les nenes de primària de dotze a catorze anys van tornar a passar a l'ensenyament secundari com a secundària obligatòria o ESO, ara entre els dotze i setze anys. Una vegada més es parlava de qualitat però no es tenia en compte que el professorat de secundària estava acostumat a un alumnat molt seleccionat i no estava preparat per assumir que l'ensenyament obligatori, que ha de preparar tots els futurs ciutadans, no pot admetre el fracàs escolar. Com era d'esperar, l'índex de fracàs escolar i el percentatge d'abandó dels estudis ha estat d'escàndol. Tanmateix, la llei sí que va preveure una formació professional per als futurs docents de secundària i va crear un curs de postgrau d'un any o màster universitari.

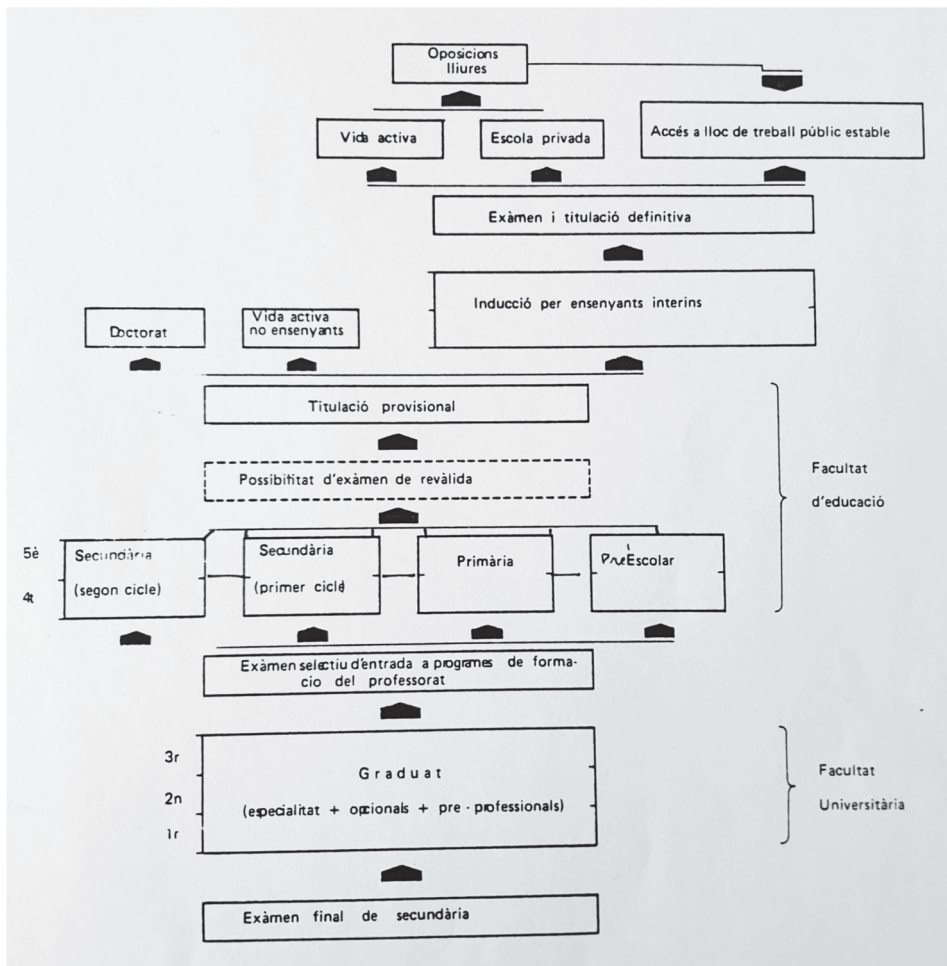
Aquest curs de postgrau d'un any presenta, encara avui, un gran problema: les matèries objecte de les àrees de coneixement són responsabilitat dels diferents departaments de la universitat, els quals en trien el professorat. L'Escola Universitària de formació del professorat es fa responsable de l'organització del curs i de la formació professional dels futurs docents, tant teòrica com pràctica. La universitat ha omplert els crèdits del curs amb continguts de les diverses matèries de les àrees de coneixement, per exemple al postgrau de ciències socials els alumnes que han fet història a la carrera poden completar les demandes de l'àrea amb geografia, art o cultura. Aquest fet ha deixat poc espai a la formació professional dels futurs professors amb pocs crèdits psicopedagògics i de didàctica, i amb unes pràctiques totalment insuficients, sense finançament per fer bons equips amb els mestres tutors. Quantes vegades hem comentat amb l'Antoni Gavalda que la formació del professorat de secundària continua sent un gran problema que cal resoldre, sense negar l'interès i esforç d'algunes universitats per fer aquest postgrau el millor possible!

Finalment, la Llei de reforma universitària, LRU (1983), va donar autonomia a les universitats, moltes de les quals van dividir les facultats en departaments. Les escoles universitàries de formació del professorat van haver d'adaptar-s'hi, i l'any 2010, en el marc del Pla de Bolonya, moltes d'aquestes escoles es van anar integrant als departaments de Pedagogia o a les facultats de Ciències de l'Educació. Aquest fet, que en principi representava la dignificació del magisteri, ara plenament universitari, presenta un gran problema. La universitat pública ha unificat les condicions de l'acreditació per esdevenir professor universitari. Aquesta acreditació demana, d'entrada, tenir llegida i aprovada una tesi doctoral i publicacions en revistes d'impacte. Si és un disbarat exigir a tothom el mateix quan cada titulació presenta les seves exigències, més disbarat és que, per instruir el professorat de primària i secundària, no sigui prioritari valorar la professionalitat i l'experiència dels candidats. Tenim un professorat universitari que ha de formar mestres, la majoria dels quals sense experiència escolar ni docent en el nivell en què es pretén formar. L'Antoni Gavalda ha treballat molt aquest problema i ha instruït un equip ben preparat en coneixements i també amb experiència docent. Gràcies per haver defensat un canvi d'aquest sistema amb el teu exemple i professionalitat.

Els amics de l'Antoni que preparen aquest llibre ens demanen una pinzellada de futur. Fa molt temps que defenso un model: ho vàrem experimentar amb èxit en preparar la LRU, ho va proposar la comissió quinzena al Ministeri, però es va quedar en paper moll. Proposàvem que tots els futurs mestres i professors fessin un cicle complet d'estudis superiors abans de rebre una formació professional. L'objectiu d'aquest cicle és que puguin entendre què és el coneixement. Aquests estudis s'haurien de fer als departaments universitaris corresponents, juntament amb els altres estudiants que cursen una llicenciatura. Qui, acabats els estudis, optés per dedicar-se a la docència,

hauria de passar una prova, perquè tothom no serveix per ensenyar educant. Els futurs docents rebrien seguidament una formació professional de dos anys teòrica i pràctica a la facultat d'educació organitzada per departaments: infantil, primària, secundària obligatòria, batxillerat i formació professional. Els diversos departaments podrien programar sessions conjuntes, perquè educar demana continuïtat entre etapes i un projecte comú, i altres sessions específiques. Teoria i pràctica en el nostre projecte quedaven íntimament relacionades al llarg dels dos cursos en un anar i tornar de l'escola a la teoria i de la teoria a la pràctica.

Adjunto un quadre de la proposta completa. L'Antoni m'ha sentit defensar aquest model i estic segura que, amb les correccions i millores sempre necessàries, els docents formats així podrien contestar preguntes com les que proposa l'Antoni: què ha d'aportar la història als alumnes de primària?

Nomenament de Pilar Benejam com a doctora honoris causa per la URV, apadrinada per Antoni Gavaldà (2019).

La didàctica de la història i la geografia de Catalunya i la formació de mestres

Francesc Xavier Hernández Cardona

Universitat de Barcelona

Geografia i història per conèixer un país

Els estats nació van utilitzar la geografia i la història a les aules, des de finals del segle XIX, per inculcar valors patriòtics i socials. Tot plegat implicava una estratègia més axiològica que empírica que tenia com a única metodologia l'exercitació de la memòria. En congruència amb aquest plantejament, les escoles normals, d'ençà del 1840, no van preparar mestres per transmetre coneixements científics sobre el territori i el seu passat, sinó per propagar relats ideològics. Aquesta orientació, cosa inversemblant, continua molt viva. Encara avui, l'Estat espanyol cuida gelosament el control dels programes educatius, i singularment els que impliquen geografia i història, que s'imposen a partir de lleis orgàniques prescriptives per damunt de l'ordenació autonòmica. La idea que la funció de la història i la geografia és formar patriotes continua ben viva en l'imaginari estatalista espanyol, i els virulents atacs que ha patit l'escola catalana, en els darrers decennis, responen a aquesta mentalitat.

Contra aquesta visió arcaica es van manifestar, des de finals del segle XIX, i en el context del moviment de l'Escola Nova, corrents a favor d'un plantejament científic de la geografia i la història a les aules, a partir de l'experiència dels alumnes. També a l'Estat espanyol gent com el valencià Rafael Altamira, o els catalans Flos i Calcat, Pau Vila, Carles Soldevila o Enric Bagué, van impulsar un ensenyament del territori i del passat en interacció amb l'entorn.

L'esforç de la Mancomunitat de Catalunya entre el 1914 i 1923 per optimitzar la instrucció pública esdevingué cabdal per falcar noves perspectives en l'ensenyament-aprenentatge de la geografia i la història, tant en el dia a dia escolar com en la

formació de mestres a partir de les escoles d'estiu i dels estudis normals. Les directrius de renovació plantejades per la Mancomunitat van ser recollides per la Generalitat republicana, i van assolir el seu moment culminant en les programacions de geografia i història del 1938, probablement les millors que mai s'han dissenyat a Catalunya. Durant tota la guerra els alumnes de les escoles normals, ràpidament integrats al CENU (Consell de l'Escola Nova Unificada), esdevingueren la punta de llança d'una gran revolució pedagògica que va conduir a una escolarització universal amb supremacia dels criteris empírics i científics per damunt dels axiològics.

Hereus de la derrota

El 1939, amb la victòria feixista, el concepte d'*instrucció pública* va desaparèixer en favor del concepte d'*educació*. El règim pretenia «educar» en determinats valors i no instruir en continguts científics. El franquisme va forçar les funcions ideològiques de la geografia i la història en l'ensenyament primari i secundari fins a límits màxims, i la llengua i els continguts catalans van ser radicalment bandejats de l'ensenyament.

A partir del 1951, amb el ministre Joaquín Ruiz-Giménez van començar a produir-se canvis a secundària. En el Pla d'Estudis de 1953 la història d'Espanya va cedir protagonisme a la història universal, i la nova conjuntura va permetre posicions més eclèctiques i llibres de text com els elaborats per Vicens Vives, Sobrequés i Bagué. La suavització de la història i la geografia a secundària no va suposar, però, canvis a primària. Alhora, la formació de mestres a les normals entre 1940 i 1970, i principalment a partir del pla de 1950, va continuar caracteritzat per l'extrema rigidesa del nacional-catolicisme.

Així es va arribar a la Llei general d'educació del 1970 (LGE), que implicava l'allargament de l'ensenyament obligatori amb l'educació general bàsica (EGB) i la reordenació del batxillerat. El magisteri va passar a ser una diplomatura universitària i va tenir un reconeixement superior. La LGE liquidava, a primària, la història i la geografia, i consagrava una nova àrea de ciències socials. A la pràctica, però, la geografia i la història van continuar vertebrant els continguts de la nova proposta. Amb tot, en l'imaginari dels nous mestres va arrelar la idea que les ciències socials eren la geografia i la història. De resultes va començar l'equívoc que s'ha mantingut fins als nostres dies, atès que les convencions internacionals han considerat majoritàriament la història i part de la geografia dins les ciències humanes.

Les noves orientacions de l'EGB, influenciades per experiències anglosaxones, consideraven la possibilitat de partir del medi per treballar el territori i el passat. Això obria una porta perquè els continguts locals i nacionals entressin a les aules. Els llibres de text pensats per al conjunt de l'Estat no es feien ressò dels continguts autòc-

tons, però els mestres conscients tenien l'oportunitat d'introduir sabers sobre el país a partir del coneixement del medi. D'altra banda, els nous intents per universalitzar l'ensenyament primari (EGB) van comportar la creació de noves escoles normals (cas de la UAB) amb mentalitat i metodologia més obertes. La preocupació per impulsar una didàctica de les ciències socials de l'EGB va obrir nous horitzons. Les indicacions favorables a treballar el medi sintonitzaven amb els pressupostos dels moviments de renovació pedagògica. En aquest sentit, l'Associació de Mestres Rosa Sensat va tenir molt protagonisme i va aprofitar les esclètxes per introduir continguts de geografia i història de Catalunya a partir de l'entorn.

Postfranquisme i restauració borbònica

La mort del dictador Franco el 1975 va donar pas a la segona restauració borbònica i a la Constitució del 1978. Un any més tard Catalunya tenia un nou Estatut d'autonomia. Tanmateix, el context la LGE del 1970 no es va tocar, i el canvi polític no va comportar una revisió dels programes de ciències socials franquistes.

A Catalunya la continuïtat esdevenia problemàtica en tant que els programes no incloïen continguts nacionals i estaven estructurats a partir d'una cosmovisió espanyolista. Tanmateix, els polítics catalans, que havien aconseguit competències plenes en ensenyament, no es van atrevir a incorporar continguts d'història i geografia del país. Van passar gairebé deu anys fins que la Generalitat va promulgar la tímida ordre del 1988 que incorporava geografia i història de Catalunya a primària i secundària. La paràlisi s'explica principalment pel fet que les cosmovisions, quadres i administració feixistes encara estaven en actiu, i es considerava que tot el que fos reivindicar el territori o remoure el passat podia esdevenir conflictiu i, per tant, no desitjable.

Altrament, i entre els corrents polítics, socials i culturals majoritaris, es considerava amb suspicàcia qualsevol intent de consolidar continguts nacionals a l'ensenyament, en tant que aquests podien menar a tensions. De resultes, les principals preocupacions exigien aspectes metodològics i pedagògics més que no pas sobre si la geografia i la història havien de considerar el marc nacional. Cal entendre, en qualsevol cas, que la societat catalana havia patit un tall cultural profund i que això va afectar la memòria històrica, i també la consciència respecte a la necessitat de recuperar i/o representar la història i el territori del propi país. D'altra banda, el tall havia estat tan brutal que la mateixa recomposició de les forces polítiques es va fer a partir de noves organitzacions que poc tenien a veure amb les dels anys trenta. D'un sistema vertebrat per Lliga/ERC/CNT es va passar a un altre que pivotava a l'entorn de CDC/PSC-PSUC/CCOO. El nacionalisme republicà d'esquerres, majoritari als anys trenta, va desaparèixer en favor de noves esquerres de baix perfil nacional integrades en projectes estatals.

Sense interès per part de les forces polítiques majoritàries, les possibilitats d'introduir continguts nacionals a l'ensenyament van ser limitades. En aquest context la pugna per afermar la llengua catalana a l'ensenyament primari i secundari esdevingué l'actor únic en el procés de normalització nacional a l'ensenyament.

El 1988, la Generalitat, mitjançant una ordre, va promulgar la primera mesura que, més enllà de la llengua, vetllava per la introducció de continguts catalans de geografia i història a EGB i BUP. La proposta no substituïa programes, únicament hi incorporava nous continguts. Va ser una mesura discutida però positiva en tant que va incidir en l'elaboració dels nous llibres de text.

A tot això, i amb l'ascens al poder dels socialistes el 1982, hi va haver canvis. La Llei de reforma universitària (LRU), promulgada el 1983, va impulsar departaments universitaris i àrees de coneixement. En les escoles universitàries de magisteri les àrees de coneixement es van vertebrar a partir de matèries i assignatures, i en aquest context va sorgir la «Didàctica de les Ciències Socials». Al seu torn, les àrees van donar lloc a departaments universitaris de didàctiques específiques. Tot aquest moviment no va implicar cap canvi significatiu pel que fa a la impartició de continguts catalans. Tanmateix, hi va haver escoles de professorat que van introduir assignatures optatives de geografia i història de Catalunya. I encara durant la dècada del 1980 es va generalitzar l'assignatura Coneixement de Catalunya (bàsicament de geografia i història) per pal·liar el fet que durant el batxillerat no s'havien cursat continguts des d'aquest punt de vista. En el mateix sentit la denominada FOPI (formació permanent institucional) va treballar en la formació del professorat en actiu quant a llengua i cultura del país. Aquesta dinàmica va anar a la baixa durant la dècada dels noranta, ja que hom suposava que les noves generacions accedien als estudis de magisteri amb coneixements d'història i geografia assolits al batxillerat. En els processos que van seguir de reordenació dels sistemes universitaris, l'establiment dels graus de mestre i la consolidació de les facultats d'Educació, la fugaç presència dels continguts d'història i geografia del país va quedar fulminada.

Les reformes endèmiques

A partir del 1982 van començar les dinàmiques de reforma educativa que van configurar l'educació primària i van definir l'ESO (ensenyament secundari obligatori). En els anys que van seguir, les reformes van ser successives (LOECE, 1980; LODE, 1985; LOGSE, 1990; LOPEG, 1995; LOCE, 2002; LOE, 2006; LOMCE, 2013). La LOGSE (Llei d'ordenació general del sistema educatiu) va fixar el nou marc de l'educació. De resultes, la Generalitat va concretar programacions de primària i secundària que, tot i que mantenien la ficció de les ciències socials, incorporaven continguts de geografia i història amb criteris temàtics diacrònics. El currículum d'educació primària

de la Generalitat del 1992 va ser, sense dubte, un bon intent de renovació metodològica i de reconsideració dels continguts nacionals. Tanmateix, la proposta va tenir poc recorregut: dificultat dels mestres per adaptar-se a propostes diacròniques i temàtiques, desorientació de les editorials i pressions polítiques estatals dels governs conservadors.

El 1997, després d'una campanya agressiva sostinguda per la Real Acadèmia de la Història, la ministra d'Educació, Esperanza Aguirre, va impulsar una llei que pretenia donar rellevància a la història i la geografia d'Espanya a l'ensenyament. Tanmateix, el Pla de Millora de l'Ensenyament de les Humanitats en el Sistema Educatiu Espanyol va ser rebutjat al Congrés. Encara el Partit Popular va intentar el 2002 una nova llei, la LOCE (Llei orgànica de qualitat de l'educació), que a primària introduïa una àrea explícita de «ciències, geografia i història», per garantir la impartició de continguts de geografia i història d'Espanya. Tanmateix, la llei va quedar frenada pel govern socialista del 2004.

Entre el 2006 i 2007 es va impulsar una nova llei, la LOE (Llei orgànica d'educació), que imposava un nou gir a primària, en estandarditzar programacions a partir de «competències», la qual cosa debilitava encara més les lògiques d'ensenyament-aprenentatge establertes a partir de les disciplines. A banda es donava rellevància a primària i, de manera explícita, al «desenvolupament personal i la ciutadania» i a la competència «social i ciutadana». De fet, la consideració de la «ciutadania» va manllevar, encara més, protagonisme a la geografia i la història, que quedaven subsumides en la macroàrea de «Coneixement del Medi Natural, Social i Cultural», que dislocava definitivament qualsevol rastre disciplinari. Els criteris axiològics s'imposaven inexorablement als empírics.

La Generalitat, mitjançant el Decret 142/2007 i les orientacions publicades el 2009, s'adaptava als nous criteris. També a Catalunya es consagra l'àrea de Coneixement del Medi, Social i Cultural, alhora que es promocionava una difusa Educació per la Ciutadania. Tot plegat eren respostes desiguals a una situació de canvi. La crisi social i de mentalitats provocada per les seqüeles de la revolució postindustrial demanava a l'escola més implicació quant a valors. Altrament, l'impacte d'una immigració massiva exigia també a l'escola més bel·ligerància per potenciar la ciutadania. Els àmbits polítics i educatius van considerar que reconvertir l'ensenyament i la instrucció en educació era la resposta necessària als nous reptes. Aquesta opció, tanmateix, debilitava encara més les opcions empíriques en favor de les axiològiques, i al capdavall dislocava la component científica que havia de ser la vertebral de l'ensenyament. Al capdavall, cal entendre que els valors subsidiaris de la cultura científica són els que fonamenten la civilització occidental, i l'erosió de les disciplines científiques a l'ensenyament forçosament havia de tenir repercussions negatives. Basar les programacions en unes competències que al capdavall eren una entelèquia no ajudava necessàriament

a fer més fort l'ensenyament ni a forjar una cultura democràtica. Ans al contrari, la cultura democràtica, difícilment separable de la cultura científica, no podia potenciar-se al marge dels sabers generats per la ciència.

Perspectives desiguals

En aquest context els continguts de geografia i història de Catalunya van passar a ser menystinguts. Fins i tot determinats sectors pensaven que la cultura pròpia de Catalunya era un obstacle per al desenvolupament de la nova societat multicultural. Aquest imaginari no solament incidia en l'ensenyament, sinó també en bona part de les d'iniciatives culturals institucionals adreçades a la ciutadania a partir dels espais no formals d'ensenyament aprenentatge. En iniciar-se la dècada del 2020, la història i la geografia de Catalunya s'havien minoritzat en la televisió i en els mitjans públics de comunicació, així com en museus i editorials.

La dinàmica educativa oberta per la LOE va continuar amb la LOMCE del 2013, impulsada per un govern conservador. L'arquitectura bàsica de la LOE es va mantenir, així com la programació a partir de competències i l'àmbit caòtic del coneixement del medi natural, social i cultural. De fet, la pressió del conservadorisme espanyolista es va limitar a minimitzar el tema de l'educació per la ciutadania, i a precisar que hi havia d'haver una quota explícita de geografia i història d'Espanya. El currículum de primària de la Generalitat del 2015-2016 contemporitzava l'herència de la LOE amb l'acatament de la LOMCE.

Aquests canvis van incidir de manera desigual en els processos de formació. En els graus de mestre es mantenien assignatures de Didàctica de les Ciències Socials o fins i tot (a la UB) Didàctica de la Història i Didàctica de la Geografia. Aquestes assignatures, però, no incorporaven continguts catalans, ja que hom suposava que s'assolien a primària, a l'ESO o al batxillerat. Però això no era així. L'analfabetisme dels alumnes de magisteri quant a geografia i història del propi país era i és generalitzada, i sense uns coneixements mínims es fa difícil entendre que puguin ser agents didàctics proactius.

Hom sap, d'altra banda, que la ciutadania catalana ha lliurat un extraordinari combat en favor de la llibertat en els darrers anys. Sobre el paper sembla que aquesta dinàmica hauria d'haver fet augmentar l'interès per promocionar el coneixement del territori i la història del propi país. Tanmateix, les forces polítiques majoritàries, i els corrents culturals associats, van optar per una construcció de país no identitària, i de resultes van procedir a una minorització de la història i la geografia de Catalunya i de qualsevol coneixement que pogués qüestionar o inquietar l'equilibri polític. Avui la geografia i la història, matèries bàsiques i funcionals, han estat extingides a l'ensenyament. Però cal tenir present que res es pot construir sobre l'oblit i la ignorància. Per tant, en el futur aquestes absències s'han de reconsiderar.

La formació continuada, l'impuls per ser millors

Montserrat Martí Solanes

Vaig començar la meva carrera docent al col·legi Claret de Valls, on en Gavaldà exercia de director i liderava un canvi en la línia pedagògica de l'escola. Volia una escola més progressista i oberta. Diferent de la que havia estat fins aleshores.

Amb només vint anys, perquè soc nascuda al desembre, vaig començar les classes amb una il·lusió i ganes de treballar immenses, perquè finalment podia fer realitat el que havia estat fins aleshores el meu somni: fer de mestra!

Com he llegit diverses vegades en articles de Rosa Sensat, «l'ofici de mestre és l'ofici d'educar i és un ofici complex». Un ofici que considero importantíssim perquè la societat avanci i perquè puguem preparar tots els nens i nenes per a la vida. Una professió que m'apassiona i que crec que ha de tenir un compromís molt seriós per tal d'ajudar a avançar i a seguir el ritme frenètic de la societat.

Per exercir la professió de mestra no n'hi ha prou a tenir un títol universitari, això només indica que s'han aprovat els exàmens. En l'ofici de mestra hi ha implicades moltes altres aptituds que tenen a veure amb les creences, les capacitats, la metodologia, la vocació, els coneixements, la passió amb què es transmet, la responsabilitat, la generositat, l'estima, la didàctica, l'ensenyar amb l'exemple, el tracte individual, l'alegria, l'humor... i un llarg etcètera.

Recordo les primeres reunions de setembre al col·legi Claret, quan les nenes i els nens encara no havien arribat a l'escola i en Gavaldà, el director, ens va demanar que féssim una programació. Mai no ens havien ensenyat a fer una programació pràctica. Em vaig neguitejar d'allò més: el primer repte a la feina i no sabia com encarar-lo. Però ell ja havia previst aquesta variant i ens va oferir un curs de dos o tres dies sencers a l'escola perquè vingués un especialista a ensenyar-nos-ho. A partir d'aquest moment vaig

entendre la importància de la formació, i sempre m'he format. No he deixat d'estudiar ni durant el meu últim curs de docència.

La peça clau i més important perquè funcioni el sistema educatiu és la persona docent. Crec que un bon mestre aconsegueix que els alumnes obtinguin bons resultats més enllà del mètode que s'utilitzi, de l'espai del qual disposi, dels materials que pugui aconseguir, de la ràtio d'alumnes per curs, dels aparells tecnològics que tingui a l'abast... Amb això no vull dir que aquests aspectes no siguin fonamentals, importants i bàsics.

Però, com ha de ser un bon mestre i una bona mestra?

Un bon mestre, segons el meu punt de vista, ha de remar en la mateixa direcció que la família. Ha d'entendre que per als pares i les mares el seus fills són el tresor més preuat que tenen i que els fan confiança deixant-los a les seves mans per tal que els acompanyin en la tasca que, ells com a família, han iniciat. Necessiten que els tinguin en consideració, els motivin i els reconeguin per aconseguir així una relació de confiança i respecte entre les famílies i l'escola. Si els nens perceben que en els seus dos àmbits de relació (família i escola) hi ha un clima de confiança, els alimentarem de sentiments positius que seran la base d'una vida afectiva i emocional equilibrada. Els prepararem adequadament per establir unes relacions socials amb els seus iguals i amb les altres persones de forma planera i correcta.

Quan treballava a Calafell em vaig formar en l'estudi de la comarca (el Baix Penedès) i vaig comptar amb totes les famílies per fer petites rutes pels diferents municipis. La Juncosa, Banyeres, la Bisbal... Un bonic exemple de la implicació entre escola i família.

El bon mestre ha de ser una persona que ha de tenir una gran capacitat d'escolta, no tan sols per a les famílies sinó també per als alumnes. Hem de parlar menys perquè parlin més ells. Les classes magistrals han de passar a un segon pla.

Una bona mestra ha de formar els alumnes en competències per a la vida. Els coneixements curriculars tenen la seva importància perquè permeten que tots els nens i nenes es formin en uns aprenentatges bàsics necessaris. Però també han de saber conviure, tenir autonomia, aprendre dels seus propis errors, han de sentir-se segurs, han d'aprendre a treballar en equip i han de saber respectar l'entorn. Cal que el mestre creï un ambient serè a l'aula, tenint en compte l'educació emocional dels nens i nenes. Així aconseguirà que els alumnes siguin competents, crítics, feliços i bones persones.

Un bon mestre ha de ser apassionat perquè només d'aquesta manera podrà transmetre la il·lusió per aprendre als seus alumnes. Per exemple, com podran ser bons lectors si no veuen que ell llegeix i que gaudeix fent-ho? Només així serem capaços d'encomanar-los aquest hàbit tan important en el seu desenvolupament cognitiu i emocional.

La nostra tasca consisteix a acompanyar els infants en el seu desenvolupament perquè quan arribin al món adult puguin adaptar-s'hi i fer la tasca que els correspongui. En un món en procés de canvi constant i on totes les transformacions van a una velocitat vertiginosa, els mestres hem de preparar-nos i actualitzar-nos constantment per fer la nostra tasca amb responsabilitat. *Queda clar que ens cal una formació continuada.*

L'eina primordial que teixeix totes aquestes aptituds cap a una idea personal de mestra és la formació inicial acompanyada de la continuada i l'aprofitament d'aquesta formació. La formació inicial ve donada per la vocació, i la continuada, per l'entesa que les necessitats educatives es van modificant davant les innovacions i els canvis constants del nostre món. L'objectiu de la formació continuada és trobar camins per reflexionar, modificar, transformar i intercanviar l'acció en la millora professional i en la millora dels models d'escola.

Un professorat ben preparat, un professorat de qualitat, és una garantia d'èxit per al sistema i per a les oportunitats educatives dels seus alumnes.

Un mestre que es forma i aprèn aconsegueix canvis reals en la pràctica diària de l'aula i del professorat. No acabaria mai si hagués de fer un llistat de tots els cursos que he fet. Tots m'han servit per millorar el meu dia a dia a l'aula però alguns també m'han marcat en l'àmbit personal. Quan vaig fer el curs Com Treballar l'Espectacle sota un Enfoque Constructivista feia tercer de primària a la meua escola, a Les Cometes de Llorenç del Penedès, i la nostra filla Mar feia P4 a la mateixa escola. Els meus alumnes de tercer tots ja sabien llegir i escriure. Es tractava d'anar treballant les diferents tipologies de text. La Mar, en canvi, només tenia quatre anys i estava a les beceroles de l'aprenentatge. Aquest curs em va permetre veure les etapes consecutives que seguia la meua filla fins a portar-la a la fita final: llegir i escriure! Em va fer molta il·lusió! Gràcies a aquest curs vaig poder seguir de prop i entendre com aprenen a llegir i escriure els infants.

Hi ha d'haver coherència entre el context de la formació i el context educatiu, és a dir, en el dia a dia de l'escola, l'alumnat, el professorat, l'entorn... Cal crear espais de reflexió sobre la pràctica professional i sobre activitats d'aprenentatge basades en l'acció. És a dir, observar altres companys i pràctiques docents per canviar i millorar el nostre dia a dia a l'aula.

La formació continuada sovint és un regal per al mestre i per a l'escola. Ens dona una de les coses més preuades a la vida, el temps. És un temps dedicat únicament a la nostra tasca com a docents. Ens permet tenir aquest moment per reflexionar, crear, compartir i construir, aspectes fonamentals per poder tenir una escola viva i activa.

La formació ens dona la perspectiva necessària per saber mirar la nostra escola des de la distància, sense les implicacions emocionals que s'hi estableixen. L'ajuda, la percepció i les aportacions d'una persona experta i externa al claustre sovint són de

gran ajuda per engegar un nou projecte, per fer un canvi en la mirada cap els infants, per replantejar-nos el nostre paper com a educadors i ens aporta una millora en la qualitat.

Sempre s'ha dit que s'educa més amb l'exemple que amb la paraula, així, doncs, el millor exemple per als nostres alumnes és mostrar inquietuds per l'aprenentatge, que vegin que ens formem, que tenen uns mestres que són actius i proactius i que volen continuar aprenent. «Només pot ensenyar aquell que està disposat a aprendre» (Heidegger).

Els mestres ens veiem atrapats pel frenètic ritme intern que portem a les escoles, i ben sovint ens quedem sense el temps que es necessita per poder crear i construir. Aquesta rapidesa, neguit... no afavoreix el descobriment, ja que no dona espai per a l'experimentació, el dubte, la hipòtesi i la construcció de nous pensaments per arribar a un aprenentatge significatiu. La formació permanent esdevé una peça fonamental del desenvolupament professional dels docents i un recurs clau de garantia de la seva qualitat.

No podem obviar la importància que tenen les facultats d'educació. Una part molt rellevant de la qualitat docent depèn de la formació inicial dels mestres i de la formació pràctica del professorat novell en els primers moments d'incorporar-se al centre. Han de preparar el professorat universitari com a referents en la creació de coneixement lingüístic, científic, pedagògic i didàctic, perquè tots aquests coneixements repercutixin en tots els seus alumnes i perquè siguin el motor de canvi de l'educació.

Una idea que vaig llegir fa poc i que vaig trobar encertada deia: «I si s'invertís a generar centres d'innovació que serveixin d'exemple? I si permetéssim als docents passar el suficient temps en els nous centres innovadors?» Seria interessant, i els mestres podrien passar les seves experiències a la seva escola. La innovació s'escamparia com una taca d'oli.

Per tant, és imprescindible que tot mestre vegi en la formació continuada una eina que serà la que li donarà l'impuls per ser millor i poder oferir el camí més adient per avançar tant en l'aspecte individual com en la seva actuació en la comunitat educativa.

Ja veus, Antoni, que em vas marcar en els inicis de la meva carrera professional i que la formació ha estat sempre una constant en tota la meva trajectòria.

Gavaldà, moltes gràcies per haver-me obert aquesta porta quan just començava les meves primeres passes en el bonic camí de la meva vocació-professió de mestra.

El teu entusiasme, la teva empenta, el teu treball incansable, el teu apassionament pels ideals, la teva alegria i un llarg etcètera de qualitats que et descriuen, han fet que molts dels teus alumnes s'hagin encomanat d'aquest tarannà.

Viure com has viscut tu la teva feina es transmet, i aquest fet esdevé un bé públic. Mira si no: se'n beneficien un mateix, els alumnes, l'educació, el sistema!

Si aquesta pandèmia ens ho permet haurem de fer més d'un dinar o sopar l'any. Ara disposarem de més temps del que teníem.

Gràcies i molta sort en aquesta nova etapa de la teva vida!

La pràctica reflexiva o com superar el dilema teoria-pràctica

Montserrat Oller Freixa

Universitat Autònoma de Barcelona

Tot passa, tot canvia. La vida intel·lectual té com a únic patrimoni
les terres pantanoses del dubte; el boscatge de la incertesa.

Miquel Pairoli (Quart, Gironès, 1955-2011)

En aquest acte de reconeixement a la trajectòria professional del professor Antoni Gavallda voldria fer una reflexió breu referent a una de les tasques que ha realitzat, any rere any, al llarg de la seva vida professional: ensenyar els estudiants, futurs docents, a reflexionar sobre la seva pròpia pràctica a l'aula.

En aquesta aportació es parteix del dilema formació teòrica i coneixements de la pràctica escolar i es proposa la reflexió sobre la mateixa acció per superar aquesta dicotomia. A partir d'això, s'analitza quin és el significat de la pràctica reflexiva i se n'enumeren algunes propostes per facilitar l'acompanyament dels estudiants que fan pràctiques en centres educatius durant la seva formació inicial.

1. La teoria i la pràctica en la formació inicial del professorat

La formació inicial dels futurs ensenyants té com a finalitat dotar-los de les competències necessàries perquè puguin esdevenir professionals amb el bagatge suficient per intervenir en l'aprenentatge de l'alumnat de les diferents etapes educatives de l'ensenyament, infantil, primària i secundària.

Quina és la millor manera de formar aquests professionals que el sistema educatiu necessita? Comptem amb l'aportació de dos autors, entre molts d'altres. Schön (1992) va establir que el coneixement professional requereix: 1) una disciplina subjacent o ciència bàsica sobre la qual descansa la pràctica; 2) una ciència aplicada per saber diagnosticar problemes i trobar-hi solucions, i 3) habilitats i actituds per executar l'acció. Perrenoud (2004) considera que la formació d'un bon ensenyant ha d'articular els sabers savis acadèmics, científics o tècnics; els sabers pràctics o d'acció, que defineix com uns sabers descriptius o procedimentals que formen part de la cultura professional i que són els propis de l'ofici, i, finalment, els sabers sorgits de la pròpia experiència.

La formació inicial del professorat s'ha de fonamentar en aquests tipus de sabers descrits pels autors anteriorment esmentats. D'una banda, en el saber teòric —la teoria—, que és la ciència bàsica que es complementa amb la pràctica. Aquest saber acadèmic i formal, considerat un saber de referència, és el que se suposa que s'adquireix en l'ensenyament superior. D'altra banda, hi ha el saber pràctic, és a dir, el que s'aprèn a partir de les diverses situacions que s'esdevenen a les aules escolars, aplicant les teories del saber acadèmic apreses a la universitat.

En qualsevol cas, hi ha coincidència que la formació dels ensenyants ha de fonamentar-se en la teoria i en la pràctica. Tradicionalment se suposava que el pal de paller de la formació havia de ser la teoria i que, dominant la disciplina, els futurs docents tindrien models perquè poguessin fer-se càrrec d'una aula, aplicant els coneixements acadèmics apresos, i que seria el sentit comú del professorat i la pròpia experiència el que permetria anar ajustant el saber teòric a les necessitats d'aprenentatge de l'alumnat amb el suport de l'Administració escolar, que orientaria convenientment el professorat i el dotaria de recursos perquè pogués executar les seves instruccions precises i incidir-hi de la millor manera possible per facilitar l'aprenentatge.

Aquesta visió avui està totalment qüestionada perquè s'ha demostrat que conèixer molt bé la teoria no assegura en cap cas ser un bon mestre ni una bona intervenció a l'aula, i tampoc és garantia d'un bon aprenentatge de l'alumnat en edat escolar. Els coneixements adquirits pels futurs docents, a partir de les pràctiques a les aules, tenen un paper molt rellevant i constitueixen l'eix vertebrador de la seva formació inicial, perquè per dur a terme la pràctica quotidiana a l'aula, el professorat ha de desenvolupar competències professionals que li permetin ser hàbil per donar respostes diverses a les necessitats de l'alumnat que aprèn. La pràctica a l'aula es converteix així en una gran font de coneixement.

Teoria i pràctica tenen un caràcter global i no es poden dissociar ni aprendre de manera independent, perquè solament hi ha un únic saber professional. Per poder transformar la realitat de l'aula, cal la interacció entre un i altre saber perquè la pràctica no és de cap manera l'aplicació de fórmules o models, sinó que és una situació complexa

que requereix saber quines finalitats ens proposem i com podem assolir-les. En aquest sentit, l'activitat professional demana desvetllar la capacitat de reflexionar *en l'acció i sobre l'acció* (Schön, 1992), és a dir, que els coneixements teòrics i pràctics han de tenir com a finalitat desenvolupar la figura del docent reflexiu.

2. La pràctica reflexiva

Si bé hi ha nombroses aportacions sobre la pràctica reflexiva, voldria referir-me a Dewey (1989), que a començaments del segle xx ja va parlar de la necessitat de connectar pensament i acció a partir de la reflexió, perquè la docència obliga a prendre decisions a partir de la pròpia experiència.

Dewey distingia entre la pràctica rutinària i la reflexiva. La rutina feia referència a l'aplicació de manera acrítica de teories que provenen de la tradició o de l'acció d'altres persones i que s'assumeixen de manera automàtica. Per a la realitat educativa, l'experiència dels altres poques vegades és útil i cal l'acció intel·ligent, activa i persistent del professorat de l'aula. Dewey considerava el valor de la pràctica, tenint en compte els fonaments que la justifiquen i les conseqüències que comporta l'acció.

La pràctica reflexiva significa una anàlisi metòdica, regular, instrumentada, serena i efectiva (Perrenoud, 2004). La reflexió no és una tècnica, sinó un procés de la ment que permet triar entre diverses alternatives, prendre decisions. Segons aquest autor, hi ha tres moments diferents per reflexionar sobre la pròpia pràctica. En primer lloc, la reflexió en la pràctica, és a dir, en el moment que té lloc l'acció i que requereix una presa de decisions ràpida i d'aplicació immediata. En segon lloc, hi ha la reflexió *sobre* la pràctica, és a dir, del que ha passat a l'aula i que caldrà repensar de forma retrospectiva fent balanç sobre el que ha succeït i comprendre si es pot capitalitzar l'experiència acumulada en el futur o bé caldrà fer-hi canvis. En darrer lloc, hi ha la pràctica reflexiva *per a* l'acció, que significa transformar la pròpia experiència i acceptar el repte d'actuar de forma diferent.

Per esdevenir un docent reflexiu, Dewey esmenta tres actituds que considera necessàries perquè els mestres puguin reflexionar sobre la pròpia pràctica:

- L'obertura intel·lectual: tenir present més d'un punt de vista, alternatives diverses, reconèixer els errors o assumir-ne les contradiccions.
- La responsabilitat de la mateixa docència: tenir en compte les conseqüències de l'acció ja siguin en l'àmbit personal o acadèmic de l'alumnat i del professorat, però també les que s'esdevenen en els camps social i polític.
- La sinceritat: la reflexió ha de ser afrontar honestament els problemes que sorgeixen i buscar alternatives per superar-los.

Dewey (1985) sintetitza la reflexió com la consideració activa, persistent i acurada de la mateixa pràctica del professorat, tenint en compte els fonaments que la justifiquen i les conseqüències que comporta.

3. Com formar els futurs ensenyants per a la pràctica reflexiva?

La formació inicial del professorat inclou, en els corresponents plans d'estudi, les pràctiques a les aules escolars. La finalitat és que els estudiants puguin copsar situacions tal com s'esdevenen en la realitat educativa, com el dia a dia de la professió, l'organització de les situacions d'ensenyament i d'aprenentatge, les característiques i l'organització dels centres educatius o la vida a les aules, entre d'altres. D'altra banda, les pràctiques són el moment que els futurs professors i professores poden iniciar-se en la intervenció en la docència i adquirir així les competències necessàries per poder-se fer càrrec de l'ensenyament i aprenentatge dels infants i joves en els centres educatius. Aquestes pràctiques solen estar acompanyades del professorat universitari que fa el seguiment dels estudiants i, també, dels professors i professores responsables de les aules que acullen els estudiants.

Orientar les pràctiques dels estudiants significa ajudar-los des de diferents vessants. Des d'un punt de vista que podem considerar de racionalitat tècnica, es pot pensar que és idoni preparar-los per executar intervencions autònomes a l'aula, com ara planificar seqüències didàctiques, cercar activitats motivadores per a l'alumnat o organitzar projectes de treball, és a dir, crear esquemes d'acció per poder ensenyar millor. També cal que comprenguin el context en què es es du a terme l'acció, ponderant el clima d'aula.

Aquest suport, inicialment, és un punt de partida, és un saber fer que acostuma a satisfer les expectatives dels primers contactes dels futurs ensenyants a l'aula, però no és ni de bon tros la fita a la qual s'ha d'aspirar.

L'aspecte que cal potenciar és que els futurs docents prenguin consciència de la complexitat de l'acció educativa. Per això, cal crear esquemes de pensament reflexiu, és a dir, estructures de pensament a partir d'experiències formadores viscudes en situacions d'aprenentatge que els permetran adquirir competències professionals per mobilitzar recursos cognitius per actuar en situacions complexes. Ser un docent reflexiu significa abandonar la zona de confort de saber-se expert en una matèria o de domini de les situacions d'aula i assumir un procés d'autoeducació a partir de la pròpia pràctica per tal de millorar-la.

La pràctica reflexiva ofereix la possibilitat de formar no solament per saber què fer a l'aula, sinó per saber què s'ha de fer, i això exigeix ensenyar a analitzar l'acció mateixa a l'aula. La reflexió ha de fer possible:

- Analitzar i explicitar la pròpia experiència a l'aula i ser-ne conscient, posant en ordre les pròpies percepcions mitjançant la descripció detallada, l'explicació metòdica i la justificació de les situacions viscudes.
- Valorar el procés seguit, comprendre si s'ha assolit el que es pretenia o les causes per les quals no ha estat possible i que requeriran transformar alguns aspectes per millorar intervencions futures.
- Delimitar els problemes que apareixen, fer-ne un diagnòstic, elaborar estratègies per superar els obstacles.
- Plantejar dilemes, debatre'ls, emetre judicis, tenir criteris propis, escollir les decisions que es considerin més idònies assumint-ne les responsabilitats.
- Afavorir la comunicació i la col·laboració amb els companys, fent transparent la realitat de l'aula i buscant solucions compartides.

Potser les situacions més complexes que el professorat universitari ha de fer front quan acompanya les pràctiques dels estudiants són les que desfan algunes de les seves idees inicials. Entre d'altres voldria esmentar que: 1) Caldrà vèncer la tendència a obtenir respostes categòriques, a imitar pràctiques d'altres i no tant a elaborar experiències pròpies i sotmetre-les a la reflexió; 2) Cal que els futurs docents s'adonin que qualsevol situació de tensió que es produeix a les aules té múltiples causes i molts agents implicats, no només l'alumnat, sinó també el professorat, i que per resoldre'l cal una bona diagnosi i la implicació de tothom; 3) S'han de defugir les actituds d'autocomplaença, ja que la pràctica sempre és possible millorar-la; 4) No confondre la reflexió sobre les pràctiques amb judicis sobre l'acció pròpia o d'altres professors i professores.

Epíleg

De reflexionar se n'aprèn reflexionant, per això des de la formació inicial cal trobar moments per iniciar-se en aquesta pràctica i comunicar el sentit que té per a la millora de l'acció educativa, el sentit del treball del professorat a l'aula i la comprensió de la complexitat de la tasca educativa que es du a terme.

La reflexió sobre la pràctica és un acte comunicatiu i una actitud que necessita la voluntat de cadascú per participar-hi. Cal tenir sempre present que també té una funció crítica que posa en qüestió el que fem, però a la vegada és una oportunitat per reestructurar la pròpia acció.

Iniciar els estudiants en l'anàlisi de la pròpia pràctica és fer habitual la capacitat de dubtar. El dubte ajuda a fer explícits els nostres arguments, cosa que, a la vegada, permetrà adquirir confiança en les pròpies idees i en la feina que el professorat du a terme a l'aula i, a poc a poc, la reflexió es convertirà en un hàbit que es perllongarà durant tota la vida professional dels docents.

Referències bibliogràfiques

DEWEY, J. (1985). *Democràcia i escola*. Vic: Eumo.

— (1989). *Como pensamos. Nueva exposición de la relación entre pensamiento reflexivo y proceso educativo*. Barcelona: Paidós.

PERRENOUD, P. (2004). *Desarrollar la práctica reflexiva en el oficio de enseñar*. Barcelona: Graó.

SCHÖN, D. A. (1992). *La formación de profesionales reflexivos. Hacia un nuevo diseño de la enseñanza y el aprendizaje en las profesiones*. Barcelona: Paidós.

CIUTADÀ GAVALDÀ

Antoni Gavaldà, la implicació social com a raó de vida

Josep Santesmasés i Ollé

President de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana
Vicepresident segon de l'Institut Ramon Muntaner

Els primers llibres. L'inici d'una coneixença a l'Institut d'Estudis Vallencs

A l'Antoni Gavaldà el vaig conèixer arran de la gestió de la publicació del meu primer llibre, *El segle XIX a Vila-rodona*,¹ quan ell presidia l'Institut d'Estudis Vallencs (IEV), llibre presentat a finals d'octubre de 1984. Si no recordo malament, després d'haver lliurat l'original del llibre em van convocar a alguna reunió en la qual se'n devia anar desgranant el procés d'edició i presentació. La sensació que vaig tenir en aquella circumstància era que l'Antoni era una persona rigorosa en la direcció i gestió de l'entitat que presidia. El meu llibre era el segon volum de la col·lecció IEV/Estudis Comarcals. El primer va ser *El llibre de Vallmoll*,² obra d'Antoni Gavaldà, presentat l'any 1983. Era també el primer llibre que publicava l'Antoni, a l'estil de moltes monografies locals que van aparèixer durant aquells anys. Gavaldà iniciava una nova col·lecció de l'Institut d'Estudis Vallencs que s'afegia a les dues propostes editorials existents: Estudis Vallencs, iniciada l'any 1962, i la revista *Quaderns de Vilaniu. Miscel·lània de l'Alt Camp*, que va començar a publicar-se l'any 1982.

En aquells moments els llibres de la col·lecció comarcal es presentaven dues vegades en un mateix dia: la primera presentació, a la seu de l'Institut d'Estudis Vallencs, a Valls; i la segona, seguidament, a la població tractada en el llibre —en el meu

1 Josep SANTESMASÉS I OLLÉ (1984), *El segle XIX a Vila-rodona*, Valls: Institut d'Estudis Vallencs 1984, 309 p.

2 Antoni GAVALDÀ I TORRENTS (1983), *El llibre de Vallmoll*, Valls: Institut d'Estudis Vallencs, 202 p.

cas, naturalment, a Vila-rodona. La presentació va anar a càrrec de Francesc Cortiella i Òdena, que havia estat el meu mestre a Vila-rodona durant set anys, durant els quals vaig cursar per lliure el batxillerat elemental i estudis de comerç. Francesc Cortiella,³ aleshores professor titular d'Història Medieval de la Universitat de Tarragona, era la persona que d'alguna manera m'havia encomanat l'interès per la història. Em va sorprendre aleshores com l'Antoni tutejava Francesc Cortiella, a qui, com era usual en aquella època amb els mestres, a Vila-rodona tothom coneixia i denominava senyor Cortiella. L'anècdota responia a una realitat concreta, i és que un i altre formaven part del professorat de la Universitat a Tarragona.

Poc temps després, al gener de 1985, des de l'IEV es convocava un grup de persones de Valls per tirar endavant un projecte de llibre col·lectiu per reflectir la realitat vallenca des d'una retrospectiva més o menys llarga. Em penso que jo era l'única persona no resident a Valls. El llibre va ser publicat l'any 1986 amb el títol de *Panoràmica vallenca contemporània*.⁴ L'únic article que traspassava els torrents que envolten la ciutat de Valls era el que vam elaborar a quatre mans l'Antoni i jo mateix. Crec recordar a proposta seva: «L'estructura comarcal de l'Alt Camp i l'ordenació del territori». Em penso ara que d'alguna manera aquell article apuntava conductes, maneres de ser i de veure les coses i també concrecions futures, especialment en la capacitat de relacionar-se amb l'exterior. En aquest cas es tractava d'incloure una mirada comarcal en una proposta de síntesi o retrospectiva exclusivament vallenca en les altres aportacions. Si aleshores el que es va concretar fou una simple visió de l'estructuració comarcal en uns moments en els quals el tema de l'ordenació i comarcalització del país estaven en ple debat, més endavant van ser les maneres de relacionar-se des de la mateixa persona, des d'un lloc, des d'una institució amb els altres, siguin persones, territoris o entitats i institucions. Tancament o obertura, aquesta era la qüestió. Visió d'un localisme clos, en el qual el món extern és un àmbit en què només cal ser-hi presents per obtenir beneficis o visió oberta de correspondència, de participació, d'aportació, de construcció de projectes comuns, a partir de la convicció que és la manera d'avançar, local, nacional, cultural i socialment. Que rebre comporta aportar, o millor dit, que aportar d'alguna manera ja és rebre.

Per a mi, aquell petit treball redactat a quatre mans em va fer adonar d'una de les característiques personals de l'Antoni. No és altra que la valoració que ell ha establert al llarg de la seva trajectòria universitària amb les persones que poden haver tingut relació amb ell, sobretot en l'àmbit de la recerca. Una valoració que no es basa exclusivament o per damunt de tot en la formació que uns o altres poden haver adquirit, sobretot en els

3 Per conèixer la trajectòria de Francesc Cortiella es pot consultar: Francesc d'Assís CORTIELLA I MASDEU; Elga CREMADES I CORTIELLA (2016), «Francesc Cortiella Òdena, historiador de Vilavers: una aproximació biogràfica», a: *Aplec de Treballs*, 34, p. 251-278. I en la vesant més vila-rodonina a: Josep SANTESMASÉS I OLLÉ (2021), *El temps viscut. Entre la història i la memòria*, Ajuntament de Vila-rodona, p. 119-126.

4 Antoni GALVADÀ I TORRENTS; Josep SANTESMASÉS I OLLÉ (1986), «L'estructura comarcal de l'Alt Camp i l'ordenació del territori», a: *Panoràmica vallenca contemporània*, Valls: Institut d'Estudis Vallencs, p. 57-76.

estudis universitaris. No vull dir que no els valori, que no valori els currículums, sinó que l'Antoni ha tingut sempre una cura especial a avaluar les persones a partir de les actituds i les idees, de les responsabilitats, del compromís, de la dedicació i de la feina ben feta.

El mateix any 1986 Antoni Gavaldà publicava *El pensament agrari de l'anarquisme a l'Alt Camp: 1923-1939. El paper de Pere Segarra i Boronat*,⁵ editat per l'Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV de la Diputació de Tarragona. Era la seva tesi de llicenciatura dirigida per Pere Anguera, amb qui va compartir projectes i amistat. Com acostuma a passar sovint, una recerca n'origina una altra i, també com sol succeir, la proximitat geogràfica dels fets històrics amb l'autor en facilita la comprensió, ja que aquest de natural té assimilades moltes de les característiques pròpies del lloc, i en el cas de la història contemporània els noms i els cognoms de persones i famílies no es fan estranys i molt fàcilment se'n pot estirar els fils. Aquest llibre va ser presentat per Josep Tarradellas, expresident de la Generalitat de Catalunya, que a més a més va prologar-lo. En el pròleg Tarradellas hi posava en valor la història local de manera contundent:

Molts podrien creure que pel fet de ser un estudi tan limitat geogràficament el seu interès també és limitat. S'equivocarien. Crec sincerament que la història local pot il·lustrar d'una manera clara i entenedora les grans línies de la història. Soc un aferrissat partidari d'allò que els francesos en diuen «la petite histoire», i encara que aquesta tesina no sigui ben bé això, si que ens presenta uns tipus humans de gran vàlua, que sense l'esforç enorme que representa aquest treball, no coneixeríem.

Un al·legat al valor de la història local que tan fàcilment havia estat o era encara menystinguda sense entrar a valorar la qualitat de la recerca.

Poc temps després, cap a finals de 1986, em van demanar si volia entrar a la Junta Directiva de l'Institut d'Estudis Vallencs, concretament en el càrrec de vicepresident. L'Antoni deixaria la presidència, tot i que continuaria a la Junta Directiva. D'aquí arrenca la nostra llarga i constant relació i amistat i, mirant-ho bé, a mi se m'encadenen uns temps cabdals per a la meua vida.

A finals de 1986 l'IEV finalitzava la microfilmació de tota la premsa valenca conservada. S'havia fet una feina laboriosa en la cerca de tots els exemplars conservats de tots els setmanaris o altres publicacions periòdiques que des del darrer terç del segle XIX s'havien anat publicant. Alguns dels quals de llarga durada i d'altres, com acostuma a passar amb la premsa local, molt fugissers. Va caldre anar comprovant el que es conservava en cada fons, ja fos públic o privat, per anar encadenant les col·leccions per aconseguir unes sèries microfilmades, número darrere número per ordre temporal

⁵ Antoni GAVALDÀ (1986), *El pensament agrari de l'anarquisme a l'Alt Camp: 1923-1939. El paper de Pere Segarra i Boronat*, Tarragona: Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV / Diputació de Tarragona, 285 p.

de publicació. El resultat fou sens dubte un gran avenç per facilitar als investigadors la consulta de tota la premsa conservada sense haver de fer altra cerca que el període o la capçalera per consultar en els rodets corresponents. Els que vam utilitzar el fons microfilmats sabem prou bé com ens va facilitar els treballs de recerca i com els va enriquir. Sense la microfilmació hauria estat impossible poder-los consultar. L'Antoni, ho recordo bé, liderava el projecte. Ara la digitalització ha deixat enrere el sistema dels microfilms, però segurament encara no tot el que es va microfilmats està digitalitzat.

La Societat Agrícola de Valls. Molt més que el tema de la tesi

En aquelles dates Gavaldà devia treballar ja en la seva tesi doctoral, en la qual tractaria el cooperativisme agrari a partir de l'exemple de la Societat Agrícola de Valls. Van ser uns anys frenètics. La finalització de la tesi anava lligada a la commemoració del centenari de la Societat Agrícola, en el marc de la qual s'havia compromès la publicació i presentació de l'extens treball. Gavaldà, en aquells moments, va fer una aportació molt significativa a l'estudi del cooperativisme agrari posant com a model la Societat Agrícola de Valls. Al mateix temps introduïa un treball de síntesi extens sobre el cooperativisme en els àmbits internacional, espanyol i català, incidint especialment en l'agrari. El 2 d'abril de 1989 es presentava *L'associacionisme agrari a Catalunya (el model de la Societat Agrícola de Valls: 1888-1988)*⁶ en dos volums gruixuts. L'acte se celebrava al cor mateix de l'objecte de l'estudi. La sala de la Societat va quedar plena de gom a gom en un acte entranyable en el qual a més de la presentació dels dos volums de l'Antoni es van homenatjar els socis més grans. L'IEV s'incardinava en una de les entitats històriques vallenques més significatives en la celebració del seu centenari. Una entitat que aglutinava molts sentiments i moltes històries personals o familiars, com a realitat del present però també en molta part com a herència d'un passat lligat a un sector demogràficament potent. Per absència del president em va tocar representar l'Institut d'Estudis Vallencs com a entitat editora en una llarga taula presidencial. En la meua intervenció vaig remarcar els tres punts que considerava més significatius de l'obra presentada: el gruix de l'estudi (mai cap dels llibres publicats per l'IEV havia necessitat dos volums); l'autor (com a persona que havia estat un motor i un puntal de l'IEV), i la temàtica (estudiar cent anys d'una entitat agrària tan significativa com la Societat Agrícola de Valls). Vaig destacar que Gavaldà era una persona que «exigeix i s'exigeix». Recordo que em va tocar seure al costat de l'alcalde de Valls d'aleshores, en Pau Nuet.⁷ En acabar la seva intervenció tenia els ulls humits de llàgrimes. En seure em va dir: «Si

6 Antoni GAVALDÀ (1989), *L'associacionisme agrari a Catalunya (el model de la Societat Agrícola de Valls: 1888-1988)*, Valls: Institut d'Estudis Vallencs, vol. I 471 p., vol. II 581 p.

7 Es pot consultar l'experiència vital de Pau Nuet a: Jordi GAVALDÀ BATALLA (2002), *Pau Nuet, Records i vivències. De l'exili a l'alcaldia de Valls*, Reus: Fundació d'Estudis Socials i Nacionals Josep Recasens i Mercadé, 173 p.

no hagués estat per aquesta gent —referint-se als pagesos de la Societat—, quan vaig sortir de la presó hauria passat gana.» Cal dir que entre l'Antoni i Pau Nuet sempre va existir un fil d'amistat i entesa molt gran. El llibre el dedicava a l'avi Anton Gavaldà Massó, «pagès convençut i persistent, enamorat de la terra». Gavaldà sempre ha fet valer la condició pagesa de la seva família i de la implicació cooperativista del seu pare. I sempre ha estat al costat de la pagesia, especialment a través del cooperativisme i del sindicalisme agrari que ha representat la Unió de Pagesos. El Pep Riera hi aprofundirà més en el capítol corresponent.⁸

Capacitat de proposició. L'Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos

Si a la primavera de 1989 l'activitat estrella de l'IEV va ser la presentació dels llibres d'Antoni Gavaldà, a la tardor l'activitat més rellevant va consistir en l'organització a Valls i a Vila-rodonà de la XXXV Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos. En l'estructuració i programació d'aquest esdeveniment l'Antoni hi va fer unes aportacions fonamentals. L'any anterior, quan ja s'havia determinat que l'assemblea intercomarcal d'estudiosos de l'any 1989 aniria a càrrec de l'IEV, vam fer-nos presents a Puigcerdà, on tenia lloc la XXXIV Assemblea. Va ser allí on Antoni Gavaldà va intervenir com a representant de la propera. Quan va ser l'hora de determinar-ne els espais, Gavaldà va proposar descentralitzar l'activitat. Recordo bé que en una reunió va plantejar fer-la entre Valls i una altra població de la comarca. Proposà Vallmoll o Vila-rodonà. Quan em va preguntar si a Vila-rodonà tindríem la capacitat d'organitzar la part de la presentació de les comunicacions i debat i vaig respondre afirmativament, ja va quedar decidit que les activitats del dissabte 25 de novembre a la tarda es durien a terme a Vila-rodonà. En aquest sentit, la proposta de l'Antoni responia a l'afany descentralitzador que sempre l'ha distingit. Poques o potser cap de les assemblees intercomarcals van tenir una doble seu. Segurament, però, el que va causar més impacte de l'assemblea de Valls-Vila-rodonà va ser la presentació dels tres volums de les actes els mateixos dies de l'organització l'assemblea.⁹ Tres volums amb les ponències i comunicacions que es presentaren, dividides en els set àmbits que es debateren en set espais diferents de Vila-rodonà. La idea de presentar els tres volums de les actes que recollien les ponències i les comunicacions va ser de l'Antoni, per dos motius. El primer, per contribuir a una assemblea reeixida, i el segon per un motiu pràctic: que un cop finalitzada l'assemblea no calgués haver de pensar a posteriori en la publicació. No va ser fàcil aconseguir-ho.

⁸ Amb l'Antoni Gavaldà hem coincidit en diversos actes de la UP. Per exemple, el 30 de novembre de 2004 vam assistir a l'acte commemoratiu del 30è aniversari de la seva constitució celebrat a Bellpuig. Durant l'acte Josep Fontana va llegir una ponència molt ben estructurada que l'any 2005 va ser publicada de *La Resclosa* núm. 9, p. 5-14. Josep Fontana per Antoni Gavaldà ha estat un far que ha il·luminat la ciència històrica a Catalunya, amb qui mantingué una bona amistat.

⁹ AADD. XXXV Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos de Catalunya (1989), Valls: Institut d'Estudis Vallencs, volum I 414 p., volum II 463 p., volum III 365 p.

Recordo bé que ens vam passar tot un diumenge, matí i tarda, tancats a l'IEV revisant-ne les galerades. En el text de presentació de les actes de la XXXV Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos, entre altres coses, s'apuntava la necessitat de constituir en l'àmbit general una entitat de coordinació dels centres d'estudis. En la darrera dècada hi va haver una autèntica eclosió de centres d'estudis nous que s'havien afegit als existents com ara l'Institut d'Estudis Vallencs. El text responia a una inquietud que s'anava covant entre centres determinats i que dos anys després va començar a agafar forma. En reproduïm el fragment:

Però en el seu conjunt, als centres d'estudis, avui els manca un organisme capaç de resoldre problemes comuns, d'endegar propostes comunes, d'obrir camins més enllà de particularismes localistes. El futur passa per una associació que consolidi i enforteixi aquesta rica realitat. Tal vegada, cal que tots plegats, administració i centres d'estudis donem un primer pas per a fer possible una projecció molt més àmplia a la societat, de tants afanys dispersos.

Compromís i proposicions des de l'IEV. Principis dels noranta

Al gener de 1990 a la Conca de Barberà i a l'Alt Camp esclataven el conflicte i les mobilitzacions arran de la presentació del Pla Director per a la Gestió dels Residus Industrials de Catalunya, que preveia un abocador a Forès i una incineradora al Pla de Santa Maria. El dia 16 de gener a la seu de l'Institut d'Estudis Vallencs, sota la coordinació del Centre d'Estudis de la Conca de Barberà i l'IEV, es convocava una reunió amb totes les forces polítiques de les dues comarques en la qual es denuncià unànimement la falta de transparència en l'elaboració del pla i es demanà la retirada del projecte. A les dues comarques hi sorgiren plataformes extraordinàriament actives que lideraren el moviment de lluita constant i diària al llarg de molts mesos. Tant l'IEV com el Centre d'Estudis de la Conca van representar aquest paper inicial per aconseguir el rebuig frontal de totes les forces polítiques del territori, sabent com se sabia que el projecte perjudicaria el desenvolupament de les dues comarques i sabent que es fonamentava en una visió maldestre del tractaments dels residus industrials i en una articulació del país que no feia més que incrementar-ne els desequilibris. Les dues entitats van tenir el paper de cronistes, documentalistes i assagistes del moviment contra el Pla de Residus dels primers mesos publicant un primer llibre que recollia les experiències de gener a l'abril de 1990.¹⁰ Del llibre se'n van fer moltes presentacions pels pobles d'ambdues comarques. Un llibre de combat que, per una part, reflectia el compromís social de les dues entitats, en deixava constància i hi donava suport. Al cap d'uns quants anys

¹⁰ Ni pàgesos ni industrials: residuals. *La lluita de l'Alt Camp i la Conca de Barberà contra el Pla de Residus (gener-abril 1990)*, Montblanc-Valls: Centre d'Estudis de la Conca de Barberà; Institut d'Estudis Vallencs, 375 p.

es va editar un altre llibre, que, havent estat retirat el Pla de Residus, feia una anàlisi completa de la lluita transcorreguda durant l'any 1990.¹¹ Recordo la unanimitat i la complicitat que les dues juntes van mostrar, així com les relacions que s'establiren per gestar i difondre les publicacions esmentades.

L'any 1991 l'IEV llançava un altre projecte editorial que havia proposat l'Antoni. Es tractava de la col·lecció *Per Conèixer l'Alt Camp*,¹² uns llibres dedicats sobretot al món educatiu en els quals «els primers destinataris en són els mestres i els alumnes», tal com es deia a la presentació del primer volum. Era un projecte ambiciós en el qual en cada volum hi intervenien un expert en el tema, professors que treballaven per redactar-ne els textos i les propostes educatives i un dibuixant, que hi representava il·lustracions adequades als continguts. Malauradament la col·lecció es va estroncar al número 3, si no ho recordo malament, per diverses raons: per l'elevat cost de producció i per la poca receptivitat que es va donar en els centres d'ensenyament de la comarca, molta menys de la que s'esperava i crec jo que mereixia.

Ambdues coses són mostres feaents de les dinàmiques obertes, compromeses i prepositives que es vivien en aquells anys a l'IEV, en els quals l'Antoni hi va representar un paper important.

Un llibre a quatre mans. Cooperativisme i pagesia

L'any 1993 l'IEV publicava a la col·lecció *Estudis Comarcals* el llibre *Història econòmico-social de les cooperatives agrícoles de Nulles (1917-1992)*,¹³ els autors del qual érem l'Antoni Gavaldà i jo mateix. La raó de la publicació d'aquest llibre arribà a partir d'una proposta de la Cooperativa Agrícola de Nulles amb motiu del 75è aniversari de la constitució d'un dels dos sindicats agrícoles anteriors a la Guerra Civil. L'Antoni i jo ens vam partir la redacció del llibre en dues parts: la primera, dels inicis a la fi de la guerra, i la segona, des de la postguerra fins al present. Moltes vegades hem comentat que ningú pot endevinar qui va redactar una part o l'altra del llibre. Aquest estudi s'incorporava al conjunt de treballs de recerca ja publicats sobre el cooperativisme agrari que s'anirien incrementant al llarg dels anys i fins a l'actualitat, en bona part amb motiu de celebracions del 75è aniversari o centenaris, com ha succeït en els darrers anys, sigui de la fundació de sindicats agrícoles o de la construcció dels cellers cooperatius. Pere Anguera en el pròleg esmentava que «L'estudi del cooperativisme agrari a Catalunya

11 Joan CASELLAS I CARBÓ (1996), *Crisi social i moviment cívic. La Conca de Barberà i l'Alt Camp contra el pla de residus (1990)*, Valls-Montblanc: Institut d'Estudis Vallencs; Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, 191 p.

12 El primer volum fou el següent: Maria Ester FABRA I SALVAT; Josep CUNILLERA I MIQUEL; Montserrat ROBUSTÉ I CLARAVALLS (1991), *Els orígens*, Valls: Institut d'Estudis Vallencs, 67 p. Posteriorment es van editar els referents a la vegetació (1996) i a la geologia (2000).

13 Antoni GAVALDÀ; Josep SANTESMASES (1993), *Història econòmico-social de les cooperatives agrícoles de Nulles (1917-1992)*, Valls: Institut d'Estudis Vallencs, 255 p.

ha tingut durant llargs anys un atractiu més aviat escàs davant el gremi historiogràfic.» Penso que d'alguna manera aquest llibre es podria incloure en el conjunt d'estudis pioners que durant els anys vuitanta i noranta es van anar publicant, amb més o menys extensió i rigor. Hi ha dos factors que posàvem en valor: el primer era la importància cabdal dels sindicats i cooperatives agrícoles en poblacions com ara Nulles, sense l'estudi dels quals no es podia entendre la història del segle xx, en tots els àmbits de la vida: econòmica, política, social i recreativa. I el segon era que posàvem en relleu l'existència de dos sindicats agrícoles i de les seves respectives seccions recreatives. Ho estudiàvem globalment explicant que la bicefàlia, que per raons ideològiques durant el primer terç del segle xx era comuna a la majoria de poblacions catalanes, sobretot en l'àmbit sociorecreatiu, en una part dels pobles vitivinícoles de les nostres terres s'articulava a través dels sindicats agrícoles. Pere Anguera en el pròleg ho valorava d'aquesta manera:

Fins a 1936 ser d'un o altre sindicat no comportava només dur la verema a un o altre cup, sinó molt més important, identificar-se en una determinada lectura de la societat propera i remota, des de les simpaties politico-ideològiques a l'hora d'anar a votar (o d'abstenir-se'n), fins a les predileccions lúdiques, passant, naturalment, per la lectura d'una determinada premsa, essencialment la que es trobava a les taules dels respectius cafès. En aquest sentit mai no és sobrer d'insistir en la gran importància del trenat associatiu català anterior a la invasió franquista, on una sola entitat era ben sovint el sindicat, el partit, el cafè, el ball i la timba.

En l'àmbit de l'estudi i la promoció del cooperativisme agrari també he de remarcar la col·laboració que vaig obtenir tant d'ell com de l'Andreu Mayayo en la realització d'una exposició presentada l'any 1994 amb motiu del 75è aniversari de la construcció del celler cooperatiu de Vila-rodona, en la qual no només vaig intentar reflectir la història del cooperativisme agrari a Vila-rodona, sinó que a parts iguals vam incidir en el desenvolupament del cooperativisme agrari en general.

També em sembla necessari esmentar les relacions que l'Antoni havia establert amb la Fundació Roca Galès, la bona sintonia que hi tenia amb la presidenta, Núria Esteve. Unes relacions que més endavant van incrementar-se quan va entrar a formar part del patronat de la fundació i en la creació de la modèlica col·lecció Cooperativistes Catalans,¹⁴ que dirigeix l'Antoni i de la qual el Xavi Palos parlarà en un altre capítol.

14 El primer volum de la col·lecció Cooperativistes Catalans va ser la biografia de Josep M. Rendé i Ventosa, obra d'Antoni Gavaldà. De la trentena de biografies publicades fins ara Gavaldà ha redactat la núm. 7, dedicada a Benet Vigo Trulls, i la de Josep Roig Magriñà, redactada a quatre mans amb Marcel·lí Piñana.

La història que no agrada a segons qui

Sens dubte tota l'experiència acumulada per l'Antoni Gavaldà en l'àmbit de la recerca sobre el cooperativisme agrari el conduiria a altres estudis posteriors vinculats a l'època de la Guerra Civil o a la postguerra. En aquest sentit crec que a part de les consultes que va fer a diferents arxius, com ara el de Salamanca, Gavaldà va tenir un gran sentit de l'oportunitat de viatjar per terres de França entrevistant exiliats vallencs i comarcals que havien tingut un paper clau durant la República i la Guerra Civil. Va aconseguir unes gravacions i també una documentació impagables.

Un exemple feia seria el llibre publicat l'any 1997: «*Jo delato, tu inculpes, ell denuncia...*» (*Repressió franquista a Valls i comarca*).¹⁵ Era el darrer llibre que publicaria a l'Institut d'Estudis Vallencs. El llibre va ser prologat per Josep M. Solé i Sabaté. En transcrivim un petit paràgraf del pròleg:

L'estudi d'Antoni Gavaldà sobre la documentació de la Causa General a l'Alt Camp és una fita que ha de servir de model de treballs que poden fer-se en altres llocs del país. L'estudi és acurat, mesurat, rigorós i prolix de tot el que la Causa General pretenia, és a dir donar un pas a fi i efecte que, des de l'anomenat Ministerio de Justicia i amb atribució al Ministerio Fiscal, s'analitzés tot «lo acaecido durante el período rojo», que significava, fonamentalment una informació que invocava una posterior actuació policial i repressió política.

La valoració de Solé i Sabaté era prou clara. Però... sempre hi ha un però. Probablement algunes coses que havia escrit Gavaldà fonamentades en documentació escrita no agradaren a tothom. La història del segle xx, escrita durant el segle xx, ha tingut aquest problema. En bona part perquè l'Antoni era de la mateixa opinió que altres reconeguts historiadors que en les seves recerques d'història contemporània van decidir no amagar noms i cognoms. Josep Termes, quan va escriure el llibre *Misèria contra pobresa. Els fets de la Fatarella del gener de 1937*,¹⁶ afirmava que davant del dubte de posar noms o no: «M'he decidit a incloure-ho tot perquè els fets són els fets, i els papers són papers ja vells, i perquè tots plegats hem d'assumir el nostre passat comú, la nostra història». Les històries que no s'hagin escrit amb noms i cognoms, sabem prou bé que sempre caminaran coixes.

Però és evident que alguns contemporanis, alguns fills de protagonistes, preferien que no s'en parlés, rebutjant assumir el passat comú per incòmode. No ho remenem, deixem que el silenci plani damunt dels fets. Podem ser antifranquistes des d'un punt de vista general, però millor que el franquisme no s'investigui en l'àmbit local.

¹⁵ ANTONI GAVALDÀ TORRENTS (1997), «*Jo delato, tu inculpes, ell denuncia...*» (*Repressió franquista a Valls i comarca*), Valls: Institut d'Estudis Vallencs, 308 p.

¹⁶ JOSEP TERMES (2005), *Misèria contra pobresa. Els fets de la Fatarella del gener de 1937*, Catarroja-Barcelona: Editorial Afers, p. 282.

Precisament com apuntava Josep Tarradellas en el pròleg esmentat, la «història local pot il·lustrar d'una manera clara i entenedora les grans línies de la història». És a dir, podem entendre molt millor què va significar el franquisme de manera general si a més entenem com es va desenvolupar en l'àmbit local a partir de treballs de recerca solvents.

La memòria guardada és sempre selectiva i transformadora. La documentació conservada a vegades pot contradir la memòria que s'ha guardat o la que s'ha construït més o menys interessadament. A més, la memòria guardada s'interpreta en l'ordre temporal invers de com va succeir. Recordem des del present tirant enrere, i en el cas de la República o la Guerra Civil s'ha recordat passant per damunt de l'època franquista, que, a més de reprimir violentament, va generar un discurs abassegador i omnipresent que poc o molt va influir en les percepcions personals i col·lectives. La meua impressió és que les aportacions de Gavaldà molestaven alguns sectors perquè es contraposaven al discurs que l'autodenominat «vallenquisme» havia formulat. Potser molestava ja el fet mateix que s'estudiés el període. Possiblement, a més a més, era més fàcil opinar a partir d'informacions parcials que pogués donar un conegut basades en records llunyans modulats durant el llarg període franquista que a partir d'unes recerques rigoroses, en aquest cas basades en documentació originada per reprimir.

Recordo que, en el temps transcorregut entre l'edició d'aquest llibre i la meua decisió de deixar la presidència de l'IEV —més o menys un any—, un membre destacat de l'equip directiu em va manifestar que l'Antoni hauria d'entendre que no podia publicar cap més llibre a l'IEV. Amb aquesta contundència. I Gavaldà no en va publicar cap més a l'IEV. Més endavant, cal recordar que va ser vetat quan es va editar *La història de Valls* però, en canvi, va participar en la redacció de la *Història general de Reus*. Contradiccions inexplicables amb fonamentació científica. L'historiador que més havia escrit sobre el segle xx vallenc —i hi escriuria encara molt més— era rebutjat del plantejament estructural.

Una obra ingent i una predisposició constant

Hem de considerar que Gavaldà, a part dels llibres i articles publicats en l'àmbit de la didàctica de les ciències socials, que ja es tractaran en un altre capítol, té una obra historiogràfica ingent, molts llibres i infinitat d'articles. Una obra de referència extensa del segle xx sobre Valls, l'Alt Camp, les comarques tarragonines i en l'àmbit nacional. Temàtiques que inicialment foren abordades des del punt de vista local i comarcal saltaren a altres territoris per acabar donant visions de país. Potser no caldria remarcar que l'afany científicament inexplicable de posar pals a les rodes a determinades recerques —perquè algú considerés que no calia remenar temes controvertits d'un lloc concret—, estava encaminat al fracàs i que retraure's de publicar-les era i és sobretot

un descrèdit. Arreu del país s'han editat una gran abundor de llibres i articles de semblants temàtiques, amb tota naturalitat. Probablement alguns han generat opinions i interpretacions diferents, contraposades si es vol, però al capdavant ara formen part del coneixement històric que socialment ens fa més rics.

En un altre apartat ja es valorarà l'obra historiogràfica d'Antoni Gavaldà. Però m'agradaria remarcar el que amb una tenacitat constant ha aportat a la història del segle xx de Valls i l'Alt Camp, a banda de les obres esmentades anteriorment. Relacionaré només els títols dels llibres que durant aquest segle s'han publicat en diverses editorials en l'àmbit territorial de Valls i la comarca de l'Alt Camp:

- *Joan Busquets Queralt, afusellat. La repressió franquista a Valls.* Edicions el Mèdol (2005)
- *El naixement del nou sindicalisme d'orden y mando. Anys quaranta a Valls i comarca.* Edicions el Mèdol (2006)
- *La col·lectivització agrària a l'Alt Camp (1936-1939).* Publicacions URV (2016)
- *Enmig d'un riu desbocat. Josep Piñas Serra. President del Comitè i alcalde de Valls en temps de guerra.* Cossetània Edicions (2017)

Per una altra part cal considerar la predisposició d'Antoni Gavaldà a publicar articles en revistes diverses dels centres d'estudis del territori. Per proposició dels responsables de les revistes o per iniciativa personal de l'Antoni. Ho puc testificar com a coordinador i director durant 24 anys de la revista que editem des del Centre d'Estudis del Gaià, *La Resclosa*. Des de l'inici, quan més suport acadèmic es necessita, fins als darrers números, de tant en tant ens ha anat oferint articles relacionats amb el nostre àmbit territorial de recerca. I és en aquest sentit com cal valorar la seva predisposició a publicar en revistes d'àmbit local i comarcal sense comptar si fer-ho tindrà repercussions acadèmiques comptables en el seu currículum. Realment això és la «transmissió del coneixement», que de fa temps les universitats del territori promouen, si més no conceptualment. Gavaldà i altres professors universitaris ho han practicat sempre, com a manera d'entendre la funció acadèmica i com una manera d'entendre la vida.

Participació en la CECEL

L'Institut d'Estudis Vallencs formava part de la Confederació Espanyola de Centres de Estudis Locals (CECEL),¹⁷ institució vinculada al CSIC. Aquest organisme havia estat creat l'any 1980 i aglutinava diversos centres o instituts d'estudis de l'Estat espanyol, la majoria dels quals de caràcter provincial, en molts casos dependents d'organismes públics, com ara les diputacions provincials. Inicialment les relacions amb la CECEL bàsicament consistien a assistir a les assemblees generals que tenien lloc en alguna ciutat vinculada a un dels centres associats. L'Antoni Gavaldà era el membre de l'IEV responsable de les relacions amb la CECEL. Jo el vaig acompanyar a les assemblees organitzades a Burgos el 1987, a Zamora el 1991 i a Granada el 1992. La sensació experimentada sobretot l'any 1987 era que els representats d'una part important dels centres i instituts procedien del vell règim franquista, i una altra tenia una tendència més renovadora que intentava obrir camí. Però sobretot en aquelles assemblees es percebien unes dinàmiques molt més oficialistes, centrades en unes recerques històriques més lligades a la contemplació no crítica dels estaments del poder. La veritat és que sobtava molt el barroquisme extremadament conservador en les formes verbals del transcurs de l'assemblea: elogis a les presidències, tractaments protocol·laris, actituds gairebé misògines, intervencions buides de continguts, propostes que es repetien anualment i mai es realitzaven i, això sí, unes excursions magnífiques i uns àpats pantagruèlics. Les converses entre els membres més conservadors, per no dir una altra cosa, de diverses institucions espanyoles, en el cas de tractar-se de temes d'època medieval tot quedava circumscrit a relacions de reis, esposes i fills legals o naturals dels reis, o a llinatges de la noblesa. Recordo un parell o tres d'anècdotes. La primera: durant la visita al monestir de Santo Domingo de Silos, l'any 1987, l'Antoni es va dirigir al guia que conduïa la visita preguntant què havia passat durant la Guerra Civil. Pregunta impertinent, devien pensar part dels membres de l'assemblea, segons les cares que mostraren. Una altra anècdota, crec que a l'assemblea de Zamora, fou la foto que el sector diguem progressista dels participants ens vam fer a peu del monument a «los caídos», davant de les mirades de l'altre sector. I una tercera fa referència a converses informals sobre política en una taula de bar. Gavaldà explicava a un grup del sector progre l'existència d'un partit (ERC) que propugnava la independència de Catalunya. Simplement una constatació de la realitat política catalana. L'estupor i la incomprensió reflectida a les cares fou general. Parlo dels anys noranta.

Dels territoris de parla catalana en van formar part l'Institut d'Estudis Gironins, l'Institut d'Estudis Ilerdencs, el Centre d'Estudis Socials d'Osona, l'Institut

17 Es pot trobar informació al web corresponent: <<https://cecel.es/>> i també a: Ángela MADRID I MEDINA (2008), «La Confederación Española de Centros de Estudios Locales», a: *Arbor. Ciencia, Pensamiento y Cultura*. CLXX IV, p. 3-10.

d'Estudis Baleàrics, l'Institut Alicantí de Cultura Juan Gil-Albert i potser algun altre. L'Antoni Gavalrà entre 1987 i 1995 va formar part de la Junta de la CECEL i de tant en tant tenia reunió a Madrid. Hi va haver un temps en què es convocaren línies d'ajuts. Tres instituts d'estudis, els Baleàrics, els Alacantins i el Vallencs varen aconseguir-ne un per indexar la premsa antiga. Gavalrà amb Pere Anguera i Xavier Pujadas van dirigir el projecte «La premsa a la província de Tarragona durant la Segona República. 1936-1939», en el qual va participar un equip de més de trenta persones. El resultat del projecte va ser publicat l'any 1996 per la Diputació de Tarragona.¹⁸

En la constitució de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana

Els contactes entre els centres i instituts d'estudis dels Països Catalans que s'establiren en les assemblees de la CECEL van servir també per plantejar propostes de futur en el sentit de buscar fórmules de coordinació entre els centres d'estudis dels territoris de parla catalana. Com hem vist, a l'IEV ja s'hi havia manifestat la necessitat de cercar una fórmula de coordinació entre els centres. Com a resultat d'aquestes converses i de posteriors contactes, finalment es va poder lligar una proposta ben estructurada sota l'empara de l'Institut d'Estudis Ilerdencs.

Els dies 19 i 20 d'abril de 1991 a la seu de l'Institut d'Estudis Ilerdencs (IEI) es convocava el primer congrés de centres d'estudis de parla catalana. El convocaven, a part de de l'IEI, la Institució Valenciana d'Estudis i Investigació, l'Institut de Cultura Juan Gil-Albert d'Alacant, l'Institut d'Estudis Baleàrics, l'Institut d'Estudis Eivissencs, l'Institut d'Estudis Gironins, l'Institut d'Estudis Vallencs, l'Institut Menorquí d'Estudis, el Centre d'Estudis Socials d'Osona, la Societat Arqueològica Lul·liana i l'Institut d'Història Jaume Vicens Vives de la Universitat Pompeu Fabra.¹⁹ Moltes d'aquestes entitats eren membres de la CECEL. Cal reconèixer que s'havia plantejat un programa potent amb suports i intervencions significatives com la del professor Josep Fontana o una taula rodona, «Panoràmica europea dels centres d'estudis», amb representacions de les universitats de Leipzig, Tolosa de Llenguadoc i Bolonya, el president de la CECEL i el director de *Plecs d'Història Local*, Jesús Mestre, que en un altre article ens fa cinc cèntims de les relacions amb Antoni Gavalrà. En el congrés s'hi van presentar tres ponències i diverses comunicacions. Josep Fontana, que sempre va valorar molt positivament la història local i el paper dels centres d'estudis en la seva ponència, no va deixar de fer-ho:

¹⁸ Pere ANGUERA; Antoni GAVALDRÀ; Xavier PUJADAS [ed.] (1996), *La premsa a la província de Tarragona durant la Segona República. 1931-1936*, Diputació de Tarragona, 644 p.

¹⁹ Les actes van ser publicades a: Carme VIDAL HUGUET [edit.] (1994), *Actes. I Congrés de Centres d'Estudis de Parla Catalana*, Lleida: Fundació Pública Intitut d'Estudis Ilerdencs, 239 p.

Si la simple agregació dels treballs d'història local, fets sense cap mena de coordinació, ja ha servit, malgrat el seu caràcter sovint dispers i puntual, per a enriquir la imatge global de la nostra història, em penso que els seus resultats podrien ésser encara molt més importants si aquesta tasca es coordinés, i per coordinar no vull dir que se subjectés a alguna mena de pla general formulat des de fora, sinó que se centrés entorn de propostes i programes col·lectius decidits des de baix —des de la iniciativa dels propis centres, partint cadascú de la seva perspectiva pròpia, però sabent entendre fins a quin punt pot apropar-se a la dels altres— per tal de definir una estratègia que fixi uns objectius generalitzables.

Tot empenyia que el congrés no finalitzés exclusivament en unes aportacions escrites, sinó que tot plegat fos l'inici d'un projecte col·lectiu. De ben segur que l'espurna que va contribuir a engegar-ne el motor fou la petita ponència presentada per Antoni Gavaldà i Joaquim Albareda, aleshores membre del Centre d'Estudis Socials d'Osona. Més clara no podia ser: «Els Centres d'Estudi en el context d'un futur present. Proposta de creació d'una Associació de Centres de Parla Catalana». L'Antoni Gavaldà i el Joaquim Albareda havien treballat la iniciativa a consciència amb propostes precises. Durant el congrés es va començar a configurar una comissió gestora per agilitzar tots els tràmits i presentar un esquema de funcionament i objectius necessaris per constituir finalment el 6 de juny de 1992 la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana. Entre el grup de centres d'estudis que van formar part de la comissió gestora que en va anar debatent l'estructuració inicial hi figurava l'IEV. Recordo bé com durant una mica més d'un any ens vam anar reunint en diversos indrets i com des de l'IEV hi anàvem l'Antoni i jo mateix. L'acta fundacional de la CCEPC la signaven dos representants de quatre centres d'estudis: el Centre d'Estudis del Bages, el Centre d'Estudis Socials d'Osona, el Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat i l'Institut d'Estudis Vallencs. En representació d'aquest darrer signàvem l'Antoni i jo mateix. A l'hora de constituir la primera Junta Directiva —que va presidir Mercè Renom, que en un altre capítol incidirà en el tema—, l'Antoni em va dir que si jo estava disposat a formar-ne part, a ell ja li semblava bé. Tanmateix, Gavaldà va estar molt vinculat a la CCEPC. Per exemple, en els primers congressos de la CCEPC, el de Lleida de 1994, el de Palma de 1997, el de Barcelona de 2001... I va ser l'Antoni qui va dirigir el *Llibre blanc del centres i instituts d'estudis de Catalunya* publicat l'any 1998.²⁰

No més difícil afirmar que en la constitució de la CCEPC, com un projecte de cultura en l'àmbit territorial dels Països Catalans, que partia de les experiències locals i comarcals, l'Antoni hi va tenir una bona part de paternitat, i que l'IEV hi va representar un paper important, en aquella voluntat i conceptualització que hem ex-

20 Antoni GAVALDÀ [dir.] (1998), *Llibre blanc dels centres i instituts d'estudis de Catalunya*, Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, 137 p.

pressat a l'inici: mostrar unes actituds obertes tenint present que en aquells moments sortosament formàvem part d'un conjunt de centres d'estudis important en l'àmbit de territoris de parla catalana, que tenien objectius similars, problemes semblants i inquietuds per compartir.

Sempre al costat dels centres d'estudis, la CCEPC i l'Institut Ramon Muntaner

El tarannà de l'Antoni, obert, falaguer, però també rigorós, exigent i complidor, ha sintonitzat sempre en la bona gent dels centres d'estudis, i sovint l'hem vist amunt i avall de la geografia per explicar-se des del coneixement i el convenciment, presentant els seus llibres, o els dels altres, en conferències, debats, taules rodones, etc. O també colgat de feina per encàrrecs que han caigut en bones mans, amb el sí per davant sempre que humanament ha estat possible, en la redacció d'articles que s'han publicat en revistes dels centres a partir de recerques més àmplies en què estava treballant o de documentació que havia caigut a les seves mans, en el seu constant peregrinar pels arxius.

L'Antoni va formar part del segon patronat de l'Institut Ramon Muntaner al cap de no gaire més de mig any de la seva constitució, com a patró nomenat per la Generalitat de Catalunya. Quan hi va haver el canvi al govern de la Generalitat de Catalunya a partir de les eleccions al Parlament del 16 de novembre de 2003, hi va haver un impàs en certa manera preocupant, o, potser millor dit, que ens va preocupar. L'IRMU tot just havia començat a arrencar i, per tant, encara no havia tingut temps de demostrar la solidesa del projecte. Nou govern a la Generalitat i, per tant, nous càrrecs al Departament de Cultura. En l'entrevista que vam mantenir amb el nou director dels Serveis Territorials de Cultura a les Terres de l'Ebre, Antoni Sabaté, davant del propòsit de canviar bona part dels patrons designats per la Generalitat de Catalunya, vaig suggerir alguns noms, entre els quals el d'Antoni Gavaldà. I efectivament va ser nomenat i va exercir com a patró de l'IRMU des de l'abril de 2004 fins al maig de 2007. Alguna vegada m'ha contat que quan el van proposar va manifestar que ell procedia del món dels centres d'estudis i que en el cas d'haver-hi votacions amb plantejaments diferents ell sempre donaria suport als plantejaments de la CCEPC. Sortosament els acords al patronat sempre s'han adoptat per consens i l'Antoni va contribuir, amb els debats corresponents, a fer possible l'afermament del projecte de l'IRMU.

El 2 de març de 2011 s'inaugurava al Palau Robert de Barcelona l'exposició realitzada per la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, l'Institut Ramon Muntaner i la Fundació del Món Rural «El món agrari a les terres de parla catalana». Una mostra que durant quatre anys va fer un circuit itinerant visitant uns setanta espais expositius. L'Antoni Gavaldà formava part del comissariat, junt amb Meritxell

Serret i Anna Vilaseca, de la Fundació del Món Rural, Xavier del Hoyo, de l'Institut d'Estudis Baleàrics, i jo mateix en representació de la CCEPC i de l'IRMU. Van ser dos anys llargs de treball intens en els quals la interlocució entre els membres del comissariat va ser constant en l'articulació del projecte.²¹

Des de la represa de *Plecs d'història local*, l'any 2007, sota la responsabilitat editora de l'IRMU i la CCEPC, l'Antoni va sumar deu anys de pertinença al consell de redacció als que ja portava d'èpoques anteriors. Com és habitual en la seva forma de ser, va participar en la majoria de reunions i va coordinar quatre números amb temàtiques properes als seus àmbits de recerca.²²

Amb l'Antoni, des de la nostra coneixença fins al present, ens hem trobat moltes vegades, diguem oficialment en estructures reglamentades: a l'IEV, en la comissió gestora de la CCEPC, en projectes i activitats de la CCEPC i l'IRMU, al patronat de l'Institut Ramon Muntaner, en els consells de redacció de *Plecs d'Història Local* i de *La Resclosa*, en presentacions de llibres i molts actes diversos. Però sobretot ens hem trobat en l'enteniment de tot plegat. Per a mi, des de les responsabilitats que mai de la vida hauria imaginat que hauria d'assumir, l'Antoni ha estat la persona amb qui més he pogut intercanviar opinions, saber per la seva valoració de l'encert o els dubtes que presenten les coses.

Recordo que quan érem a l'IEV i encara no havíem arribat a la quarantena, observant determinats personatges vallencs objecte d'una consideració desmesurada amb relació a l'obra feta, gairebé inqüestionats i venerats, ens dèiem que les coses calia fer-les en edats com les nostres —les d'aleshores—, perquè ens semblava que en la maduresa de la vida, molts vivien de poca renda, entre l'assentiment, la complaença descafeïnada i la poca substància. Els anys han passat i almenys a mi em sembla que no ens hem convertit en allò que aleshores no ens agradava, i potser sí una mica en allò que admiràvem d'altres referents que havíem conegut. En el cas de l'Antoni, no en tinc cap mena de dubte. L'Antoni no ha escrit ni per complaure ni per ser complagut, sinó amb voluntat de generar una obra historiogràfica sòlida i extensa. Una obra que ha tingut l'epicentre original a Vallmoll, a Valls i a la comarca de l'Alt Camp, la qual temàticament s'ha anat estenent territorialment. Una obra sempre en contacte amb la societat en la qual s'havia originat, amb persones concretes i amb una consideració sempre molt especial cap als centres d'estudis, el sector agrari i el món cooperatiu. Tocar temes de l'època franquista, com la repressió i el sindicalisme agrari, li ha conferit una apreciació molt ajustada de la llarga dictadura, una capacitat de formular un rebuig fonamentat

21 Fou publicat el catàleg corresponent: *El món agrari a les terres de parla catalana* (2011), Institut Ramon Muntaner; Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana; Fundació del Món Rural, 165 p.

22 El 140: *El cooperativisme agrari: canvis i continuïtats*; el 155: *El sindicalisme franquista*; el 159: *El paper dels sindicats agrícoles. Interessos econòmics segrestats per la política*; el 166: *Avatars socials de les relacions de treball*. A més, Gavallda va col·laborar-hi amb diverses ressenyes i algun altre article.

a determinats personatges que interessadament s'havien intentat emblanquir, i a persones destres en el canvi de jaqueta. En les actituds que minimitzen la magnitud de la repressió i la manca de llibertats. Però al mateix temps ha tingut la capacitat d'entendre les relacions socials humanes durant l'època estudiada, deixant de banda apriorismes repetits, al mateix temps que ha valorat amb contundència les persones que sempre van mantenir la dignitat malgrat el cost que suposà per a les seves vides.

En aquestes pàgines he intentat fer una mirada a la implicació social d'Antoni Gavaldà, des de la proximitat de la coneixença i de les coincidències en àmbits concrets, des de l'amistat que hem conreat al llarg dels anys. Una implicació social que no es pot parcel·lar, sinó que ha estat en contacte permanent amb els altres àmbits de la vida professional i acadèmica. En el fons Gavaldà procedeix d'un àmbit familiar pagès en el qual treballar ha estat raó de vida, l'única manera possible de tirar endavant. En la pagesia de les nostres terres hi ha grans exemples i capacitats de treball individual sumades a unes grans dosis de generar sinergies col·lectives des de la cooperació. En el fons potser és això el que caracteritza molt sintèticament l'actuació social de l'Antoni Gavaldà. Tanmateix, més enllà del que hem escrit aquí, de ben segur que hi ha moltes altres coses que hauran quedat al tinter.

Acte de reconeixement a Joana Noguera, directora de l'Escola Normal de Tarragona, celebrat amb motiu de la seva jubilació (2006).

Antoni Gavaldà i els *Plecs d'Història Local*

Jesús Mestre Campi

Taller d'Història de Sarrià
Exdirector de *Plecs d'Història Local*

Amb l'Antoni ens vam conèixer cap a finals de 1989. Aleshores estava a punt de deixar la direcció de *L'Avenç*, però dedicava molts esforços als *Plecs d'Història Local*. De bon principi em va sorprendre gratament l'energia, l'entusiasme i la franquesa que despremia l'Antoni i se'l va incorporar al Consell de Redacció, a partir del número 25, al febrer de 1990. Començava, d'aquesta manera, una relació personal intensa que es va allargar mentre vaig dirigir la revista.

Plecs d'Història Local (*Plecs*) és un projecte que *L'Avenç* i la Diputació de Barcelona van començar al febrer del 1986, amb en Joan Fuster Sobrepera com a director, en Jordi Barrachina com a redactor i un consell de direcció en què hi havia Joaquim Albareda, Jordi Andreu, Joan Camús, Andreu Mayayo, Xavier Pedrals, Jordi Romeu, Antoni Simón i Lina Ubero. Com es recull a la «Presentació» del núm. 1, es fa ressò de l'expansió quantitativa i qualitativa de la història local de la mà de joves historiadors, i proposa «facilitar la comunicació entre els investigadors de tota Catalunya, estimular la coordinació d'aquells que treballen en camps comuns, afavorir la difusió de les diverses experiències que els Centres i altres institucions tirin endavant dins de les seves comunitats, i per descomptat, donar a conèixer a nivell nacional aquells treballs i experiències més notables». Els objectius eren clars i es van estructurar les setze pàgines de la revista en aquest propòsit: dos articles llargs, una secció extensa de noticiari, crítica de llibres i revistes, i una tria de novetats. Tot sobre història local.

Quan se'm confià la direcció de *Plecs*, a l'abril de 1988 (núm. 14), recordo que hi havia una carpeta ben plena d'articles que arribaven a la redacció. La crida als joves historiadors havia tingut èxit, però al mateix temps amenaçava a col·lapsar la revista i

no era fàcil gestionar tants materials sense ferir ningú. En els primers números es van publicar els articles que ens van semblar més interessants, però també se'n van retornar molts. L'editorial del número 16 esmentava el primer canvi que s'implantava, que era el d'anar deixant de publicar articles de caràcter descriptiu, per «potenciar els aspectes informatius, de coordinació i de debat». Hi havia moltes revistes locals i publicacions que donaven a conèixer aquells treballs, però cap es dedicava a facilitar la coordinació i el debat sobre la història local.

El primer pas d'aquesta nova etapa es va fer al número següent, el 17, a l'octubre de 1988, en el qual s'anuncià la publicació de les «Guies d'Història Local», un recull de fitxes sobre els arxius, biblioteques, centres d'estudis, museus, publicacions d'una comarca; la primera va ser el Berguedà. I se'n van publicar un munt. En el mateix número hi havia un article d'Agustí Alcoberro: «Llegir història local o fer-la», i una entrevista a Albert Garcia-Espuche.

El número següent, el de desembre, el vam dedicar al I Col·loqui Internacional d'Història Local que s'havia fet a València el mes anterior, centrat en el tema de l'«espai viscut». Va ser una sacsejada: la història local catalana s'obria a altres experiències similars en l'àmbit internacional. En els *Plecs* següents es continuarà insistint en aspectes metodològics i internacionals; per exemple, al d'abril de 1989 s'hi publica una conversa llarga sobre microhistòria entre Giovanni Levi i Pedro Ruiz Torres, o s'hi fa ressò d'experiències de «tallers d'història» com els de l'Hospitalet de Llobregat i de Maçanet de la Selva (núm. 22).

El Consell de Redacció de *Plecs*

A la tardor de 1988 també s'inicia una remodelació progressiva del Consell de Redacció de *Plecs*. S'hi van mantenir diverses persones que estaven en el projecte des dels inicis i que continuaven tenint-hi una participació ben activa, com Joaquim Albareda, Jordi Andreu, Andreu Mayayo i Xavier Pedrals. Però es va començar a incorporar persones com Mercè Renom (desembre 1989), Joan Boadas, Agustí Colomines i Roger Marcet (setembre 1989), i finalment, al febrer de 1990, l'Antoni Gavaldà. Jordi Barachina seguia com a cap de redacció i Jordi Cortadella com a coordinador. Aquest equip, amb pocs canvis, es va mantenir en els anys següents. Va ser la construcció d'un equip de treball que, a part de les periòdiques reunions del Consell de Redacció (no eren fàcils, la majoria de membres vivia en comarques llunyanes de Barcelona), també tenia molt de contacte amb la majoria de membres. L'Antoni Gavaldà va ser un element aglutinador d'aquest equip.

Plecs va potenciar monogràfics vinculats a les guies d'història local, per exemple el dedicat a Andorra (núm. 21), o als arxius (núm. 23) i els museus (núm. 24). I ben

aviat l'Antoni comença a deixar la seva empremta a *Plecs*: al juny de 1990 prepara una revista dedicada als «centres d'estudis locals», amb la transcripció d'una taula rodona en què van participar Xavier Garcia, autor del *Llibre blanc sobre la història local a Catalunya*; Josep M. Gasset, de l'Institut d'Estudis Ilerdencs; Maribel Ollé, de CEC del Baix Llobregat; Xavier Pedrals, de l'Àmbit de Recerques del Berguedà; Josefina Salord, de l'Institut Menorquí d'Estudis; Ramon Servalls, de l'Institut d'Estudis Balearics, i Josep Santesmases, de l'Institut d'Estudis Vallencs. El mateix Antoni n'era el moderador. En aquesta taula es va debatre la situació del moment dels centres i dels instituts d'estudis, sovint massa tancats al seu propi territori; les mancances de finançament i subvencions, cosa que porta a la dependència del voluntariat; o la investigació i les publicacions que, sovint, no tenen prou nivell científic. Però el tema més destacat va ser el de la coordinació: «la necessitat de crear unes fórmules de coordinació entre tots aquests centres. En concret ¿què pensen de la proposta de federació entre centres d'estudis tal com s'ha plantejat des de *Plecs*?, segons proposa l'Antoni als participants de la taula. També es publica un cens de més de seixanta centres d'estudis de Catalunya.

En la taula rodona sobre centres d'estudis sorgien dos dels temes que més preocupaven a l'Antoni: la qualitat i difusió de les publicacions locals i la coordinació dels centres d'estudis.

Congressos d'història local

El congrés de València de 1988, «L'espai viscut», havia posat en primer pla l'interès de renovació dels estudis locals. Aquesta renovació tenia el contrapès de les trobades anuals de l'Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos, en què prevalia una visió més tradicional dels treballs científics en l'àmbit local. La trenta-cinquena assemblea va tenir lloc a Valls i Vila-rodona al novembre de 1989, organitzada per l'Institut d'Estudis Vallencs. Es va cercar més rigor científic, una organització seriosa i, per primera vegada, les actes (tres volums) es van publicar just abans del congrés. Aquesta assemblea va mostrar respecte davant la llarga i valuosa trajectòria dels «estudiosos locals», iniciada el 1950, però també apostava per la renovació i per atraure els joves historiadors, majoritàriament de formació acadèmica (Xavier Garcia, núm. 25, p. 380-381). Les assemblees següents (Tremp, maig de 1990; Amposta, octubre de 1991, etc.) van mantenir en molts sentits el camí proposat a Valls.

Hi havia un gran interès a fer congressos. A l'abril de 1991 es va convocar el I Congrés de Centres d'Estudis de Parla Catalana a Lleida, organitzat per l'Institut d'Estudis Ilerdencs. Hi van participar la Institució Valenciana d'Estudis i Investigació, l'Institut de Cultura Juan Gil-Albert d'Alacant, l'Institut d'Estudis Balearics, l'Institut d'Estudis Eivissencs, l'Institut d'Estudis Gironins, l'Institut d'Estudis Ilerdencs, l'Institut

d'Estudis Vallencs, l'Institut Menorquí d'Estudis, el Centre d'Estudis Socials d'Osona i la Societat Arqueològica Lul·liana. *Plecs* també hi va ser present. En una ponència presentada conjuntament per Joaquim Albareda i Antoni Gavaldà es va fer un planteig clar i directe a favor de «la creació d'una associació de centres d'estudis per intentar una coordinació que establis sobretot uns contactes entre els projectes i les realitats de cada centre» (Joan Santesmas, núm. 33, pàg. 508). També cal fer referència a la ponència presentada per Josep Fontana i Jorge Wagensberg, que proposava línies d'actuació conjunta entre els centres d'estudis i les universitats per establir criteris per estructurar treballs de recerca comuns. Finalment es va crear una «comissió gestora» (amb l'Antoni i en Joaquim com a principals animadors), encarregada de fer propostes per a la creació d'una coordinadora. S'hi havia sembrat una llavor que no tardaria a germinar.

Paral·lelament, L'Avenç, amb el patrocini de la Diputació i l'Ajuntament de Barcelona, preparava per al novembre de 1991 el I Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya. El congrés va tenir lloc poques setmanes després de la XXXVII Assemblea d'Estudiosos, que es va organitzar a Amposta, que *Plecs* també va seguir i hi va dedicar bona part de la revista núm. 35; també va informar-ne àmpliament en els números següents (pàg. 540 i 556, amb una ressenya de Joan. M. Miró). El núm. 37 (p. 561-568) el vam dedicar al Congrés de L'Avenç amb la crònica de Vicent S. Olmos i Evarist Caselles i la valoració «Després del congrés», signada pel Consell de Redacció de *Plecs*. S'hi recollia l'opinió de Pere Anguera, que alertava «de les dificultats que tant la recerca com les publicacions d'història ja comencen a tenir i que poden augmentar en els propers anys». O els quatre punts que Llorenç Ferrer considerava essencials de cara a una coordinació necessària: « cercar convenis conjunts amb l'administració; emprendre programes col·lectius de recerca; política de publicacions que contempli una rendibilització racional; i, finalment, la urgència de crear una federació o associació de centres d'estudis que coordini els punts anteriors ».

Al novembre de 1993 va tenir lloc el II Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya, ara amb un tema monogràfic: «Formes i relacions del poder local a l'època contemporània». Amb un format similar i temes diferents, els congressos de L'Avenç es van anar fent fins al 2003, quan se'n va organitzar la vuitena i darrera edició.

La Coordinadora de Centre d'Estudis de Parla Catalana (CCEPC)

El projecte de la Coordinadora anava avançant: a l'abril de 1992 ja hi havia prop de cinquanta entitats adherides. Es va convocar l'Assemblea Constitutiva el 6 de juny, al Casino de Vic, amb la presència de representants de 23 entitats, se'n van aprovar els Estatuts i es constituí formalment la CCEPC. L'any següent, en l'assemblea de Valls del 26 de juny de 1993, es va elegir la primera Junta de Govern de la CCEPC, que allibe-

rava la comissió o junta gestora que des del congrés de Lleida de 1991 dirigia l'entitat. La presidència va recaure en Mercè Renom. També es decidí fer un butlletí i s'anuncià el projecte d'organitzar un congrés científic al novembre del 1994, a Lleida.

L'evolució posterior de la Coordinadora és ben coneguda: l'any 1999 comença la publicació de *Frontissa*, el butlletí semestral de l'associació; el 2003 es constitueix juntament amb la Generalitat la fundació privada Institut Ramon Muntaner (IRMU). Al febrer de 2007, després que L'Avenç i la Diputació de Barcelona donessin per tancada l'etapa de *Plecs* al juny de 2006, la CCEPC i l'IRMU en van recuperar la capçalera i van reestructurar els *Plecs d'Història Local*, de manera que en van publicar el número 124 al febrer de 2007, el primer de la segona època. Al novembre la CCEPC va rebre el Premi Nacional de Patrimoni Cultural 2007. L'any 2020 ha tingut lloc el XII Congrés de la CCEPC, que ja té més de 120 entitats associades, i *Plecs* ha arribat al número 179.

L'Antoni Gavaldà, arreu

A partir del número 50 (abril 1994) no vaig poder mantenir la mateixa dedicació a *Plecs* que anteriorment, tot i continuar sent-ne el director fins al número 70, al juliol de 1997. Havia procurat que la revista fos «una plataforma de debat i d'intercanvi, de difusió de les nombroses iniciatives que sorgien d'arreu de la historiografia local catalana, en un període de molta producció editorial. *Plecs* no s'havia limitat a tenir una actitud passiva, sinó que ha procurat aportar el seu gra de sorra a aquelles iniciatives vinculades amb la història local», tal com vaig escriure al darrer editorial. Comparteixo la valoració que Ramon Arnabat, Joan Santesmases i Josep M. Pons fan d'aquesta etapa, en els seus articles al número 150 de *Plecs* (juliol-agost de 2013).

L'Antoni Gavaldà va ser essencial per complir aquests objectius i, sobretot, el guia per portar *Plecs* en el complex món dels centres i instituts d'estudis del país. L'arquitecte de la CCEPC va ser ell, amb l'ajuda necessària de Joaquim Albareda i d'altres membres del Consell de Redacció. I l'Antoni era per arreu, convocant reunions i establint aliances, fent propostes, organitzant i, sempre, donant ànims a tothom. Tot i ser el darrer d'incorporar-se al Consell de Redacció de finals dels vuitanta, al llarg dels noranta en va ser el membre més actiu i encara va continuar amb *Plecs* fins al juny de 2006. Segurament també va ser decisiu en la continuïtat de la revista en la CCEPC.

En va ser un col·laborador molt actiu: fent-hi multitud de ressenyes de llibres, una tasca que considerava essencial en el seu afany de difondre la història local de qualitat. Però igualment l'Antoni hi va escriure un munt d'articles i hi va dirigir diversos dossiers, com «Història local i ensenyament» (juny 1991) o «Les ciències socials en expansió: ressituar la política» (octubre 1993), entre altres, sempre rodejant-se de grans especialistes. Les seves idees i la seva feina incansable van ser decisives per ajudar a modelar els *Plecs* i que avui continuïn tenint un paper destacat en la historiografia local catalana.

Unes paraules per a l'Antoni des de la Fundació Roca Galès

Patronat de la Fundació Roca Galès

Antoni Gavaldà neix a Vallmoll, l'any 1950, al si d'una família molt vinculada al moviment cooperatiu, farcida d'experiències de cooperació en el món agrari. El seu pare, pagès, a més de ser de la junta del Sindicat-Cooperativa amb diversos presidents, tingué la responsabilitat del magatzem cooperatiu durant més de vint-i-cinc anys. S'hi afegeix, a més a més, que altres components familiars assumiren compromisos solidaris en moments clau de l'entitat. Per això, per a l'Antoni, la cooperació va ser una cosa viscuda ja des de la família i el seu entorn més proper.

Cursa estudis universitaris a la Universitat de Barcelona amb el mestre geògraf i didacta Enric Lluch, que l'introdueix en el món de recerca del cooperativisme.

La seva vida personal i professional ha estat marcada pel cooperativisme i pel treball cooperatiu. Per això, l'Antoni defineix el cooperativisme com un mitjà economicosocial de gran potència, per al present i per al futur, que, mig despert i mig endormiscat, es va obrint camí. En paraules seves, «creiem que el treball cooperatiu ha d'arrelar des de la base o no serà. Això vol dir activar-lo des d'edats primerenques. Està demostrat que els primers anys de l'alumne, aquest interioritza allò que està fent i sobretot com ho treballa, i que la manera d'aprendre el marcarà. Si el que prima en el seu aprenentatge és el treball individual, a vegades descarnadament competitiu, a aquest alumne ja adult li costarà participar del treball col·laboratiu, d'autoajuda. Entenem, per tant, que cal solidificar una sèrie de valors».

En el seu treball és una constant l'ensenyament dels valors de la cooperació i la didàctica, reconvertint l'ensenyament per ajudar a cercar estratègies que apropin i facin atractiu el treball cooperatiu a l'aula, sense menystenir mai el treball personal.

Amb les ensenyances de l'Antoni sabem que sense la pràctica de la cooperació serà difícil que surtin cooperadors. No ens enganyem: traslladant-ho al món productiu, quantes cooperatives hem vist trontollar perquè no tenen clar què vol dir ser cooperador? De fet, una persona cooperadora es forma cooperant en reflexió, treballant en el dia i a dia i reflexionant sobre aquest treball, sobre la manera de dur-lo a terme, en col·laboració amb els altres, avantposant la persona i el col·lectiu, no només analitzant la legislació de BOE o del DOGC, ni de lleis de cooperatives. Totes aquestes coses ens les explicava en una entrevista a la revista *Cooperació Catalana*, que edita la Fundació Roca Galès, de la qual és patró des del 18 de maig del 2000, en la qual hem pogut gaudir de la seva feina d'investigació i recerca cooperativa.

Per a l'Antoni, el cooperativisme és important per ensenyar i per aprendre, i és un instrument clau per a la didàctica de les ciències socials i per a la didàctica en general, perquè «sense la cooperació la humanitat segurament no existiria. D'exemples de cooperació antics n'hi ha amb escreix. Uns exemples: el pagès tornajornals, en autoajuda solidària amb un altre, o l'aiguader que repartia l'aigua per regar d'un rec comunitari fent tandes horàries, comportant que a tothom algun cop li toqués franges nocturnes i festives, etc.». Sense renunciar al referent sempitern de Rochdale, per a l'Antoni no hem d'oblidar mai que un dels principis cooperatius des dels inicis del cooperativisme és la formació, tant la interna dels mateixos associats per enfortir el moviment, com l'externa dels que no ho són, per difondre, per mostrar-los una nova filosofia. I d'això n'ha fet una part fonamental de la seva vida professional, perquè està convençut que aquests valors s'han de traspasar a l'escola, perquè «treballar cooperativament no s'aprèn per intuïció o donant una lliçó sobre el tema. Un no neix amb els valors de la cooperació assumits».

Ferm creient que les ciències socials són una àrea per ajudar a formar-se en la cooperació i per poder-la aplicar, fomentant l'esperit crític i l'argumentació, aspectes bàsics per a una cooperació de futur, n'ha fet bandera durant el seu exercici professional. Per a l'Antoni, la cooperació a l'ensenyament activa molts referents, que convenientment practicats són essencials per a un aprenentatge eficaç. Des de les ciències socials, que són la seva àrea de coneixement, creu que aprenem a «valorar les idees dels altres, a desterrar les veritats absolutes, a la necessitat de diàleg per arribar a consensos, a la llibertat per poder opinar i decidir, a assumir la responsabilitat per la participació, al domini de l'autocontrol en la paraula per expressar les idees precises, a donar opinió per poder argumentar amb qualitat, a la necessitat de saber per a poder decidir amb més fonament, a la comprensió de nocions politicoeconòmiques que li permetin entendre la societat per poder avaluar processos, etc.».

A l'article que abans hem esmentat ens deia que la cooperació és innata en els éssers vius, però que aquest valor no era prou present a l'ensenyament, que els programes

d'aprenentatge posaven l'èmfasi en el creixement individual i no en el del grup, mentre que la cooperació pretén que l'aprenentatge sigui grupal des de la individualitat, que allò que un té més facilitat per assolir serveixi d'ajuda per als altres; en definitiva, que el benefici del saber s'universalitzi.

El seu compromís ètic i amb els valors cooperatius l'han fet treballar per traslladar aquest concepte social a l'escola, i a tots els àmbits de la seva vida, per a una societat més justa i, per tant, més equitativa.

Aquesta manera de veure la vida i els valors de l'Antoni, que el doten de la seva gran humanitat, afabilitat, generositat, i amb la mateixa proporció, el seu coneixement, el seu rigor, la seva capacitat de treball i la seva exigència, sobretot autoexigència amb si mateix, els ha traslladat a la seva vida professional, i els aporta dia a dia a la nostra fundació, enriquint-la, de manera que és un dels pilars que contribueix a assolir els seus objectius i finalitats, tant amb la resta de companys de patronat com amb tot l'equip que la conforma, compartint la seva saviesa de manera franca, creativa i humil, sense pretendre cap reconeixement ni protagonisme. Possiblement sense l'Antoni la Fundació també hi seria, però no seria l'entitat de la qual estem tan orgullosos.

Especialment des que l'any 2005 va assumir la direcció de la col·lecció de llibres Cooperativistes Catalans, que coediten Cossetània i la Fundació Roca i Galès amb l'objectiu d'estudiar i de difondre la vida i l'obra de les persones que han forjat el cooperativisme català, en les seves múltiples varietats al llarg de la història dels segles XIX i XX; i percebre de quina forma incidiren en l'estructura cooperativa i en l'àmbit socioeconòmic en què es van moure. Pretén, doncs, posar al descobert persones vinculades al cooperativisme sovint poc estudiades o que resten en l'oblit, dins de la qual és autor dels volums referents a Josep M. Rendé i Ventosa (2005), Benet Vigo i Trulls (2007) i Josep Roig i Magrinyà (2018).

Per acabar aquestes poques paraules per definir el que per a nosaltres és l'Antoni, volem recollir les paraules que li dedica un dels nostres patrons, de ben segur un dels que, pel llarg període que han compartit al patronat, més l'ha tractat.

Antoni Gavaldà: elogi de la seva humanitat

Daniel Jover Torregrosa (company del Patronat de la Fundació Roca i Galès, 2016-2020)

Estimat Antoni, ara que et jubiles laboralment parlant pots comprovar que la felicitat i la serenitat es guanyen amb l'edat. Sembla que arribes a disposar de més estratègies cognitives i emocionals per comprendre-ho tot... Cal prendre distància amb les coses que no t'agraden i deixar-les anar aprenent a acollir el que de bo es presenta... Quan els sentiments i les emocions es van reconeixent millor, també et permeten tenir més capacitat de comprensió i perdó. Les situacions agradables que proporcionen plaer duren

més, i pateixes menys... Aprenem a relativitzar determinats afers... Deixà'm compartir algunes reflexions i consideracions. En aquest text d'elogi faig servir deliberadament la primera i la tercera persona perquè m'agrada jugar amb el llenguatge. Ara que ets un «jubilat jubilós!» de la Universitat Rovira Virgili de Tarragona és bonic endinsar-se en els records d'un paisatge i d'unes vivències en què flueix el temps continu d'una vida... entre espais discontinus: apreciem millor el valor de les petites alegries; trobem moments eterns en forma d'instantos efímers... Experiències compartides que —sent passat— únicament recobra nova vida en el present de la rememoració... Tot ho fem més bonic ara que ho recordem... Italo Calvino ja ho deia: «Ricordare és ritornare a pasare per il cuore!»

Estic segur que totes les persones que el coneixem i el tractem coincidim en dues coses: l'Antoni Gavaldà és una persona pròxima, amable i plena d'humor, que inspira confiança, però al mateix temps, gens frívol ni superficial, és recte i autoexigent, i per això demana als altres exigència i coherència. El seny, la seva profunditat i l'esperit crític fan d'ell una persona que ajuda a entendre moltes coses de la societat i de l'economia social. Té curiositat pel món que l'envolta i ho sap situar en el context i el marc històric per comprendre'l millor.

Si el bon sentit el fa didàctic, la seva vocació com a historiador i professor l'han configurat com a prudent home de consell: improvisa poc, es prepara molt. El seu caràcter ferm sovint provoca el somriure cercant l'assentiment o complicitats, posant consens en moltes converses i en situacions difícils. No podem ignorar que la relació d'amistat es construeix a partir del respecte i del desafiament a la intel·ligència de l'altra persona. Aquests éssers estimats —fonamentals— ens inspiren i ens ajuden a ser millors. Són imprescindibles perquè la humanitat avanci en justícia, compromís social i que sigui digna de tal nom.

Amb el Gavaldà tothom s'hi troba bé, tot i que defensa amb convicció i tossuderia els seus punts de vista i sap argumentar els seus criteris perquè els ha rumiat i enraonat abans. La seva persona no es pot separar del seu pensament històric d'arrel social i avançat, i amb compromisos sempre fronterers, ha merescut el respecte i la confiança de tothom qui l'hem conegut i que ha plasmat en la seva obra escrita producte de recerques de memòria històrica.

L'Antoni Gavaldà mostra un talent obert a les diferents maneres de pensar, sempre amb un estil personal propi. Auster i senzill, però gens ingenu. Amb una capacitat de tractar tota mena de persones amb naturalitat i estima. Un *homo universalis*, en dirien els antics. Respectuós amb les persones d'idees o d'opcions de vida diferents i sincerament fidel a les amistats... La seva presència garanteix en un grup la bona conversa, l'interès, l'amabilitat i un bon ambient.

Estic convençut que els seus alumnes, companys professors d'universitat o del Patronat de la Fundació Roca i Galés el recordarem també com el professor honest amb dedicació rigorosa a la preparació de les classes, corregint exàmens... En tota la seva activitat traspuja també la seva preocupació social i compromís amb la justícia i el cooperativisme, la seva gran passió com demostra en els seus estudis i recerques històriques vinculant els dos pols on gravita la història crítica de l'economia social i solidària de Catalunya, una dialèctica entre memòria i esperança.

Hem tingut la fortuna de conèixer-nos a la Fundació Roca i Galés, on és la persona que il·lumina amb les seves anàlisis del moment social i polític, que situa un problema en la història, que amb un suggeriment obre la mirada massa estreta o curta i, en tot moment, anima, uneix i persevera, amb el seu humor irònic però sense arribar al sarcasme ni al cinisme. Gràcies a la paraula i la relació humana que entranyablement ens vincula amb els seus llaços invisibles, tenim la certesa que ens tenim uns als altres per continuar teixint i trenant les relacions que donen forma i sentit de plenitud a la vida. Saber mirar i saber escoltar són tasques essencials: escoltem amb més proximitat la paraula càlida pronunciada des de l'afecte que els missatges publicitaris de coses contemporànies i de la hipermodernitat banal orientades al que és comercial. Sabem que la realitat és un procés relacional complex amb múltiples interdependències i equilibris. Però les persones encara tenim una densitat social i relacional més intensa que s'expressa no solament en la necessitat de rebre i proveir cures, sinó en l'anhel d'estimar i ser estimats.

Per continuar vivint i lluitant per una vida digna en comú, cal ressituar la vida i les relacions humanes al centre de la política i del cooperativisme, i per a això necessitem educació i respecte. Amb tu aprenem a gestionar i conduir els conflictes d'interessos, les lluites de poder o les pors pròpies de la condició humana que es donen sempre en totes les organitzacions i institucions.

Benvolgut Antoni, potser la felicitat consisteix a acceptar amb alegria el que la vida ens regala i deixar anar també tot el que la vida ens pren encara que no ho compreguem. L'únic que no hem de perdre mai és el sentit de l'humor. Com a bon historiador saps la importància de viure amb memòria i esperança incloent una serenitat no exempta d'intensitat, deixant anar les pors i sentiments de culpa, aprenent a comunicar-nos, a expressar el que som i sentim... a explorar amb rigor i curiositat la realitat complexa cercant la veritat sempre amb honestedat!

Arriba un moment que no has de demostrar res a ningú, únicament restem sols davant la pròpia consciència perquè l'únic que queda són els rastres de l'amor amb les petjades d'amistats que anem deixant... mentre intentem deixar el món una mica millor que com el vam trobar... Gràcies i bona *jubilatio*!

Compromisos compartits

Mercè Renom Pulit

Primera president de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana

La trajectòria cívica i acadèmica d'Antoni Gavaldà és llarga i admirable per la generositat i la persistència dels seus compromisos mantinguts entre el mestratge en la Universitat Rovira i Virgili i la implicació en moltes iniciatives col·lectives de base. En parlem entre tots en aquest llibre. En el meu cas, la meua relació amb Antoni Gavaldà ha estat discontinua i d'una proximitat física limitada. Ens ha vinculat el compromís amb el territori i amb el col·lectiu dels centres d'estudis locals i comarcals: ell a les terres de Tarragona i jo a les del Baix Llobregat. Malgrat la distància, és important destacar la confiada relació que ens uneix. I això ho hauríem d'atribuir a unes vivències i a unes conviccions semblants que han guiat una part dels nostres compromisos. I en el camí de la realització d'aquests compromisos, ens vam trobar treballant junts per un objectiu que vam ajudar a néixer i ha arribat a tenir molta transcendència: la constitució de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana.

Antoni Gavaldà pertany a les generacions que vam fer estudis universitaris en aquells anys en què aquesta institució de caràcter elitista va començar a massificar-se i a expandir-se en el territori. Convé recordar que fins a finals de la dècada de 1960 l'única universitat catalana era la de Barcelona i que pràcticament totes les disciplines s'impartien en l'edifici històric situat a la plaça de la Universitat. Amb la descentralització, va augmentar el nombre de persones que acabaven llicenciatures, i entre elles, moltes noies. També va ser a poc a poc que va augmentar el nombre d'instituts d'ensenyament mitjà. En el meu cas, que vaig fer el batxillerat en un col·legi de monges, a Sabadell, vaig haver de fer el PREU a Barcelona el curs 1960-1961, perquè a la meua ciutat no hi havia cap institut d'ensenyament mitjà i el preuniversitari només es feia en escoles religioses per als nois (i, és clar, aleshores no podíem estudiar junts). Per la seva banda,

els estudiants de Tarragona van començar a tenir els estudis universitaris més a prop quan l'any 1971 la Universitat de Barcelona va establir-hi una delegació i va facilitar els estudis i les tesis a joves del territori, com al mateix Gavalrà.

El creixement del nombre de persones amb títol universitari va repercutir en l'enriquiment dels centres d'estudis que feia poc o molt temps estaven dedicats al co-neixement del territori i a la preservació cultural i del patrimoni. Eren moments en què els centres van ser molt actius en la construcció d'una cultura democràtica i en la recuperació de la identitat territorial. Des dels seus inicis van ser una eina excel·lent de participació i formació comunitària, com també ho eren les associacions de veïns, o les associacions de pares (ara de pares i mares) d'escola. Aquell dinamisme associatiu dels anys 1970 i 1980 va caracteritzar els últims anys del franquisme i la Transició. Els centres d'estudis eren un lloc per trobar-hi coneixement i aportar-n'hi. I en unes dècades en què s'havia donat una mobilitat territorial important, i en un moment que algunes persones havíem deixat el nostre territori natal per situar-nos allà on començàvem una altra etapa, com va ser el meu cas, eren un espai on es podia anar integrant i fer arrels. Això va ser per a mi el Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat (CECBL), que vaig ajudar a refundar l'any 1980. I potser, també, l'Institut d'Estudis Vallencs va contribuir a enfortir la vinculació a Valls d'Antoni Gavalrà, nascut a Vallmoll.

El dinamisme que va tenir el CECBL, compromès en aquella onada creativa de cultura i territori, també hi era en altres centres. Nosaltres teníem algunes notícies del que s'hi feia, però sense cap mena de connexió formal. Desitjàvem saber quins eren els seus objectius, com s'organitzaven, quins problemes tenien, què publicaven. I en aquesta xarxa que encara no estava enllaçada, coincidíem molts socis de diversos centres, com Antoni Gavalrà i com jo mateixa, sense que aleshores ens haguéssim conegut, encara.

Eren moments en què es feien tesis doctorals que projectaven interrogants històrics d'ampli abast en territoris concrets. Va ser així en el cas d'Antoni Gavalrà, que l'any 1988 va presentar a la delegació de Geografia, Història i Filosofia de la Universitat de Barcelona, establerta a Tarragona, la seva tesi doctoral sobre l'associacionisme agrari català a partir de l'estudi de la Societat Agrícola de Valls (1888-1988).¹ Com sabem, aquest treball de Gavalrà, publicat l'any següent,² forma part d'una llista llarga de llibres i articles d'aquest autor sobre sindicalisme i cooperativisme agrari, tant d'estudis de persones com de col·lectius. I també forma part de la seva adscripció compromesa al moviment cooperatiu i de la pagesia, com explicaran altres persones.

1 GAVALDRÀ TORRENTS, Antoni (1988), «L'associacionisme agrari a Catalunya. El model de la Societat Agrícola de Valls: 1888-1988», tesi doctoral dirigida per l'historiador Pere Anguera Nolla, Tarragona, Universitat de Barcelona, Facultat de Lletres, 4 vol.

2 GAVALDRÀ TORRENTS, Antoni (1989), *L'associacionisme agrari a Catalunya. El model de la Societat Agrícola de Valls: 1888-1988*, Valls: Institut d'Estudis Vallencs, 2 vol.

També en aquells anys hi hagué debats interessants —amb acords i desacords des de l'acadèmia— sobre el paper de les aportacions locals en el coneixement històric català. Per exemple, aquest va ser l'eix d'un dels primers actes del Cercle d'Estudis Històrics i Socials de Girona, que tenia entre els seus objectius, la voluntat d'«ajudar a l'aprofundiment dels estudis locals i a trencar l'aïllament en què sovint es mouen els investigadors i els erudits locals». Al novembre de 1984, el Cercle convocava els historiadors i professors de la Universitat Autònoma Josep Fontana, Enric Ucelay Da Cal i Josep M. Fradera per debatre sobre metodologia i història local.³ Entre els límits atribuïbles a la història local, a més dels nivells científics que se li havien d'exigir, es constatava la dificultat d'accedir a la ja vasta producció que sorgia fora de les universitats, que tenia una circulació limitada. Cal recordar que els àmbits acadèmics van ser força reticents a donar-li un reconeixement científic i a incorporar resultats locals a les visions més generals, amb la remarcable excepció del cinquè volum de la *Història de Catalunya* (1988), en què Josep Fontana recull un llista llarga d'estudis locals en la bibliografia de referència.⁴

Però aleshores ja començava a qüestionar-se una història de Catalunya que havia estat enfocada bàsicament des del punt de vista polític i des de Barcelona. El que es feia en els centres d'estudis encaixava molt bé en els moviments de renovació historiogràfica que incorporaven els fets socials i econòmics en els esdeveniments. També amb els plantejaments de la microhistòria. Entre els valedors de la història local recordem l'historiador Josep Fontana, que l'any 1986, en la presentació de la primera recerca col·lectiva del CECBL ho expressava així:

De fa temps, estic convençut de la importància objectiva que té, per tal d'assolir una renovació profunda de la nostra història, aquest revifament recent de la història local, que es ve manifestant d'uns anys ençà entre nosaltres. D'una història local que, tot entroncant amb una vella tradició, és, però, tota una altra cosa. En primer lloc, pel fet que ha estat vivificada per l'acció de les joves generacions d'investigadors formats a la universitat, que hi han aportat una preparació millor i una voluntat d'obertura més enllà del localisme sovint massa estret. En segon lloc, i com a conseqüència d'això, perquè si és local en la temàtica i la documentació, no ho és en l'enfocament: perquè el que vol ser —i sovint assoleix d'ésser— és història de Catalunya vista des de Vic o des de Sabadell o des del Baix Llobregat.⁵

3 FONTANA, Josep; UCELAY DA CAL, Enric; FRADERA, Josep M. (1985), *Reflexions metodològiques sobre la història local*, Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials de Girona (la cita és a la «Presentació», p. 3).

4 FONTANA, Josep (1988), «La fi de l'Antic Règim i la Industrialització (1787-1868)» (vol. V de la *Història de Catalunya* dirigida per Pierre Vilar), Barcelona: Edicions 62.

5 FONTANA, Josep (4t trimestre de 1986), parlament de presentació del llibre *Guerrilles al Baix Llobregat*, dins *Baix Llobregat. Butlletí del Centre d'Estudis*, núm. 10, p. 3-5 [en línia al web de l'Arxiu Comarcal del Baix Llobregat].

Una primera iniciativa per facilitar aquest desitjat intercanvi la va tenir la revista *L'Avenç* en preparar un suplement bimensual dedicat a la història local, encartat en la mateixa revista. Així, en els *Plecs d'Història Local*, que van començar al febrer de 1986, es va iniciar una visibilitat de la producció dels centres d'estudis, principalment dels dedicats a la història. Jesús Mestre, que va liderar els *Plecs* en els seus inicis, podrà explicar els resultats d'aquesta iniciativa que encara es manté, ara emparada per la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana i l'Institut Ramon Muntaner. Al primer semestre de 1990 des dels *Plecs d'Història Local* es va organitzar una taula rodona, precisament moderada per Antoni Gavaldà, per tractar del present i del futur dels centres. En nom del CECBL hi va participar Maribel Ollé, aleshores secretària tècnica del Centre.⁶ Iniciatives com aquesta començaven a permetre visibilitat i coneixences.

En el nostre cas, al novembre del mateix any 1990, el CECBL va convidar l'Antoni Gavaldà a participar en les I Jornades de Recerca Històrica i Social del Baix Llobregat, organitzades conjuntament amb l'Arxiu Comarcal del Baix Llobregat, a Sant Feliu de Llobregat, amb el suport de l'Ajuntament de Sant Feliu, el Consell Comarcal i la delegació dels Serveis Territorials d'Ensenyament. En aquella trobada jo vaig conèixer l'Antoni Gavaldà. Eren perceptibles la seva convicció i el seu esperit optimista. Com a professor del que encara era Escola de Mestres de Tarragona —que després va ser Universitat—, i com a membre de l'Institut d'Estudis Vallencs, va intervenir en la sessió que tractava de l'estudi del medi a l'Escola i va fer aportacions sobre pautes metodològiques per integrar la història local i comarcal en la docència.⁷ Les jornades van tenir una audiència de dos centenars de persones. Les que van assistir a l'esmentada sessió de Gavaldà van ser testimonis, no solament dels seus coneixements, sinó també de la seva habilitat comunicativa i del seu entusiasme. Aquesta faceta didàctica de Gavaldà entronca amb el seu llarg recorregut universitari, en l'àmbit de la preparació de mestres de ciències socials, com mostren altres aportacions d'aquest llibre. Però jo voldria destacar el fet que ell ha sabut vincular els estudis locals i del territori amb la docència a les escoles i instituts.⁸

El pas fonamental en la coneixença i la comunicació entre persones de diversos centres d'estudis es va fer poc després, a l'abril de 1991, en el Primer Congrés de Centres d'Estudis de Parla Catalana, que va tenir lloc a Lleida. Recordo l'interès amb què

6 «Els centres d'estudis locals», *Plecs d'Història Local*, núm. 27 (juny, 1990), p. 37-44.

7 GAVALDÀ, Antoni (1993), «La història local i comarcal en el disseny curricular català: aportacions metodològiques i didàctiques», dins CARBONELL, Joan-Anton; MORAN, Josep; OLLÉ, Maribel; RENOM, Mercè; RETUERTA, M. Luz; TRIBÓ, Gemma, *I Jornades de Recerca Històrica i Social del Baix Llobregat*, Sant Feliu de Llobregat i Barcelona: Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat, Arxiu Comarcal del Baix Llobregat, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 41-64.

8 Per exemple: GAVALDÀ TORRENTS, Antoni (maig, 1995), «La història local i comarcal en el disseny curricular: aportacions necessàries per a la seva integració», *Escola Catalana*, núm. 320 (1995), p. 13-15; GAVALDÀ TORRENTS, Antoni (gener, 1996), «La història local en la vessant didàctica», *Balma. Didàctica de les Ciències Socials, Geografia i Història*, núm. 3, p. 65-72.

vam anar al congrés de Lleida la Maribel Ollé i jo, en nom del CECBL. L'Antoni Gavaldà i el Joaquim Albareda hi van presentar una proposta per consolidar una relació formal entre centres d'estudis.⁹ En nom del CECBL, no vam dubtar d'implicar-nos-hi. Es va constituir una comissió promotora, amb una desena de representants de centres que ens reuníem a la seu de l'IUHJVV, acompanyats pel seu director, Josep Fontana.

La Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana (CCEPC) va aprovar els estatuts al juny de 1993, i aleshores la vaig presidir fins al 1995. S'inicià una etapa molt creativa en la qual posàvem en comú les expectatives i s'anaven definint els objectius. Buscàvem intercanvis, assessorament, difusió de projectes i publicacions. I, sobretot, constatàvem que no sabíem quants centres d'estudis hi havia, ni quines eren les seves característiques. Per això, molt aviat va sorgir la idea d'elaborar un llibre blanc dels centres d'estudis. Va ser una tasca complexa que va dirigir Antoni Gavaldà. La seva tenacitat va fer possible la redacció i publicació d'aquest *Llibre* l'any 1998.¹⁰

En la persona d'Antoni Gavaldà hi destaca la capacitat de treball, la inclinació a millorar l'entorn, a crear sinergies que facin avançar aquest entorn cap a horitzons solidaris, cap al compromís cívic i cap a la cooperació. I aquesta actitud, quan la va projectar en el moviment dels centres d'estudis, va ajudar en gran manera a consolidar-lo i a millorar-lo. La CCEPC avui és una realitat molt sòlida que ha superat la dificultat inicial de rebre reconeixement i suport institucional, per passar a ser una peça fonamental del Patronat de l'Institut Ramon Muntaner (IRMU), constituït l'any 2003. I els objectius inicials s'han anat assolint i ampliant en tots aquests anys. Només cal veure la capacitat del moviment per establir col·laboracions i per projectar-se en tot el territori de parla catalana. En aquest recorregut ens hem anat trobant l'Antoni Gavaldà i jo mateixa. Ha estat una fortuna i un plaer que té futur més enllà de les nostres jubilacions. També desitjo un futur ben sòlid per al projecte que vam ajudar a tirar endavant ara ja fa gairebé tres dècades.

⁹ ALBAREDA, Joaquim; GAVALDÀ TORRENTS, Antoni (1994), «Els centres d'estudis en el context d'un futur present: proposta de creació d'una Associació de Centres de Parla Catalana», dins Carme VIDAL HUGUET, ed., *Actes del Primer Congrés de Centres d'Estudis de Parla Catalana: Lleida 19-20 d'abril de 1991*, Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs.

¹⁰ GAVALDÀ TORRENTS, Antoni, dir. (1998), *Llibre blanc dels centres i instituts d'estudis de Catalunya*, Barcelona: Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana.

Historiadors i pagesos

Pep Riera

Excoordinador nacional d'Unió de Pagesos

Per sort a Catalunya tenim prou historiadors especialitzats en la recerca de l'evolució de l'agricultura així com de l'associacionisme de la pagesia, que va des de la guerra dels remences fins al sindicalisme modern, que arrenca al segle XIX i va fins a la Segona República i la Guerra Civil: l'edat d'or del sindicalisme agrari, en una Catalunya que conservava encara un 30% de població activa pagesa en el marc d'un país en bona part industrialitzat, que maldava també per modernitzar la seva agricultura, en el vessant productiu, sobretot per millorar-ne el teixit associatiu tant sindical com cooperatiu.

L'Antoni Gavalrà forma part d'aquell estol d'historiadors que ha dedicat bona part de la seva vida a la recerca i la docència, per esbrinar quins han estat els eixos principals que han fet possible l'evolució de la pagesia catalana, tant en l'aspecte professional com en l'associatiu. Ell coneix molt bé el conjunt de la pagesia catalana, però sobretot la que sempre ha tingut més a prop, la del Camp de Tarragona. Amb una agricultura aspra, gairebé sempre de reguer, poc productiva i amb dificultats de tota mena per guanyar-se dignament la vida i a vegades simplement per sobreviure.

Jo personalment crec que els historiadors no poden ser neutres i asèptics, perquè aleshores no podrien fer pedagogia dels resultats de la recerca històrica. Es pot ser neutre amb la figura de Joan Busquets Queralt i davant la repressió franquista a Valls, tot tan ben estudiat i explicat per l'Antoni Gavalrà en el seu llibre del 2005? Aquells assassinats obeïen tan sols a discrepàncies ideològiques entre vencedors i vençuts, o bé els vencedors s'havien aixecat contra la República senzillament perquè entenien que amb un sistema polític totalitari els seus interessos i privilegis estarien molt més ben defensats i servits. I si per aconseguir-ho calia un bany de sang, que no s'acabaria amb la guerra, doncs endavant les atxes. Perquè en aquell context de conflicte d'interessos,

de lluita de classes, es tractava de fer neteja, d'acabar amb l'enemic, de manera que, en el cas de la pagesia, mai més ningú tingués esmes per impulsar una llei tan «revolucionària» com la «lleï de contractes de conreu». La qüestió de fons era per als feixistes, que en la mesura que avançava el segle xx el món del treball i la pagesia pobra també, anaven perdent la por. Sobretot la por a autoorganitzar-se i a defensar col·lectivament els seus interessos. I la superació de la por es va accentuar amb la Segona República. Llavors sí que bona part de la població catalana, almenys la que es guanyava la vida treballant, va creure pel que fa a la llibertat i a la justícia social que hi hauria un abans i un després d'aquell 14 d'abril del 31. I va resultar que hi va haver un abans i un després del 1939. També per a la pagesia pobra, que va adonar-se que sempre hi podia haver un pitjor, sobretot pel que fa a les llibertats, i que sense la llibertat no és possible lluitar per millorar les condicions de treball i de vida i per fer avançar el país, entre tots, per camins de llibertat, de justícia i de solidaritat.

La llarga nit del franquisme va acabar amb tot el teixit organitzatiu de la pagesia catalana. Van erradicar sense contemplacions el sindicat més reivindicatiu i combatiu, la Unió de Rabassaires, i van integrar i diluir els sindicats agrícoles —les cooperatives— en el marc del «sindicat vertical», les «hermandades», amb els seus antics dirigents depurats, en molts casos assassinats o exiliats i amb els nous «sindicalistes» addictes al nou règim, si més no escolanets dòcils davant el nou ordre.

I aquest és l'escenari que ens vam trobar tots els que vam néixer després del 39. Amb uns cacics que a través de la «Hermandad», que molts pagesos sense mala fe seguien anomenant el «sindicat», feien la seva funció de controlar els pagesos si calia amb un discurs més abrandat, que aquells que, a finals dels anys cinquanta ja ens començàvem a veure les orelles. Aquells cacics es movien entre la demagògia i l'amenaça i sempre amb unes dosis elevadíssimes de corrupció, la qual cosa va propiciar que al cap de quinze anys d'haver-se acabat la guerra encara hi hagués cartilles de racionament.

El règim era sanguinari i criminal i, per mantenir-se, no podia permetre cap es-cletxa, res que li pogués fer ombra, començant pels sindicats. Per això, quan al Maresme ens va arribar a través de l'Assemblea de Catalunya que s'havia fundat un sindicat que s'anomenava Unió de Pagesos, vam fer mans i mànigues per connectar-hi de seguit, i vam tenir la sort de poder-nos-hi incorporar, en la clandestinitat, per contribuir a expandir el que seria el sindicat més important i mobilitzador durant la transició política i els anys que vindrien.

Aleshores Catalunya conservava un 8% de població activa al camp, si fa no fa com a França. Semblava com si la continuïtat generacional estigués garantida i que amb un sindicat unitari podíem esdevenir un autèntic motor de transformació social. El fet és que, tot i les lluites endegades i els èxits i els fracassos del dia a dia, la població pagesa no ha parat de davallar. Avui ja no som ni l'1% de la població activa. França, en

canvi, en conserva un 2%, amb més pagesos joves i amb la continuïtat generacional més garantida. Aquí les cooperatives perden pes, per la pèrdua de socis o, si més no, pel seu envelliment, i el sindicalisme reivindicatiu —la Unió— no incorpora prou el recanvi sindical que necessita. Hem perdut pes social i polític. Durant la Segona República, per aconseguir una acta de diputat en uns districtes electorals petits, el vot pagès era molt necessari. Avui els nostres vots, de quatre gats, queden diluïts en només quatre districtes electorals «provincials».

I ara més que mai ens cal impulsar lleis i mesures de govern que facilitin el futur de l'agricultura i de la pagesia catalana, que resolguin qüestions tan importants com potenciar els productes de proximitat, la qualitat i la seguretat alimentàries i posar a mans de la nova pagesia totes les eines necessàries per aconseguir-ho. Sobretot per a la nova pagesia de procedència urbana, que, per començar, no té ni la terra, que és l'eina bàsica, i que a Catalunya i a l'Estat fa anys que ha deixat de ser eina de treball per convertir-se en objecte d'especulació. Els pagesos tot sols no tindrem prou força per canviar l'orientació política del nostre país, ni tan sols amb la independència, perquè aquesta no resoldrà el conflicte d'interessos que hi ha hagut de sempre en el sector agrari, que no para d'accentuar-se i que provoca que el raïm o la llet es paguin a 30 cèntims justets, que són preus del segle passat, i que el desenvolupament ramader estigui subordinat al 100% als integradors, amb el gran invent dels pagesos convertits en «falsos autònoms». O que els cítrics s'hagin de fer caure dels arbres perquè les grans marques del sector omplen els mercats amb taronges de Sud-àfrica amb l'etiqueta de les grans marques valencianes, com si s'haguessin produït aquí.

Aquest desgavell en el sector agrari, en part causat per la globalització, no afecta d'una manera semblant tots els països de la Unió Europea, perquè n'hi ha que tenen mesures estructurals que apliquen des de fa molts anys i que la Unió Europea no obstaculitza, ans al contrari sovint fa cofinança. És el cas de França, amb les grans lleis agràries pactades entre els sindicats i el primer govern de la cinquena República, que avui són plenament vigents.

Aquí, en canvi, si aconseguíssim que el Parlament català aprovés unes lleis semblants, segur que anirien a parar al Tribunal Constitucional, tal com va passar l'any 34 amb la Llei de contractes de conreu, que no era precisament cap mesura revolucionària, sinó un pedaç per rebaixar la conflictivitat al camp, si fa no fa com la sentència arbitral de Guadalupe, que no va resoldre ni de bon tros el conflicte remença, però que va donar oxigen a un sector que ocupava la major part dels treballadors del país i que necessitava evolucionar. Si més no com avui, tot i que som molts menys, però tan necessaris com ho eren al segle xv.

Davant aquest escenari tan pessimista i amb menys d'un 1% de pagesos, en bona part envellits, què hi podem fer? En primer lloc, cal prendre consciència de la situació,

tocar de peus a terra i, encara que siguem pocs, treballar per la *unitat* sindical, de manera que el model de la Unió de Pagesos, hereu de l'antiga Unió de Rabassaires, continuï sent l'element vertebrador que pugui liderar el canvi. I després, cercar aliats, perquè tothom necessita menjar cada dia. I la qualitat i la diversitat d'aliments, la seva seguretat i el seu preu segur que els interessin, i molt.

Avui, més que parlar de la necessitat d'una veritable «política agrària», hem de reivindicar, uns i altres, una política agroalimentària en benefici de tothom i defensar-la conjuntament, perquè en el fons els nostres problemes estructurals repercuteixen directament en tota la població. I lluitar junts per resoldre'ls farà possible aconseguir un país de debò més lliure, més just i sobretot més solidari.

ANTONI GAVALDÀ TORRENTS,
PROFESSOR I INVESTIGADOR

ANTONI GAVALDÀ TORRENTS va néixer a Vallmoll el 1950. Va estudiar a l'escola del seu poble fins als dotze anys i va prosseguir el batxillerat i el comerç a La Salle a Tarragona, per passar a fer estudis de mestre a l'Escola Normal de Tarragona.

L'any 1969 es va diplomar en Magisteri, el 1977 es va llicenciar en Filosofia i Lletres —Secció d'Història General—, el 1985 va presentar la tesina «El pensament cenetista dins el context agrari català des de la dictadura primoriverista fins a la guerra dels Tres Anys a l'Alt Camp. L'exemple de Pere Sagarra» —prologada com a llibre pel M.H. Josep Tarradellas—, i el 1988 es va doctorar en Geografia i Història a la Universitat de Barcelona amb la tesi «L'associacionisme agrari a Catalunya. El model de la Societat Agrícola de Valls 1888-1988» (Valls, 1989) —prologada pel Dr. Pere Gabriel, de la UAB—, que va significar el punt d'arrencada de molta obra posterior sobre el cooperativisme. Tesina i tesi van ser dirigides pel Dr. Pere Anguera. El 1993 es va llicenciar en Filologia Catalana.

Va iniciar la seva trajectòria docent a Valls, al Col·legi Claret, el 1969. De retorn del servei militar donà classe d'infantil i primària a Gavà el 1972, i el 1973 es reincorporà com a professor de primària i posteriorment de secundària a l'escola vallenga. En fou nomenat director el 1976 per l'entitat propietària i l'Associació de Pares. En aquest període de direcció s'inicià la coeducació de l'escola, l'ensenyament en llengua catalana i es posà en funcionament l'educació infantil.

El 1979 s'incorporà a l'ensenyament públic, a secundària, a Montblanc, i a l'Escola de Mestres de Tarragona, dependent de la Universitat de Barcelona. En el curs 1981 aprovà les oposicions de secundària i l'any 1982 fou destinat al centre de Valls. L'any 1989 va obtenir la plaça de titular d'escola universitària, i el 1999 la de titular d'universitat a l'àrea de Didàctica de les Ciències Socials de la Universitat de Barcelona, posteriorment Rovira i Virgili. Ha estat adscrit al Departament d'Història i Geografia i a la Facultat de Ciències de l'Educació i Psicologia.

Recopilar la vessant professional del professor Antoni Gavalrà és tasca ingent perquè a l'activitat educativa, àmplia, s'hi suma la participació activa en entitats i or-

ganismes, en uns casos com a activista cultural i en d'altres com a col·laborador. En presentem quatre facetes —social, educativa i universitària, de recerca i divulgació—, amb el benentès que s'hi relacionen aspectes sense ànim d'exhaustivitat, en els quals sovint s'encavalquen els uns amb els altres.

En l'àmbit social, s'ha involucrat en organismes i entitats educativoculturals catalanes i d'àmbit estatal. A Catalunya ha estat president de l'Institut d'Estudis Vallencs (IEV), secretari de la Fundació Ciutat de Valls (FCV), vocal de la Fundació Recasens i Mercadé de Reus, patró de la Fundació Roca i Galès a Barcelona (FRG), vocal de l'Institut Ramon Muntaner a Móra la Nova (IRMU), cofundador de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana amb seu actual a Barcelona (CCEPC). En l'àmbit estatal ha estat membre fundador de la Societat d'Estudis de la Guerra Civil Espanyola i del Franquisme (SEGUEF) a Madrid, vocal de la Confederació Espanyola de Centres d'Estudis Locals (CECEL) també a Madrid, i ha format part de l'Associació Universitària de Professors de Didàctica de les Ciències Socials (AUPDCS). L'1 de maig de 2012 la Societat Obrera de Tivissa el va distingir com a soci d'honor en l'acte del centenari de l'entitat.

En aquest àmbit ha participat en nombrosos jurats de premis a Barcelona —sobre benestar social, Premi Periodístic Jacint Dunyó—; a Valls —premi Fidel Martí, Borsa d'Estudis Francesc Blasi, Ramon Barbat i Miracle, Rodon Giró, premi de relats breus Josep Aladern, premi d'articles d'opinió Ramon Roca Sans, Jurat Gala del Vallenc, premis extraordinaris de festes de la Candela—; a Tarragona —Gramunt i Subiela, Artur Bladé i Desumvila, i Lucios, Licinius Sura—; a Reus —Premis Coop-Camp—; a Lleida —Llibre blanc de la província—, etc.

Ha rebut diversos premis a les tres ciutats del Camp de Tarragona. Entre d'altres, a Valls, el Premi Extraordinari del Certamen Literari M. de Déu de la Candela, el 2001, convocat per l'Ajuntament, la Diputació i la Generalitat; a Reus, la beca Prous i Vila, atorgada per l'Institut Municipal d'Acció Cultural i l'Ajuntament de Reus el 1996, i a Tarragona, la beca Antoni Agustí, concedida per la Diputació de Tarragona el 2005 i el premi Tarragonès, atorgat pel Consell Comarcal del Tarragonès el 2010.

Ha coordinat diversos actes universitaris i de centres d'estudis. Un de remarcable va ser el reconeixement a la professora Montserrat Vallès Bertran, antiga directora de l'Escola Normal de Tarragona, depurada pel franquisme, el 2016.

En l'àmbit educatiu i universitari ha donat classe a tots els nivells d'ensenyament, des d'educació infantil fins a la universitat. Va participar en les escoles d'estiu de l'època com a alumne i professor. Va impartir i coordinar el reciclatge de mestres d'EGB a Valls, Tarragona, Montblanc i Reus, adscrit a l'ICE de la Universitat de Barcelona i a la Universitat Politècnica de Catalunya. A la Universitat ha impartit cursos de grau, doctorat i màster. Va ser coordinador del Servei d'Informació i Publicacions

de la Divisió VII de la Universitat de Barcelona, als centres universitaris del Camp de Tarragona. Ha estat secretari del Departament d'Educació i Psicologia de la Divisió VII de la Universitat de Barcelona; vocal de la Comissió de Política Lingüística de la Universitat Rovira i Virgili, en representació de la Facultat de Ciències d'Educació i Psicologia; claustral, i membre de la Junta de Personal Docent. Ha participat en els tribunals de majors de 25 anys i en les PAU.

Ha tingut ajuts diversos —de l'ICE de la URV, del Museu d'Història de Catalunya, de l'Agència de Gestió i Ajuts Universitaris i de Recerca (AGAUR), del Centre d'Història Contemporània de Catalunya (CHCC), del Consell Superior d'Investigacions Científiques (CSIC), del Ministeri d'Universitats, etc. — que li han permès investigar i publicar diversos treballs de recerca i sobretot crear equips de treballs per estudiar i resoldre l'obra educativa aplicada, d'investigació i de divulgació, plasmada en diversos eixos. En la vessant educativa ha servit per treballar en equip com destriar la potencialitat de les ciències socials a l'educació primària, a partir del currículum, ampliant el radi d'acció de les habituals de la història i la geografia a altres ciències com l'economia, la sociologia, l'antropologia i la política, seqüenciant-ho amb pautes per treballar als diversos cicles; com articular i lligar la fotografia i els documents personals i familiars a l'ensenyament de les ciències socials, per donar valor a allò que és realment la temporalitat, els temps curts i llargs, eixamplant el radi d'acció de les ciències socials a esdeveniments personals i familiars, i com introduir de manera efectiva i habitual el treball cooperatiu a l'aula, a partir d'una pràctica curricular, traslladada després a la pràctica de classe del pràcticum. D'aquestes recerques n'han aparegut llibres col·lectius.

Ha projectat seminaris didàctics amb mestres, professors d'institut i professors universitaris nacionals i estrangers —França, Xile...— dirigits al conjunt de l'àrea, per facilitar la visió de treball d'altres realitats o per aprofundir en eixos didàctics —per exemple, la comparança de plantejament de conceptes curriculars i el tractament didàctic, des de la visió de França. També ha fomentat l'intercanvi d'estudiants de mestre —un exemple amb els de les Illes Balears— per a l'estudi d'aspectes específics de ciències socials i per a aprofundiments didàctics de temes rellevants. Alhora ha projectat materials i un taller didàctic de com treballar les fonts en història i pràctiques relacionades, al Museu d'Història de Catalunya. A la URV ha estat l'instigador del Laboratori de Didàctica de les Ciències Socials, per a la realització de pràctiques de geografia i història aplicades a infantil i primària.

Les aportacions a les jornades, congressos i simpòsiums, tant de caire educatiu com històric, han estat moltes. El 2018 va ser president del tribunal a la Universitat de Lleida per concedir el Premi Extraordinari de Doctorat 2015-16 referit a les tesis d'història, història de l'art i història social. El 2019 va llegir la *laudatio* de la Dra. Pilar Benejam, nomenada doctora honoris causa per la URV.

En l'àmbit de la recerca s'ha significat per la implicació a la Universitat i als organismes —entitats en què ha participat, fomentant i animant el lligam educativo-cultural. En relació amb la Universitat, ha impulsat i coordinat el grup de treball Ensenyament-Aprenentatge des dels Valors Cooperatius, que ha donat fruit en format de llibres i articles, i que continua donant-ne en tesis doctorals que estan en curs. Ha estat membre del grup de recerca consolidat Isocac (Història, Societat, Política i Cultura des de Catalunya al Món) i ha participat en estudis de sociabilitat i en la configuració de la Base de Dades de l'Associacionisme Català Contemporani: 1868-1980. S'ha involucrat en la recerca a la didàctica de les diverses disciplines socials en eixos com l'argumentació, el tractament de la història local, els valors educatius i la seva aplicació, el tractament del cooperativisme pràctic, dels moviments socials i polítics dels segles XIX i XX, així com els comportaments socials, les unions professionals i sindicals, els conflictes de classe al sector primari, el procés col·lectivista, l'organització social... Ha rebut premis competitius de recerca a Valls, Vila-rodon, Tarragona, Reus i Barcelona.

Ahora ha participat en diversos jurats per a la concessió de treballs d'investigació —Valls, Tarragona, Lleida, Barcelona...— i ha estat director de projectes guanyadors de beques de recerca històrica com el Manuel Crehuet de Torredembarra; les Beques Penedès de Recerca Històrica del Penedès... Ha estat nomenat avaluador de projectes de recerca —ANEP, AGAUR— i de treballs en revistes de l'espectre català —*Recerques*, *Estudis d'Història Agrària*, *Comunicació Educativa*, *Ayer*, *Aplecs de Treballs*, *Revista Siglo XX*, etc.

Ha dirigit tesis doctorals i ha assistit a tribunals de 27 tesis doctorals en totes les universitats públiques catalanes —UB, UAB, UPF, UdL i UdG—, i foranes, com la Universitat de Salamanca.

En el món editorial ha estat fundador en alguns casos i membre del consell de redacció, o assessor en d'altres, en publicacions de llibres i revistes a Valls, Falset, Móra d'Ebre, Montblanc, Vila-rodon, Tarragona, Barcelona i Madrid. Caldria destacar el seu pas per *Plecs d'Història Local*, de L'Avenç, amb dues tongades, del 1990 al 1997 i del 2000 al 2017, i la direcció de la col·lecció de llibres Cooperativistes Catalans, editats per la Fundació Roca i Galès i Cossetània Edicions —amb 33 volums publicats.

La participació com a organitzador de comitès científics en congressos i simposis ha estat variada i amplíssima, tant a Catalunya com a la resta de l'Estat. Ha actuat també com a ponent, comunicant o relator en molts dels esdeveniments històrics i didàctics —una vuitantena— als quals ha assistit. Ha publicat 92 llibres de recerca i de divulgació històrica i escolar de manera individual o en equip i ha escrit 29 pròlegs de llibres d'altres autors.

En l'àmbit de la divulgació ha destacat per la munió d'articles publicats en revistes de tot el territori, i per les conferències de tipus històric i educatiu —amb incur-

sions al País Basc i Galícia—, i en presentacions de llibres seus i d'altri, en unes xifres totals que superen les 300. Té signats llibres i articles amb 71 investigadors. Pel que fa a la premsa, ha escrit al *Diari de Tarragona*, *Catalunya Sud*, *Diari de Barcelona*, *el Pati*, *Nou Diari*, *El Francolí*, *El Punt* i *El Vallenc*. Ha publicat 10 lliuraments de *Bibliografia vallmollenca* amb 725 entrades comentades.

La proposta participativa en obres col·lectives —enciclopèdies, atles, diccionaris— d'abast comarcal i nacional ha estat remarcable. En són una mostra: la *Gran geografia comarcal de Catalunya* (1992), el *Diccionari d'història de Catalunya* (1992), l'*Atlas d'història de Catalunya* (1995), la *Història, política, societat, cultura dels Països Catalans* (1996), *Diccionari biogràfic del moviment obrer als Països Catalans* (2000), *Diccionari d'historiografia catalana* (2003), *Història general de Reus* (2003), l'*Enciclopèdia temàtica Oxford* (2003). Cal remarcar, a més de la participació divulgativa, la direcció didàctica en obres com *Història il·lustrada de Catalunya per a petits i grans*, en quatre volums (2008), i la *Història de Catalunya* (2014), composta de 6 volums i 1 atlas. També ho ha estat la participació en la redacció de llibres de text de l'Editorial Bruño, sota la direcció del Dr. Joan Pagès, de la UAB.

La divulgació l'ha completat amb multitud de ressenyes crítiques de llibres —important quant a nombre, a *Iberoamericana*, de Frankfurt i Madrid, i a *Plecs d'Història Local*, de L'Avenç, de Barcelona—; i sobretot en conferències a memorials, fires d'economia solidària, entitats diverses, sindicats d'estudiants i de classe, a la Universitat Catalana d'Estiu, en centres d'estudis, escoles i instituts, etc.

Un ressò especial ha estat la participació en la realització i projecció d'exposicions. Com a cocomissari ha intervingut en dues que s'han exposat en més d'una setantena d'entitats de Catalunya: «El món rural a les terres de parla catalana» el 2011 i «Catalunya, terra cooperativa» el 2019.

El 2012 va participar en l'organització acadèmica i de recerca per la recordança en homenatge al Dr. Pere Anguera, referent dels estudis d'història al país. Fruit d'aquesta generosa activitat ha estat entrevistat àmpliament per periòdics generals i revistes educatives —*El Pati*, *Diari de Tarragona*, *Cultura*, *El Vallenc*, *La Terra*, *The Herald*, *Cooperació catalana*, *Comunicació Educativa*, etc.— i ha participat en programes de ràdio, com ara *La memòria històrica*, de Catalunya Ràdio (2006), i de televisió, *Tremolors. Històries de la batalla de l'Ebre* (2018).

Selecció bibliogràfica d'Antoni Gavalda Torrents

Llibres dels quals n'és autor o coautor

- ANGUERA, P.; GAVALDÀ, A.; PUJADAS, X. (ed.) (1996): *La premsa a la província de Tarragona durant la Segona República, 1931-1936*. Tarragona: Diputació de Tarragona, 644 p. Pròleg de J. Mariné i Grau, Diputació Tarragona.
- ANSÓTEGUI, A.; APIÑANIZ, A.; AUDÍCANA, J.C.; RODRÍGUEZ V.; BATLLORI, R.; ESPINET, M.; FRANCH, J.; GAVALDÀ, A.; MOLLÀ, J.; SANTISTEBAN, A.; PAGÈS, J. (coord.) (1994): *Haritza*. Inguruaren Ezaguera (Comunidad Autónoma de Euskadi) (5 L.H.ko 3. Zikloa). Madrid: Ed. Bruño, 192 p.
- ANSÓTEGUI, A.; APIÑANIZ, A.; AUDÍCANA, J.C.; RODRÍGUEZ V.; BATLLORI, R.; ESPINET, M.; FRANCH, J.; GAVALDÀ, A.; MOLLÀ, J.; MORATÓ, T.; SANTISTEBAN, A.; PAGÈS, J. (coord.) (1994): *Haritza*. Inguruaren Ezaguera (Comunidad Autónoma de Euskadi) (6 L.H.ko 3. Zikloa). Madrid: Ed. Bruño, 192 p.
- ANSÓTEGUI, A.; APIÑANIZ, A.; AUDÍCANA, J.C.; RODRÍGUEZ V.; BATLLORI, R.; ESPINET, M.; GAVALDÀ, A.; MOLLÀ, J.; SANTISTEBAN, A.; PAGÈS, J. (coord.) (1995): *Guía didáctica Haritza*. Inguruaren Ezaguera (Comunidad Autónoma de Euskadi) (5 L.H.ko 3. Zikloa). Madrid: Ed. Bruño, 116 p.
- ANSÓTEGUI, A.; APIÑANIZ, A.; AUDÍCANA, J.C.; RODRÍGUEZ, V.; BATLLORI, R.; ESPINET, M.; FRANCH, J.; GAVALDÀ, A.; MOLLÀ, J.; MORATÓ, T.; SANTISTEBAN, A.; PAGÈS, J. (coord.) (1995): *Guía didáctica Haritza*. Inguruaren Ezaguera (Comunidad Autónoma de Euskadi) (6 L.H.ko 3. Zikloa). Madrid: Ed. Bruño, 116 p.
- ARAVENA, P.; ARNABAT, R.; GAVALDÀ, A. (eds.) (2019): *Josep Fontana: La razón de la historia. ¿Qué es pensar históricamente?* Colección Política de la Teoría. Xile: Ediciones Escaparaté SpA –Universidad de Valparaíso/ URV. Publicacions URV, 310 p.
- ARNABAT, R. i GAVALDÀ, A. (ed.) (2012): *Història local. Recorreguts pel liberalisme i el carlisme. Homenatge al doctor Pere Anguera (I)*. Catarroja-Barcelona: Ed. Grup ISOCAC-URV. Editorial Afers, 516 p.
- ARNABAT, R. i GAVALDÀ, A. (ed.) (2012): *Projectes nacionals, identitats i relacions Catalunya-Espanya. Homenatge al doctor Pere Anguera (II)*. Catarroja-Barcelona: Ed. Grup ISOCAC-URV. Editorial Afers, 510 p.
- AYMÍ, J.; GAVALDÀ, A. (1991) (edició a cura): *Seminari de Metodologia Didàctica Universitària I*. Tarragona: Departament d'Educació i Psicologia. Centres Universitaris del Camp de Tarragona, 80 p.

- AYMÍ, J.; GAVALDÀ, A. (1992) (edició a cura): *Seminari de Metodologia Didàctica Universitària II*. Tarragona: Departament d'Educació i Psicologia. Universitat Rovira i Virgili, 70 p.
- AYMÍ, J.; GAVALDÀ, A.; SALVAT, A. (ed.) (1993): *Seminari de Metodologia Didàctica Universitària III*. Tarragona: Departament d'Educació i Psicologia. Universitat Rovira i Virgili, 34 p.
- BATLLORI, R.; ESPINET, M.; FRANCH, J.; GAVALDÀ, A.; MOLLÀ, J.; MORATÓ, T.; PAGÈS, J. (coord.); SANTISTEBAN, A. (1995): *Guía Didáctica. Paisajes. Conocimiento del Medio (Comunidades MEC) (6, 3er ciclo EP)*. Madrid: Ed. Bruño, 116 p.
- BATLLORI, R.; ESPINET, M.; FRANCH, J.; GAVALDÀ, A.; MOLLÀ, J.; PAGÈS, J. (coord.); SANTISTEBAN, A. (1994): *Guía Didáctica. Paisajes. Conocimiento del Medio (Comunidades MEC) (5, 3er ciclo EP)* Madrid: Ed. Bruño, 122 p.
- BATLLORI, R.; ESPINET, M.; FRANCH, J.; GAVALDÀ, A.; MOLLÀ, J.; MORATÓ, T.; SANTISTEBAN, A.; PAGÈS, J. (coord.) (1995): *Paisajes. Conocimiento del Medio (Comunidades MEC) (6, 3er ciclo EP)*. Madrid: Ed. Bruño, 192 p.
- BATLLORI, R.; ESPINET, M.; FRANCH, J.; GAVALDÀ, A.; MOLLÀ, J.; PAGÈS, J. (coord.); SANTISTEBAN, A.; GASCÓN, F.; PERIS, V. (1993): *Albada. Coneixement del Medi (Comunitat Valenciana) (3r, 2n cicle EP)*. Madrid: Ed. Bruño, 192 p.
- BATLLORI, R.; ESPINET, M.; FRANCH, J.; GAVALDÀ, A.; MOLLÀ, J.; PAGÈS, J. (coord.); SANTISTEBAN, A. (1993): *Enclave. Conocimiento del Medio (Comunidades MEC) (3, 2º ciclo EP)*. Madrid: Ed. Bruño, 192 p.
- BATLLORI, R.; ESPINET, M.; FRANCH, J.; GAVALDÀ, A.; MOLLÀ, J.; PAGÈS, J. (coord.); SANTISTEBAN, A. (1993): *Enclave. Conocimiento del Medio (Comunidades MEC) (4, 2º ciclo EP)*. Madrid: Ed. Bruño, 192 p.
- BATLLORI, R.; ESPINET, M.; FRANCH, J.; GAVALDÀ, A.; MOLLÀ, J.; PAGÈS, J. (coord.); SANTISTEBAN, A. (1993): *Guía Didáctica. Enclave. Conocimiento del Medio (Comunidades MEC) (3, 2º ciclo EP)*. Madrid: Ed. Bruño, 202 p.
- BATLLORI, R.; ESPINET, M.; FRANCH, J.; GAVALDÀ, A.; MOLLÀ, J.; PAGÈS, J. (coord.); SANTISTEBAN, A. (1993): *Guía Didáctica. Enclave. Conocimiento del Medio (Comunidades MEC) (4, 2º ciclo EP)*. Madrid: Ed. Bruño, 168 p.
- BATLLORI, R.; ESPINET, M.; FRANCH, J.; GAVALDÀ, A.; MOLLÀ, J.; PAGÈS, J.; SANTISTEBAN, A. (1993): *Guía Didáctica. Oratge. Coneixement del Medi (Comunitat Autònoma de Catalunya) (3r. Cicle mitjà EP)*. Madrid: Ed. Bruño, 204 p.
- BATLLORI, R.; ESPINET, M.; FRANCH, J.; GAVALDÀ, A.; MOLLÀ, J.; PAGÈS, J.; SANTISTEBAN, A. (1993): *Guía Didáctica. Oratge. Coneixement del Medi (Comunitat Autònoma de Catalunya) (4t. Cicle mitjà EP)*. Madrid: Ed. Bruño, 170 p.

- BATLLORI, R.; ESPINET, M.; FRANCH, J.; GAVALDÀ, A.; MOLLÀ, J.; SANTISTEBAN, A.; PAGÈS, J. (coord.) (1994): *Paisajes*. Conocimiento del Medio (Comunidades MEC) (5, 3er ciclo EP). Madrid: Ed. Bruño, 192 p.
- BATLLORI, R.; ESPINET, M.; GAVALDÀ, A.; MOLLÀ, J.; PAGÈS, J.; SANTISTEBAN, A. (1993): *Oratge*. Coneixement del Medi (Catalunya) (3r. Cicle mitjà EP). Madrid: Ed. Bruño, 192 p.
- BATLLORI, R.; ESPINET, M.; GAVALDÀ, A.; MOLLÀ, J.; PAGÈS, J.; SANTISTEBAN, A. (1993): *Oratge*. Coneixement del Medi (Catalunya) (4t. Cicle mitjà EP). Madrid: Ed. Bruño, 192 p.
- BLANCO, C. MATALOBOS, M.C.; MORATÓ, T.; BATLLORI, R.; ESPINET, M.; FRANCH, J.; GAVALDÀ, A.; MOLLÀ, J.; MORATÓ, T.; PAGÈS, J.; SANTISTEBAN, A.; PAGÈS, J. (coord.) (1995): *Guía didáctica Outeiro*. Coñecemento do Medio (Comunidad Autónoma de Galicia) (6º, 3er ciclo EP) Madrid: Ed. Bruño, 116 p.
- BLANCO, C.; MATALOBOS, M.C.; BATLLORI, R.; ESPINET, M.; FRANCH, J.; GAVALDÀ, A.; MOLLÀ, J.; MORATÓ, T.; SANTISTEBAN, A.; PAGÈS, J. (1995): *Outeiro*. Coñecemento do medio (Comunidad Autónoma de Galicia) (6, 3er ciclo EP). Madrid: Ed. Bruño, 192 p.
- CASCALLAR, C.; MIGUEL, M.D.; RODRÍGUEZ, P.; MATALOBOS, M.C.; BATLLORI, R.; ESPINET, M.; FRANCH, J.; GAVALDÀ, A.; MOLLÀ, J.; SANTISTEBAN, A.; PAGÈS, J. (1994): *Outeiro*. Coñecemento do Medio (Comunidad Autónoma de Galicia) (5, 3er ciclo EP). Madrid: Ed. Bruño, 192 p.
- CASCALLAR, C.; MIGUEL, M.D.; RODRÍGUEZ, P.; MATALOBOS, M.C.; BATLLORI, R.; ESPINET, M.; FRANCH, J.; GAVALDÀ, A.; MOLLÀ, J.; SANTISTEBAN, A.; PAGÈS, J. (coord.) (1995): *Guía didáctica Outeiro*. Coñecemento do Medio (Comunidad Autónoma de Galicia) (5, 3er ciclo EP). Madrid: Ed. Bruño, 116 p.
- CLARA, J.; GAVALDÀ, A. (2010): *La fractura militar a la Guerra Civil (1936-1939). El cas de Juan Fernández Fernández*. Vilafranca del Penedès: Edicions i Propostes Culturals Andana, 166 p.
- COELLO, M.; GARRIDO, P.; REYES, M.C.; BATLLORI, R.; ESPINET, M.; FRANCH, J.; GAVALDÀ, A.; MOLLÀ, J.; MORATÓ, T.; SANTISTEBAN, A.; PAGÈS, J. (coord.) (1995): *Tabaiba*. Conocimiento del Medio (Comunidad Autónoma de Canarias) (6º, 3er ciclo EP). Madrid: Ed. Bruño, 192 p.
- COELLO, M.; GARRIDO, P.; REYES, M.C.; BATLLORI, R.; ESPINET, M.; GARRIDO, P.; GAVALDÀ, A.; MOLLÀ, J.; MORATÓ, T.; SANTISTEBAN, A.; PAGÈS, J. (coord.) (1995): *Guía Didáctica. Tabaiba*. Conocimiento del Medio (Canarias) (6º, 3er ciclo EP). Madrid: Ed. Bruño, 116 p.
- DALMAU, M.; A. GAVALDÀ (2019): *Catalunya, terra cooperativa*. Ed. Fundació Roca Galès i Generalitat de Catalunya. Barcelona, 2019, 80 p.

- DE PRADO, J.; GÓMEZ, E.; BATLLORI, R.; ESPINET, M.; FRANCH, J.; GAVALDÀ, A.; MOLLÀ, J.; PAGÈS, J.; SANTISTEBAN, A. (1993): *Albero*. Conocimiento del Medio. (Comunidad Autónoma de Andalucía) (3, 2º ciclo EP). Sevilla: Ed. Bruño, 192 p.
- DE PRADO, J.; GÓMEZ, E.; BATLLORI, R.; ESPINET, M.; FRANCH, J.; GAVALDÀ, A.; MOLLÀ, J.; PAGÈS, J.; SANTISTEBAN, A. (1993): *Albero*. Conocimiento del Medio. (Comunidad Autónoma de Andalucía) (4, 2º ciclo EP). Sevilla: Ed. Bruño, 192 p.
- DE PRADO, J.; GÓMEZ, E.; BATLLORI, R.; ESPINET, M.; FRANCH, J.; GAVALDÀ, A.; MOLLÀ, J.; PAGÈS, J.; SANTISTEBAN, A. (1993): *Guía Didáctica. Albero*. Conocimiento del Medio (Comunidad Autónoma de Andalucía) (3, 2º ciclo EP). Sevilla: Ed. Bruño, 202 p.
- DE PRADO, J.; GÓMEZ, E.; BATLLORI, R.; ESPINET, M.; FRANCH, J.; GAVALDÀ, A.; MOLLÀ, J.; PAGÈS, J.; SANTISTEBAN, A. (1993): *Guía Didáctica. Albero*. Conocimiento del Medio (Comunidad Autónoma de Andalucía) (4, 2º ciclo EP). Sevilla: Ed. Bruño, 168 p.
- DE PRADO, J.; GÓMEZ, E.; BATLLORI, R.; ESPINET, M.; GAVALDÀ, A.; MOLLÀ, J.; SANTISTEBAN, A.; PAGÈS, J. (coord.); (1994): *Pinsapo*. Conocimiento del Medio (Comunidad Autónoma de Andalucía) (5, 3er ciclo EP). Madrid: Bruño, 192 p.
- DE PRADO, J.; GÓMEZ, E.; BATLLORI, R.; ESPINET, M.; GAVALDÀ, A.; MOLLÀ, J.; SANTISTEBAN, A. (coord.); PAGÈS, J. (1994): *Guía didáctica. Pinsapo*. Conocimiento del Medio (Comunidad Autónoma de Andalucía) (5, 3er ciclo EP). Madrid: Ed. Bruño. 122 p.
- DE PRADO, J.; GÓMEZ, E.; BATLLORI, R.; ESPINET, M.; GAVALDÀ, A.; MOLLÀ, J.; MORATÓ, T.; SANTISTEBAN, A.; PAGÈS, J. (coord.) (1995): *Pinsapo*. Conocimiento del Medio (Comunidad Autónoma de Andalucía) (6, 3er ciclo EP). Madrid: Ed. Bruño, 192 p.
- DE PRADO, J.; GÓMEZ, E.; BATLLORI, R.; ESPINET, M.; GAVALDÀ, A.; MOLLÀ, J.; MORATÓ, T.; SANTISTEBAN, A.; PAGÈS, J. (coord.) (1995): *Guía Didáctica Pinsapo*. Conocimiento del Medio (Comunidad Autónoma de Andalucía) (6, 3er ciclo EP). Madrid: Ed. Bruño. 115 p.
- DUCH, M.; ARNABAT, R.; GAVALDÀ, A. (ed.) (2020): *La Catalunya associada (1868-1938)*. Publicacions de la Universitat de València. València, 2020, 366 p.
- GASCÓN, F.; PERIS, V.; BATLLORI, R.; ESPINET, M.; FRANCH, J.; GAVALDÀ, A.; MOLLÀ, J.; PAGÈS, J. (coord.); SANTISTEBAN, A. (1993): *Guía Didáctica. Albada*. Conocimiento del Medio (Comunidad Autónoma de Valencia) (4t, 2n cicle EP). Madrid: Ed. Bruño, 168 p.

- GASCÓN, F.; PERIS, V.; BATLLORI, R.; ESPINET, M.; FRANCH, J.; GAVALDÀ, A.; MOLLÀ, J.; PAGÈS, J. (coord.); SANTISTEBAN, A. (1993): *Guía Didáctica. Albada. Conocimiento del Medio (Comunidad Autónoma de Valencia) (3r, 2n cicle EP)*. Madrid: Ed. Bruño, 202 p.
- GASCÓN, F.; PERIS, V.; BATLLORI, R.; ESPINET, M.; GAVALDÀ, A.; MOLLÀ, J.; PAGÈS, J. (coord.); SANTISTEBAN, A. (1993): *Albada. Coneixement del Medi (Comunitat Valenciana) (4t, 2n cicle EP)*. Madrid: Ed. Bruño, 192 p.
- GAVALDÀ A.; PIÑANA EDO, M. (2018): *Josep Roig Magriñà. La cooperació agrària valenta, de gestió eficaç*. Col·lecció Cooperativistes Catalans, 30. Valls-Barcelona: Cossetània Edicions i Fundació Roca Galés, 118 p.
- GAVALDÀ, A. (2005): *Josep Recasens i Mercadé: la torxa d'un socialista irreductible*. Reus: Ed. Fundació Rafael Campalans i Fundació Josep Recasens, 65 p.
- GAVALDÀ, A.; PONS-ALTÉS, J. M. (coord.) (2013): *El tractament de les ciències socials per a l'educació primària: proposta teòrica i pràctica*. Col·lecció Eina-e, 16. Tarragona: Publicacions URV, 81 p.
- GAVALDÀ, A. (1983): *El llibre de Vallmoll*. IEV-Estudis Comarcals, 1. Valls. Institut d'Estudis Vallencs, dues edicions. 204 p. Pròleg de Josep M. Sans Travé, Arxiu Nacional de Catalunya.
- GAVALDÀ, A. (1986): *El pensament agrari de l'anarquisme a l'Alt Camp: 1923-1939. El paper de Pere Sagarra i Boronat*. Secció d'Arqueologia i Història. Publicació núm. 63. Tarragona. Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV/ Diputació de Tarragona. 285 p. Pròleg del M. H. Josep Tarradellas, president de la Generalitat.
- GAVALDÀ, A. (1989): *L'associacionisme agrari a Catalunya. El model de la Societat Agrícola de Valls: 1888-1988*. 2 volums. Col·lecció Biblioteca d'Estudis Vallencs. Valls: Institut d'Estudis Vallencs. I-XXIII i 471 p. i II-584 p. Pròleg de Pere Gabriel, UAB.
- GAVALDÀ, A. (1994): *El franquisme. Quaranta anys sense llibertats*. Biblioteca de la Classe, número 71. Barcelona: Graó, 64 p.
- GAVALDÀ, A. (1996): *Les «Hermanades de Labradores y Ganaderos» a l'inici de la postguerra. El cas del Baix Penedès*. Sant Sadurn d'Anoia: Institut d'Estudis Penedesencs, 66 p.
- GAVALDÀ, A. (1997): *«Jo delato, tu inculpes, ell denuncia...» (Repressió franquista a Valls i comarca)*. Valls: IEV/ Estudis Comarcals-14. Institut d'Estudis Vallencs, 308 p. Pròleg de Josep M. Solé Sabaté, UB.
- GAVALDÀ, A. (1998): *Llibre blanc dels centres i instituts d'estudis de Catalunya*. Saragossa: Ed. Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana. 138 p. Pròleg de Santi Ponce, CCEPC.

- GAVALDÀ, A. (2005): *Joan Busquets Queralt, afusellat. Repressió franquista a Valls*. Tarragona: Ed. Unió de Pagesos de Catalunya-Edicions El Mèdol, 173 p. Pròleg de Josep Cruanyes i Tor, historiador i advocat.
- GAVALDÀ, A. (2005): *Josep M. Rendé i Ventosa*. Col·lecció Cooperativistes Catalans, 1. Valls/Barcelona: Cossetània Edicions i Fundació Roca i Galès, 78 p.
- GAVALDÀ, A. (2006): *El naixement del nou sindicalisme d'orden y mando. Anys quaranta a Valls i comarca*. Tarragona: Edicions El Mèdol/Edicions l'Agulla de Cultura Popular, 272 p. Pròleg de Pere Gabriel, UAB.
- GAVALDÀ, A. (2007): *Benet Vigo Trulls*. Col·lecció Cooperativistes Catalans, 7. Valls-Barcelona: Cossetània Edicions i Fundació Roca Galès, 88 p.
- GAVALDÀ, A. (2007): *El batec periodístic d'un dirigent cooperativista català: Josep Maria Rendé i Ventosa. Escrits 1903-1925*. Col·lecció Perfils, 5. Valls: Cossetània Edicions. 240 p. Pròleg de Klaus-Jürgen Nagel, UPF.
- GAVALDÀ, A. (2011): «¡Viva el Sindicato!» *Pagesos a les Terres de l'Ebre (1939-1944)*. Col·lecció Ramon Berenguer IV. Tarragona: Diputació de Tarragona, 2011, 394 p. Pròleg de Josep Fontana, UPF.
- GAVALDÀ, A. (2013): *El primer franquisme sindical a Tarragona i comarca. Persones i actuacions*. Col·lecció Els Llibres del Consell. Tarragona: Arola Editors, 325 p. Pròleg de Montserrat Duch Plana, URV.
- GAVALDÀ, A. (2013): *El sindicalisme al Priorat. De l'eufòria al destorb (1939-1944)*. Col·lecció Seminari. Sèrie Catalunya. Número 20. Lleida: Pagès Editors, 252 p. Pròleg d'Enric Vicedo, UdL.
- GAVALDÀ, A. (2013): *L'articulació sindical a la Conca de Barberà (1939-1944)*. Col·lecció Monografies, 16. Montblanc: Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, 254 p. Pròleg d'Andreu Mayayo, UB.
- GAVALDÀ, A. (2016): *Fam de pa i de terra. La col·lectivització agrària a Catalunya*. Col·lecció Recerca, 36. Tarragona: Servei de Publicacions de la URV, 236 p. Pròleg de Josep M. Bricall, UB.
- GAVALDÀ, A. (2016): *La col·lectivització agrària a l'Alt Camp (1936-1939). A la recerca d'una millora socioeconòmica*. Biblioteca Digital 10. Tarragona: Servei de Publicacions de la URV, 514 p. Pròleg de Pere Gabriel, UAB.
- GAVALDÀ, A. (2017): *Enmig d'un riu desbocat. Josep Piñas Serra. President del Comitè i alcalde de Valls en temps de guerra*. Col·lecció Perfils, 20. Valls: Cossetània Edicions. 230 p. Pròleg de Quim Arrufat, CUP.
- GAVALDÀ, A. (2019): *Cataluña: Avatares de la colectivización agraria (1936-1939). Una persistente disputa social y política*. Colección Investigación, 4. Madrid/Tarragona Fundación de Estudios Libertarios Anselmo Lorenzo/ Universitat Rovira i Virgili. 300 p. Pròleg de Josep M. Bricall, UB.

- GAVALDÀ, A. (coord.); J. M. PONS-ALTÉS; V. GRAU; J. CALLARISA; J. TORRENTS (2016): *El treball cooperatiu: una estratègia per ensenyar i aprendre des de les ciències socials*. Col·lecció Eina, 49. Tarragona/Vic: Servei de Publicacions de la URV i UVIC Universitat de Vic. Universitat Central de Catalunya, 100 p.
- GAVALDÀ, A. (ed.) (2003): *L'escola catalana en el context de la renovació educativa*. Tarragona: Ed. Fundació d'Estudis Socials i Nacionals Josep Recasens i Facultat de Ciències d'Educació i Psicologia de la Universitat Rovira i Virgili. 120 p. Pròleg d'Àngels Ollé, URV.
- GAVALDÀ, A. et alii (1990): *Ni pagesos ni industrials: residuals*. Montblanc/Valls: Centre d'Estudis de la Conca de Barberà i Institut d'Estudis Vallencs, 376 p. No hi consta autoria explícita.
- GAVALDÀ, A.; SANTESMASES, J.; (1993): *Història econòmico-social de les cooperatives agrícoles de Nulles (1917-1992)*. Col·lecció Estudis Comarcals, 11. Valls: Institut d'Estudis Vallencs, 256 p. Pròleg de Pere Anguera, URV.
- GAVALDÀ, A.: (2000): *La formació del sindicalisme franquista a Reus i el Baix Camp*. Publicació núm. 104. Reus: Associació d'Estudis Reusencs, 300 p. Pròleg de Josep Clara, UdG.
- GAVALDÀ, A.(coord.), CASANOVAS, J.; MACAYA, A.; OLLÉ, À.; SALVAT, A. (2008): *La fotografia històrica a l'aula: un mitjà per aprendre*. Tarragona: Ed. El Mèdol. 175 p. Pròleg de Joan Fontcuberta, artista, promotor d'art especialitzat en fotografia.
- GIL, E.; VALLS, R.; BATLLORI, R.; ESPINET, M.; FRANCH, J.; GAVALDÀ A.; MOLLÀ, J.; MORATÓ, T.; PAGÈS, J.; SANTISTEBAN, A. (1995): *Guia Didàctica. Espais. Coneixement del Medi (Comunitat Autònoma del País Valencià) (5, 3r cicle EP)*. Barcelona: Ed. Bruño, 116 p.
- GIL, E.; VALLS, R.; BATLLORI, R.; ESPINET, M.; FRANCH, J.; GAVALDÀ, A.; MOLLÀ, J.; MORATÓ, T.; PAGÈS, J.; SANTISTEBAN, A. (1995): *Guia Didàctica. Espais. Coneixement del Medi (Comunitat Autònoma del País Valencià) (6, 3r cicle EP)*. Barcelona: Ed. Bruño, 116 p.
- GIL, E.; VALLS, R.; MORATÓ, T.; BATLLORI, R.; ESPINET, M.; FRANCH, J.; GAVALDÀ A.; MOLLÀ, J.; PAGÈS, J.; SANTISTEBAN, A. (1995): *Espais. Coneixement del Medi (Comunitat Autònoma del País Valencià) (5, 3r cicle EP)*. Barcelona: Ed. Bruño, 192 p.
- GIL, E.; VALLS, R.; MORATÓ, T.; BATLLORI, R.; ESPINET, M.; FRANCH, J.; GAVALDÀ A.; MOLLÀ, J.; PAGÈS, J.; SANTISTEBAN, A. (1995): *Espais. Coneixement del Medi (Comunitat Autònoma del País Valencià) (6, 3r cicle EP)*. Barcelona: Ed. Bruño, 192 p.
- GUERRA, E.; NADAL, I.; BATLLORI, R.; ESPINET, M.; FRANCH, J.; GAVALDÀ, A.; MOLLÀ, J.; PAGÈS, J.; SANTISTEBAN (1993): *Alisio. Conocimiento del Medio (Co-*

- munidad Autónoma de Canarias) (3. Ciclo medio EP). Madrid: Ed. Bruño, 192 p.
- GUERRA, E.; NADAL, I.; BATLLORI, R.; ESPINET, M.; FRANCH, J.; GAVALDÀ, A.; MOLLÀ, J.; PAGÈS, J.; SANTISTEBAN, A. (1993): *Alisio*. Conocimiento del Medio (Comunidad Autónoma de Canarias) (4. Ciclo medio EP). Madrid: Ed. Bruño, 192 pàg.
- GUERRA, E.; NADAL, I.; BATLLORI, R.; ESPINET, M.; FRANCH, J.; GAVALDÀ, A.; MOLLÀ, J.; PAGÈS, J.; SANTISTEBAN, A. (1993): *Guía Didáctica-Alisio*. Conocimiento del Medio (Comunidad Autónoma de Canarias) (3. Ciclo medio EP). Madrid: Ed. Bruño, 202 p.
- GUERRA, E.; NADAL, I.; BATLLORI, R.; ESPINET, M.; FRANCH, J.; GAVALDÀ, A.; MOLLÀ, J.; PAGÈS, J.; SANTISTEBAN, A. (1993): *Guía Didáctica-Alisio*. Conocimiento del Medio (Comunidad Autónoma de Canarias) (4. Ciclo medio EP). Madrid: Ed. Bruño, 169 p.
- MATALOBOS, M.C.; BATLLORI, R.; ESPINET, M.; GAVALDÀ, A.; MOLLÀ, J.; PAGÈS, J.; SANTISTEBAN, A. (1993): *Xanela*. Coñecemento do Medio (Comunidad Autónoma de Galicia) (3, 2º ciclo EP). Madrid: Ed. Bruño, 192 p.
- MATALOBOS, M.C.; BATLLORI, R.; ESPINET, M.; GAVALDÀ, A.; MOLLÀ, J.; PAGÈS, J.; SANTISTEBAN, A. (1993): *Guía didáctica Xanela*. Coñecemento do Medio (Comunidad Autónoma de Galicia) (3, 2º ciclo EP). Madrid: Ed. Bruño, 202 p.
- MATALOBOS, M.C.; POMBO, X.A.; BATLLORI, R.; ESPINET, M.; GAVALDÀ, A.; MOLLÀ, J.; PAGÈS, J.; SANTISTEBAN, A. (1993): *Xanela*. Coñecemento do Medio (Comunitat Autónoma de Galicia) (4, 2º ciclo EP). Madrid: Ed. Bruño, 192 p.
- MATALOBOS, M.C.; POMBO, X.A.; BATLLORI, R.; ESPINET, M.; GAVALDÀ, A.; MOLLÀ, J.; PAGÈS, J.; SANTISTEBAN, A. (1993): *Guía didáctica Xanela*. Coñecemento do Medio (Comunidad Autónoma de Galicia) (4, 2º ciclo EP). Madrid: Ed. Bruño, 168 p.
- NADAL, I.; GUERRA, E.; BATLLORI, R.; ESPINET, M.; FRANCH, J.; GAVALDÀ A.; MOLLÀ, J.; SANTISTEBAN, A.; PAGÈS, J. (coord.); (1994): *Tabaiba*. Conocimiento del Medio. (Comunidad Autónoma de Canarias) (5º, 3er ciclo EP). Madrid: Ed. Bruño, 192 p.
- NADAL, I.; GUERRA, E.; BATLLORI, R.; ESPINET, M.; GARRIDO, P.; GAVALDÀ, A.; MOLLÀ, J.; SANTISTEBAN, A., PAGÈS, J. (coord.) (1994): *Guía Didáctica. Tabaiba*. Conocimiento del Medio (Comunidad Autónoma de Canarias) (5º, 3er ciclo EP). Madrid: Ed. Bruño, 122 p.
- SANTESMASES, J.; GAVALDÀ, A.; SERRET, M.; VILASECA, A.; DEL HOYO, X. (2011): *El món agrari a les terres de parla catalana*. Barcelona: Ed. Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, Fundació Món Rural i Institut Ramon Muntaner, 154 p.

- ZABALA, J.; BATLLORI, R.; ESPINET, M.; FRANCH, J.; GAVALDÀ, A.; MOLLÀ, J.; PAGÈS, J.; SANTISTEBAN, A. (1993): *Guía Didáctica. Haizea*. Inguruaren Ezaguera (Comunidad Autónoma de Euskadi) (3. L.H.ko 2. Zikloa). Madrid: Ed. Bruño, 192 p.
- ZABALA, J.; V.; BATLLORI, R.; ESPINET, M.; FRANCH, J.; GAVALDÀ, A.; MOLLÀ, J.; PAGÈS, J.; SANTISTEBAN, A. (1993): *Haizea*. Inguruaren Ezaguera (Comunidad Autónoma de Euskadi) (3. L.H.ko 2. Zikloa). Madrid: Ed. Bruño, 192 p.
- ZABALA, J.; V.; BATLLORI, R.; ESPINET, M.; FRANCH, J.; GAVALDÀ, A.; MOLLÀ, J.; PAGÈS, J.; SANTISTEBAN, A. (1993): *Haizea*. Inguruaren Ezaguera (Comunidad Autónoma de Euskadi) (4. L.H.ko 2. Zikloa). Madrid: Ed. Bruño, 192 p.
- ZABALA, J.; V.; BATLLORI, R.; ESPINET, M.; FRANCH, J.; GAVALDÀ, A.; MOLLÀ, J.; PAGÈS, J.; SANTISTEBAN, A. (1993): *Guía Didáctica. Haizea*. Inguruaren Ezaguera (Comunidad Autónoma de Euskadi) (4. L.H.ko 2. Zikloa). Madrid: Ed. Bruño, 202 p.

